Inv. 86178.

Omagiu de înaltă stimă
N. Cartojan

ALEXANDRIA

IN

LITERATURA ROMÂNEASCĂ

DE

N. CARTOJAN

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

320157

LUCRARE PREMIATĂ DE UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI CU PREMIUL HILLEL.
TIPĂRITĂ CU AJUTORUL «FUNDAȚIUNII UNIVERSITARE CAROL I»

Donațiune
EX LIBRIS
BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ TIZIGARA

BUCUREȘTI
Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ioan St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1910

26.965.

59.009
059 0 (Alexandria 1.06)

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 144M

fe 210/95

1956

1961

L

B.C.U.Bucuresti
C19728

In satele noastre circulă şi acum o sumedenie de cărţi ca: „Alexandria sau Istoria lui Alexandru cel Mare", „Genoveva de Brabant", „Minunile Sf. Sissoe", „Infricoşătoarele 24 de vămi ale văzduhului". „Zodiile şi cele 7 planete ce fac ursita omului" ş. a. Aceste cărţi au format, până către sfârşitul veacului XVIII, când pătrunde la noi cultura apuseană, aproape singura literatură a tuturor păturilor sociale, nivelate între ele sub raportul cultural. Mai toate aceste compuneri, pline de fantasm, de naivitate şi de superstiţii, ne-au venit din literatura bizantină prin Slavi sau prin Greci, şi, fiind citite veacuri întregi, s'au ramificat prin scrierile cărturarilor noştri, pătrunzând până în literatura populară.

Acum 30 de ani, Hasdeu în importanta sa operă: „Cuvente den Bătrâni" deschidea cel dintâiu calea spre cercetarea adâncită a cărţilor poporane. Studiile lui Hasdeu, completate apoi cu cercetările lui Gaster — mai ales în ceeace priveşte informaţia — sintetizează tot ceeace se puteà cunoaşte pe vremea aceea despre literatura noastră poporană.

De atunci până acum, Biblioteca Academiei Române a adunat un număr însemnat de manuscripte, — aproape 4.000, şi între acestea multe, foarte multe texte poporane. De altă parte colecţiile de folklor au scos la iveală o sumedenie de legende, tradiţii şi superstiţii, care-şi au isvorul lor în cărţile cărturarilor. Bogăţia materialului, adunat în timp de 30 de ani, îngădue acum reluarea cercetărilor, începute de Hasdeu şi Gaster.

Cărţile poporane, studiate în ele însele, în filiaţiunea lor cu prototipurile slavone şi greceşti şi în înrâurirea pe care au exercitat-o asupra literaturii orale a poporului, ne lămu-

resc multe probleme din raporturile noastre culturale cu vecinii, ne întregesc icoana culturală a vremurilor trecute și ne luminează o interesantă latură din vieața sufletească, de acum, a poporului dela sate.

Lucrarea de față năzuește să urmărească soarta, pe care a avut-o în literatura noastră cea mai răspândită carte poporană: Alexandria. Pornind dela cel mai vechiu manuscript cunoscut, am încercat să precisez, pe cât am putut, epoca și regiunea, în care s'a tradus romanul în literatura noastră; prin studiul comparativ al manuscriptelor cunoscute, am căutat să reconstituesc schematic prototipul pierdut pentru a-i prinde filiațiunea cu redacțiunile bizantine și slavone; și în cele din urmă, am încercat să urmăresc înrâurirea Alexandriei asupra literaturii populare.

Inainte de a intrà în expunerea subiectului, îmi fac plăcuta datorie de a aduce acì mulțumirile mele recunoscătoare: Domnului Profesor I. Bianu, din seminarul căruia a pornit această lucrare și care a binevoit să-mi comunice cel mai vechiu manuscript al „Alexandriei"; Domnului Profesor Ov. Densușianu în seminarul căruia am avut prilejul de a studia amănunțit, din punctul de vedere al limbii, „Codex Neagoeanus", și Domnului Profesor I. Bogdan, care a avut bunăvoința să-mi ajute la notarea elementelor sârbești din pasagiile slavonești, păstrate în textul românesc.

Compararea Alexandriei noastre cu Alexandria sârbească, publicată de Novacovici, s'a făcut în colaborare cu d-l T. L. Duma (v. p. 73).

ARTOJAN, N
Alexandria

UL

Pag.

dru cel Mare
sală.

ne (A, B, C). Pătrun-
literaturile orientale
ască și redacțiunea
. 1

ei în literatura

eanus). E o copie,
2) lacune, 3) pre-
mbii (2 straturi de
ătate a secolului al
. 12

lor cunoscute.
t și filiațiunea
bizantine.

. 38). Două grupe:
n A_1 și A_2), B cu
prescurtată. Toate decurg din același prototip. *Reconstituirea schematică a prototipului pierdut* (p. 49). *Alexandria românească și redacțiunile bizantine și slavone* (p. 70). Redacțiunea bizantină C. Romanul sârbesc și redacțiunea C. Alexandria românească și Alexandria sârbească 31

Cap. IV. — Răspândirea Alexandriei prin tipar.

Tiparul s'a introdus la noi pe la începutul sec. XVI, dar cărți poporane s'au tipărit abiă în sec. XVIII. Alexandria din 1714

12411

Pag.

(Del Chiaro). Alexandria din 1794 (Petru Bart.) și filiațiunea ei cu manuscriptele. Alexandria din 1796 (M. Strélbițkiĭ). Ediții posterioare. Toate reproduc ediția din 1794 78

Cap. V.—Alexandria în scrierile cărturarilor și în literatura populară.

Două straturi în Alexandrie: unul cult, altul popular. *Urmele Alexandriei în cărțile vechi* (p. 85). Invățăturile lui Neagoe, Ceasornicul Domnilor, Viața Sf. Macarie, Cazanii, Hronografe. Icoane profane. Cronicarii și Alexandria. Răspunsul cărturarilor mărunți. Elemente din Alexandrie într'o copie a cronicii lui Stoica Ludescu.

Stratul popular din Alexandrie (p. 89) și paralele lui în literatura populară. Incrucișarea unor episoade din Alexandrie cu elemente din literatura populară: apa vie din ostrovul Nagomudrilor, roabele lui Alexandru și ielele sau ursitoarele. Ducipal. Căpcânii, Tătarii și episodul «limbilor păgâne». Urmele calului lui Alexandru în munții Zarandului. Reșca și Antina cetate. Blajinii, Rocmanii și Nagomudrii. «Alixandru Machidon» în colinde . 85

I.

ROMANUL LUI ALEXANDRU CEL MARE ÎN LITERATURA UNIVERSALĂ.

Dintre marii cuceritori ai lumii, nici unul nu a trăit mai multă vreme în amintirea popoarelor ca Alexandru cel Mare. Ceeace a contribuit ca personalitatea lui Alexandru să fie transformată într'un erou mitic a fost măreţia expediţiilor sale şi rezultatele lor surprinzătoare. Până la Alexandru cel Mare, Grecii nu cunoşteau bine decât ţărmurile răsăritene ale Mediteranei. Cunoştinţele lor despre miezul Asiei (Iranul, India), erau puţine şi vagi; iar călătorii îndepărtate până la coloanele lui Hercules se făceau rar şi în jurul lor se ţeseau povestiri despre sirene, cari amăgiau corăbierii, despre Scylla şi Charibda, uriaşi monştri marini, cari înghiţiau corabiile rătăcite în preajma lor. Alexandru cel Mare însă, prin îndrăzneala sa uimitoare, a lărgit deodată cu mult orizontul geografic al Grecilor. In 9 ani numai, el a cucerit mai mult pământ decât cunoscuseră temeinic Grecii în toată desfăşurarea vieţii lor istorice. Apoi prin expediţia lui Alexandru ţinuturi îndepărtate, cu popoare necunoscute, cu obiceiuri şi costume variate, cu o vegetaţie bogată şi ciudată la prima înfăţişare (plante cari produceau lână pentru îmbrăcăminte: bumbacul), o adevărată lume nouă, a fost desvăluită, pentru vreme de veacuri întregi, lumii greceşti. Aceste minunăţii au furat într'atât închipuirea istoriografilor, luaţi de Alexandru în expediţiile lui, *(Callisthenes, Onesicrit, Nearh, Aristobul)*, în cât atunci când aceştia s'au apucat să aştearnă în scris povestea cuceritorului, ei au dat drum liber fantaziei, cu atât mai uşor

cu cât în acea epocă din cultura omenirii istoria şi mitul se confundau adesea. Operile acelor istoriografi, cari au fost martori oculari la cuceririle lui Alexandru, s'au perdut; dar fragmente din lucrările lor ni s'au păstrat citate în scrierile istoricilor, geografilor şi naturaliştilor posteriori. Astfel Callisthenes s'a păstrat în Eustathius în Aelian, în Plutarh, în Polybius şi în Arrian; Onesicrit în Strabo, în Pliniu, în Lucian, în Aelian, în Plutarh; Aristobul, în Arrian, în Strabo; Nearh, în Arrian, în Strabo ş. a. (1).

In aceste fragmente se poate recunoaşte uşor germenul unor episoade, cari au alcătuit mai târziu romanul. Bunăoară: sosirea Amazoanelor în tabăra lui Alexandru (Onesicrit în: Plutarh Alex. XLVI), povestirile despre gimnosofişti narate de Onesicrit (în Plutarh Alex. LXV, Strabo XV).

Amintirea faptelor lui Alexandru cel Mare s'a putut păstrà nu numai de către istoriografi, ci foarte probabil şi de popor în tradiţiile sale. Ostaşii, cari s'au răsboit cu Alexandru prin ţări îndepărtate, când s'au întors la vetrele lor, vor fi povestit celor de acasă episoade dramatice din vârtejul luptelor, ori minunăţii văzute şi aflate prin câtă lume-împărăţie colindaseră. Aceste povestiri, transmise apoi din generaţie în generaţie, au absorbit treptat, din fondul străvechiu de mituri şi legende, elementele înrudite. Astfel în jurul personalităţii lui Alexandru cel Mare, paralel cu datele istoriografilor, s'a putut formà un ciclu de legende cu caracter popular. Acest ciclu de legende va fi fost apoi îmbogăţit cu povestirile venite din Egipt şi din ţările Asiei, cuprinse odinioară în împărăţia marelui cuceritor.

Târziu prin veacul al II-lea un scriitor, pe care poate nici odată nu-l va aflà istoria literară, a adunat din cărţi şi din tradiţiile populare amintirile despre Alexandru şi, întregin-

---

(1) Aceste fragmente au fost adunate şi publicate de Müller în *Scriptorum graecorum Bibliotheca vol. XXVI. Scriptores rerum Alexandri Magni.* Ed. Firmin Didot. Paris 1865. Cf. Dario Carraroli *La leggenda di Alessandro Magno* Mondovi 1892 p. 34 şi urm.

du-le unele prin altele, le-a unificat, dându-le o vieață nouă. Astfel s'a născut romanul lui Alexandru în Egipt și foarte probabil în chiar orașul zidit de Alexandru, în Alexandria, care pe vremea aceasta erà nu numai centrul, unde se întâlniau drumurile de negoț ale Europei, Asiei și Africei; ci și metropola intelectuală a lumii vechi, metropola în care se încrucișà cultura elenică, cu cultura egipteană și cu cultura asiro-babiloniană. Origina egipteană a romanului se vădește în chiar cuprinsul său. In cele mai vechi versiuni cunoscute ale romanului, Alexandru e înfățișat ca *fiu natural* al ultimului rege egiptean *Nectaneb*; iar zeul *Amon* e singurul zeu adorat de toate neamurile păgâne (de Macedoneni, de Râmleni, de Perși etc.). Intr'o serie de manuscripte (familia A) se vede destul de clar și origina alexandrină a romanului, care trebue să fi fost caracteristica primitivă a sa.

Textul primitiv al legendei lui Alexandru s'a perdut; se cunosc însă până acum vreo 20 de manuscripte împrăștiate prin diferite biblioteci ale Europei. In 1865 C. Müller a editat textul bizantin, după 3 manuscripte, păstrate în Biblioteca Națională din Paris (1). Fiecare din aceste 3 manuscripte înfățișează o familie deosebită; dar toate sunt còpii târzii, derivate din același arhetip. Manuscriptul No. 1711 din Biblioteca Națională a Parisului (notat de Müller cu *A)*, datează din veacul al XI și înfățișează o versiune mai apropiată de textul primitiv alexandrin al romanului. Al doilea No. 1685 (notat de Müller cu *B)* ne înfățișează o redacțiune din 1469, care se deosebește de a manuscriptului precedent prin ștergerea notelor, cari în A accentuează o compunere făcută în Alexandria; prin o mai mare desvoltare a elementului miraculos; și prin orânduirea episoadelor în așà chip, încât ne desvălue oarecari preocupări din partea copistului de a pune în concordanță romanul cu istoria. Al treilea manuscript folosit de Müller No. 113 supl. grec.

---

(1) *Scriptorum graecorum Bibliotheca* vol. XXVI. *Pseudo-Callisthenes*. Ed. Firmin Didot.

(notat de M. cu *C)* din anul 1567 ne înfățișează o redacțiune desvoltată a romanului, apropiată mai mult de B. Se deosibește de celelalte prin deplina desvoltare a elementului miraculos și prin introducerea elementului creștin. In această ultimă redacțiune Alexandru devine un adevărat erou al creștinismului.

In manuscriptul din 1469 (*B*) precum și într'o sumă de alte manuscripte din diferite biblioteci europene, romanul e atribuit lui *Callisthenes*. Callisthenes, nepot de vară al lui Aristoteles (1) a însoțit pe Alexandru în expedițiile sale și a scris, după cum am văzut mai sus, nu fără oarecare coloare mitică, istoria răsboaelor lui Alexandru. Duşman neîmpăcat al fastului oriental, pe care-l adoptase cuceritorul, el a fost omorît de Alexandru pentru critica acerbă cu care-l amărise. Dar tocmai această moarte tragică i-a câștigat mai multă simpatie în lumea scriitorilor vechi. Curtius îl numește „vindex publicae libertatis" (2); iar Cicero (3) și Longin (4) laudă arta și strălucirea stilului său. Statua lui Callisthenes se aflà încă la Roma în grădinile serviliene pe vremea lui Pliniu. Nu e dar întru nimic de mirat că sub autoritatea acestui scriitor prețuit de cei vechi, — care a însoțit pe Alexandru în expedițiile sale și care a scris istoria luptelor lui — nu e de mirare, deci, că sub numele lui a fost pusă în circulație dela o vreme, fabuloasa povestire a lui Alexandru.

Din imperiul bizantin romanul a apucat 3 drumuri: unul spre apus către popoarele romanice și germanice; altul spre răsărit către popoarele cuprinse odinioară în împărăția lui Alexandru și altul spre nord la popoarele slave și la noi. Inainte de a urmărì soarta romanului în literatura noastră, ceea ce e scopul principal al acestei cerce-

(1) Plutarch. *Alex.* c. 55 cf. Müller *op. cit. Introductio ad Callisth.* p. 1.
(2) VIII, 5.
(3) *De oratore II, 14.*
(4) *De Sublimitate 3.*

tări, vom aruncà o scurtă privire asupra răspândirii lui în literaturile celorlalte popoare.

In țările romanice și germanice povestea lui Alexandru a pătruns, ca mai toate operele literaturii greco-bizantine, prin limba latină a clericilor, singurii cărturari ai vremurilor medievale. Pseudo-Callisthenes a fost tradus în limba latină de 2 ori și aceste 2 traduceri, deosebite una de alta, resfrâng 2 fase diferite ale legendei lui Macedon în literatura greacă. Prima traducere a fost făcută de un oarecare Iulius Valerius înainte de 340 (1). Cine a fost acest Iulius Valerius nu se știe până acum; dar traducerea lui reproduce o fasă primitivă a romanului grec, apropiată de versiunea A. Pe vremea lui Carol cel mare, această traducere latină a romanului lui Alexandru a fost prescurtată într'un text, cunoscut în deobște sub numele de *Epitome*, text, care a fost foarte răspândit în apus și a înlocuit cu vremea traducerea lui I. Valerius.

Mai târziu, prin veacul al X-lea, pornind din Italia, se răspândește în apus o nouă traducere a romanului depe o versiune greacă mai bogată în basme. Doi duci din Campania, Iohannes și Marinus (941—965), trimet cu solie la împărații Constantinus și Romanus (920—944) din Constantinopol pe un om de încredere al lor: „Archypresbiter Leo". Acesta în calitate de ambasador și cleric a putut pătrunde ușor în cele 2 mari biblioteci cari se aflau pe vremea aceasta în Constantinopol, una în palatul imperial cealaltă în reședința Patriarhului. Intr'una din aceste biblioteci, archypresbiterul Leo va fi aflat între altele și un manuscript al legendei lui Alexandru, după care scoate o copie îngrijită, pe care copie, ducând o cu el în Neapol, o traduce mai târziu din porunca ducelui Ioan în limba latină sub titlul: *Historia Alexandri magni regis Macedoniae, de proeliis* (2).

(1) J. Zacher. *Pseudo-Callisthenes,* Halle 1867.
(2) Zacher *op. cit.* p. 108 și urm.

Prin aceste 2 traduceri, a lui Iulius Valerius şi a archipresbyterului Leo, cum şi prin prescurtarea traduceri lui I. Valerius (Epitome), romanul a fost popularizat între clericii apuseni; câtă vreme însă păstrà forma latină el rămâneà necunoscut în massa cea mare a poporului (feodali, burghezi şi ţărani). Aceştia îşi aveau literatura lor proprie în limba naţională: imnuri de dragoste sau cânturi epice despre vitejiile eroilor din alte vremuri.

Dela o bucată de vreme clericii — în Franţa mai ales — cari se împărtăşiau şi ei din frumuseţile poemelor naţionale, se străduesc să prefacă pe limba laicilor câtevà din cărţile lor latine, cari prin cuprinsul romantic, se apropiau mai mult de literatura epică a truverilor. Cea dintâi carte comunicată laicilor din comoara cărţilor latine, a fost fabuloasa povestire a lui Alexandru. Prin veacul al XII-lea, pe când erà în plină înflorire epopeea carolingiană, un cleric Alberic de Besançon (sau Briançon), luând de bază Epitome, a prefăcut romanul lui Alexandru în versuri. Din această prelucrare nu ni s'a păstrat însă decât un fragment, descoperit în Florenţa de Paul Heyse şi publicat întâiaş dată în 1856. (Romanische Inedita Berlin). Poema lui Alberic de Besançon a trecut apoi în Sud, unde a fost prelucrată în Poitou de un alt cleric al cărui nume s'a presupus a fi Simon (1); această prelucrare la rândul ei a trecut în Nord şi acì 3 jongleuri: Lambert le Tort de Châteaudun, Alexandre de Bernay şi Pierre de Saint Cloud, folosind isvoare noi au preformat-o într'o mare epopee de 20.000 de versuri a câte 12 silabe fiecare vers (de acì şi numele versului, *alexandrin*). In

(1) Al. Wesselofsky într'un studiu publicat în *Giornale storico della letteratura italiana* an V, vol. IX, p. 264—5 opinează că Simon nu a autorul acestei prelucrări, ci notarul Simeon; căruia în red. interpolată a Hist. de proel. Alexandru-îi încredinţează testamentul său şi care e indicat ca *autor* al cărţii într'o versiune a *Hist. de proeliis*, tradusă din limba arabă în limba ebraică de Samuel ben Iuda ibn Tibbon.

toate aceste prelucrări povestea lui Alexandru a dobândit un pronunţat colorit feodal. Alexandru e înconjurat de cei 12 „pairs", de amiralul Babilonului, şi de o întreagă curte de vasali, şambelani, duci ;—ba şi un „jongleur" îşi face apariţia în acest colţ de lume miedevală. (1)

Din Franţa materialul epic asupra lui Alexandru s'a întins în Anglia, în Germania (Lamprecht) şi în Spania (Libro de Alejandro), unde s'a încrucişat cu izvoare arabe. In Italia însă, care de altfel a împrumutat multe motive epice din Franţa, epopeele franceze despre Alexandru nu au avut mult răsunet. Aci pe la 1236 Qualichino da Spoleto şi mai târziu alţii (Domenico Scolari şi Jacopo Di Carlo) au prefăcut în versuri prozaice Historia de proeliis.

In Orient, romanul a putut pătrunde prin Siria, focarul din care radià cultura elenică spre podişul Armeniei şi al Iranului. In oraşele mari ale Siriei, Edessa şi Nissibi se aflau şcoli superioare în cari se comentau Platon şi Aristotel, şi în cari se grămădiau la studii tinerimea armeană şi persană. Vieaţa monahală a Armeniei, s'a desvoltat în legătură cu vieaţa monahală a Siriei, care câştigată la creştinism, luà parte la marea mişcare culturală a lumei greco-latine, mişcare ce aveà de scop de a pune în legătură principiile filosofiei păgâne cu dogmele religiunii creştine. Apoi în veacul al V-lea Siria — multă vreme adăpostul creştinilor persecutaţi de regii sasanizi — e cucerită şi încorporată la Persia.

In urma acestor strânse legături politice şi culturale ale Siriei cu Armenia şi Persia, redacţiunea greacă a romanului lui Alexandru a pătruns de timpuriu şi a fost tradusă în Armenia şi în Persia. In Armenia romanul a fost tradus prin veacul al V-lea. Versiunea armenească ne este cunoscută din 12 manuscripte păstrate în bogata bibliotecă a mănăstirii armeneşti de lângă Veneţia : Sf. Lazăr. Cel mai vechiu

(1) Paul Meyer : *Alexandre le grand dans la littérature française du moyen âge.* Paris 1886.

manuscript e din sec. XII; dar cercetările specialiştilor au dovedit că acest text decurge dintr'un prototip din veacul al V (1). Redacţiunea romanului în idiomul „pelhwi" — limba oficială a Persiei sub regii sasanizi—nu este cunoscută până acum orientaliştilor, dar existenţa ei este presupusă atât prin prelucrările ulterioare ale povestirilor despre Alexandru în Persia, cât şi prin versiunea siriacă a romanului. In literatura persană romanul a găsit, într'un mediu de fermentaţie epică, teren prielnic pentru o desvoltare proprie. Cuceritorul macedonean a fost înrudit acì cu dinastia locală, prefăcut într'un erou naţional [Alexandru „Iskender" e fiul lui Darie „Darab" şi al ficei lui Filip, iar după victoria asupra lui Por, face un perelinaj la Kaaba] cuprins în măreaţa epopee a lui Firdussi: *Şah-Nameh* (Cartea regilor). Din Persia, romanul lui Alexandru în *pehlwi* s'a reîntors în Siria, unde — după cercetările lui Nöldeke (2), în veacul al VII-lea sau al VIII-lea, a fost tradus în l. siriacă. Textul siriac din sec. VII s'a pierdut; dar s'au găsit 5 còpii târzii al căror text a fost colaţionat şi publicat în paralelă cu traducerea engleză de A. W Budge. Prin structura sa, textul siriac ca şi cel armean se apropie mai mult de redacţiunea bizantină A ; ceeace constitue un argument mai mult pentru vechimea acestei redacţiuni.

Din literatura persană povestirile despre Alexandru au călătorit mai departe în literatura arabă şi sub numele de Dhul Karnein (cel cu 2 coarne) (3), Alexandru a pătruns până şi în *Coran* (cap. XVIII vers. 82 şi urm.). Când mai

(1) Dario Carraroli *op. cit.* p. 90 şi urm.

(2) Cf. Rubens Duval: *La littérature syriaque.* Paris 1907, p. 320 şi urm.

(3) Sensul acestui epitet a dat naştere la diferite interpretări. Unii au opinat că Karn (corn), având şi înţelesul de extremitate, epitetul Dhü'l quarnain s'a dat cuceritorului macedonean, pentrucă a supus orientul şi occidentul; alţii cred că Alexandru, fiind considerat ca fiul lui Amon, a fost reprezentat cu 2 coarne, de oarece în Knaph, Amon erà reprezentat cu 2 coarne.

târziu, prin [redacted] ul [redacted], Arabii cuceresc nordul Africei, Sicilia şi Spania, şi pun astfel în legătură capătul de apus al lumii creştine cu capătul de răsărit al lumii musulmane, ei împrumută dela popoarele romanice o versiune a redacţiunii Historia de proeliis şi, traducând-o în limba arabă, o pun în circulaţie la popoarele semitice. Traducerea arabă a Hist. de proeliis nu e cunoscută până acum orientaliştilor; dar ea se află la baza unei traduceri ebraice, făcută de Samuel ben Iuda ibn Tibbon, din Granata, prin veacul al XII (1).

La popoarele slave Pseudo-Callisthenes a pătruns târziu. Deşi stabiliţi în peninsula balcanică din sec. VI, totuşi Slavii nu intră în zona culturii bizantine decât după creştinarea lui Boris. Discipolii lui Ciril şi Metodiu, persecutaţi în Moravia de clerul catolic, se adăpostesc în Bulgaria şi acì, încurajaţi de ţarul Simeon, fiul şi urmaşul lui Boris, pun temeliile literaturii slave, începând cu traducerea literaturii religioase bizantine şi continuând cu traducerea literaturii istorice.

Intre vechile monumente cu cuprins istoric, traduse în Bulgaria, e şi legenda lui Alexandru cel Mare, după o redacţiune bizantină din grupa A, grupă în care elementul mitic a fost întru câtva înlocuit cu cel istoric. Această traducere bulgărească făceà parte probabil dintr'o enciclopedie, de oarece în manuscriptele ruseşti se găseşte totdeauna împreunată cu aşà numitele cronici greceşti „elinskii lĕtopisec" (Hamartol Malalas).

Mai târziu, prin veacul al XIII-lea, porneşte din Serbia o nouă traducere a romanului, după o versiune înrudită cu familia C. Cercetările specialiştilor—în special ale lui Wesselovsky—au stabilit că această redacţiune sârbească a suferit înrâurirea redacţiunilor apusene într'o versiune a sus amintitei „Historia de proeliis"; ceeace n'ar fi de mirat. Prin expansiunea comercială a Veneţiei în peninsula balcanică şi mai

(1) Gaster în Wesselofsky (*Giornale storico della Lett. Ital.* IX p. 265).

ales prin cucerirea Constantinopolului de către Latinii cruciadei a IV-a (1204), s'a deschis drumul influenţelor occidentale în cultura bizantină; şi precum Floire şi Blanchefleur tot aşà şi alte motive bizantine, transplantate în apus, s'au putut reîntoarce mai târziu într'o formă nouă în patria lor primitivă. O redacţiune apuseană, care să înfăţişeze aceleaşi caracteristice, pe cari le înfăţişează redacţiunea sârbească, nu s'a găsit până acum; în 1886 Wesselofsky a publicat (1) un text bizantin, păstrat în Biblioteca din Viena şi care se apropie mai mult de redacţinnea sârbească. După criteriile limbei, redacţiunea sârbească nu s'a tradus nici în mânăstirile slave ale muntelui Athos—focare de cultură în vremurile acestea — nici în vreo mănăstire din interiorul Serbiei, ci într'o localitate de pe ţărmul mării Adriatice, ai căror locuitori se aflau în strânse legături de negoţ cu locuitorii din oraşele şi insulele greceşti (2). Această redacţiune sârbească s'a răspândit în o sumedenie de còpii la Bulgari şi la Ruşi; dar originea sârbească a textelor se recunoaşte uşor. Copiştii deşi naţionalizează adesea limba, păstrează totuşi din prototipul sârb frase sterotipe ca: «и нарече име іемоу Драмь иже по *срьбьскомоу* езыкоу наричеть се потечіште». (şi a numit o Δρόμος? care pe limba *sârbească* se numeşte stadiu) în alt loc: и нарекоше име іего ѡсненось иже глаголіеть се *срьбьскыи* единосрьдьни сьстан'кь (şi a numit o Osnenosь(?) care înseamnă în *sârbeşte* întâlnire) şi într'un alt loc: «Макарони бо по *срьбскомь* єзыку блажены наричутьсе» (Μακάριοι sau *în limba sârbească* se numesc fericiţi) (3).

Această traducere sârbească s'a răspândit şi la noi, carii până târziu în veacul al XVIII-lea am întrebuinţat în can-

(1) In Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи наукъ. Томъ сороковой С.-Петербургъ 1886.

(2) M. Murko, *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen* p. 183—4; 95—6.

(3) Jagič *Starine III*, p. 215, cf. Novakovič: *Приповетка о Александру великом* p. XX, XXI.

celariile domneşti şi în biserici limba slavă. Cel mai vechiu manuscript slav, aflat la noi, e din anul 1562. S'a scris în mânăstirea Neamţului, din porunca Mitropolitului Grigorie al Sucevei, şi se păstrează actualmente în biblioteca imperială din Petersburg.

In rândurile următoare vom căutà să stabilim, că această Alexandrie sârbească s'a tradus la noi în Ardeal prin a doua jumătate a secolului al XVI-lea; că această traducere s'a răspândit în o sumedenie còpii, mai mult sau mai puţin diferenţiate de prototipul perdut; că toate aceste còpii se pot reduce în ultima analiză la 2 familii: una cu versiunea mai desvoltată, alta cu versiunea mai prescurtată un fel de Epitome; că prima versiune (mai dezvoltată) a fost pusă sub tipar în 1794 [o tipăritură din 1713 cunoscută din Del Chiaro, nu s'a găsit încă până acum] şi reprodusă în toate tipăriturile ulterioare; şi în sfârşit pentru a documentà influenţa mare pe care a avut-o la noi Alexandria vom cercetà urmele Alexandriei pe deoparte în literatura cărturarilor, pe de alta în literatura populară.

II.

INTRODUCEREA ALEXANDRIEI ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ. (CODEX NEAGOEANUS).

Cel mai vechiu manuscript de Alexandrie, cunoscut până acum, e cuprins într'un volumaş în 8°, aflat de Profesorul Ştefan Neagoe din Bârlad, în casa părintească din Micăsasa (Ardeal), pe la 1860. Manuscriptul aparţinuse unui strămoş al său Petru Neagoe, care preoţit în 1780, păstorise ca Protopop, pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea, în Ţinutul Cetăţii de Baltă din Transilvania. In 1883 Şt. Neagoe a dăruit manuscriptul D-lui Profesor I. Bianu, care numindu-l după numele donatorului „Codex-Neagoeanus", a publicat 12 foi din Alexandrie în „*Columna lui Traian* pe 1883" (p. 322 şi urm. 445 şi urm.). D-l Bianu a însoţit publicarea textului de o introducere asupra cărţilor poporane, cuprinse în acest manuscript, şi de o descriere a codicelui, de care ne folosim şi noi în rândurile următoare.

„Manuscrisul e un mic volum de 14 centimetri înalt şi de $9^1/_2$ lat şi are câte 19 rânduri pe pagină, scrise cu obicinuitele unciale cirilice destul de bine. O mare parte din foile dela început s'au perdut. A rămas cu 194 foi, din cari multe sunt şi ele rupte".

Manuscrisul cuprinde următoarele texte: 1) *Alexandria*, pe cele dintâiu 76 foi 2) *Albinuşa* (Floarea Darurilor) „Dulce învăţetură din tote capetele cărţiloř lu H[risto]s̃ şi a svinţiloř Apos[to]li şi a Proor[o]ciloř ş-a mai mariloř Pătriĭarşi pré cuvinoş[i] Părinţi din carte ce s̃[ă] chĭam̃[ă] *Albinuşe* poveste". Textul e cuprins pe foile 78—125. Pe fila 125 v.: „Incepuĭu scara s̃tvo Darovaniei". 3) „*Pravila sfinţiloř Pă-*

rinti 318 după învățătura mar[e]lui Vasilie" pe foile 128—136 4) *Rojdanicul* „Incepuĭu *Rujdeniţa*" pe foile 137—141. 5) Un text liturgic slavonesc: *Rânduiala vecerniei.*

Primele 4 texte românești sunt scrise cu cerneală neagră de aceeași mână; al cincilea — cel slavonesc — e scris cu cerneală spălăcită de o mână streină și pare a fi mai vechiu decât celelalte.

In cuprinsul manuscriptului se află următoarele note, cari ne lămuresc asupra scriitorului, care ne-a lăsat primele 4 texte românești, asupra vremei și locului în care au fost scrise textele:

F. 76 v: «Ꙋ҃ нашемꙋ славѣ и дрьжава вь премноги веки и вѣ веки векомь а҃минь. Ꙋ҃ да прости троудившеѥ младо поп ꙗоан влахь».

Adecă:

„Dumnezeului nostru slavă și putere în multe veacuri și în vecii de veci, amin. Dumnezeu să ierte pe cel ce s'a trudit tânărul popă Ioan Românul".

Apoi pe pagina următoare:

„Cu mila lu Dumnez[ău sf]rășiĭu eu Popa Ioñ di în Simpietru ačastă carte ce s̃[ă] camă (sic) Alexandrie мѣць *Cireșerĭu să începu în 15 zil̃[e] și să sfrăși în luna lu Agus̃[t] 4 zil̃[e]* въ лет ҂зрки (7128—1620), *în zilel̃[e] lu Betlĭañ Gabor craĭu și cine va ceti aice și va afla greșitŭ au cuvântŭ nepliñ au netocmit̃ să nu mă blăstemați ce ziceți bu[da] prosti cum̃ și voi să fiți ertați la zua de județŭ că amŭ scris̃ în grab̃[ă] aminŭ*".

Pe f. 126 v—127 r. v.:

Di în voe tatălui și cu ajutorĭul̃ fiĭului și cu săvrășitul̃ d[u]hului sv[â]ntŭ:

Adecă eu multŭ greșit̃ și ticăloš Popa Ion *di în sat̃ din* Simpetru *scriș ačastă carte ce să chémă Alixandrie și cu Darovanie și mă ustenĭu cătŭ putuĭu și o scriș să cetască și s̃[ă] socotĭască bine ce eš̃[te] împărăție ceștĭ lumi deșarté și măngănoaš̃[ă] pintr'ace domnevoastră încă vă roḡ pré toată fire de om̃ cui Dumnezău o va*

da ăcastă carte a ceti sau a scrie socotiți și mai bine ce voiu fi greșiț sau cuvântu nesfră[și]ț sau slovă neîmplută, iar domnevoastră să deregeți și să nu mă blăstemați ce ș[ă] ziceți Dumnezău erte. Să vă erte și pre voi Dumnezău la învricatulu județu cându va zic viniți bl[ago]s[la]viții de părintele mieu de moștiniți înpărăție ce-om gătitu voa din tocmala lumiei ce tu m[i]l[o]stivu Domnu Is[u]ș H[risto]ș acé ne dă aminu.

„Incepu-să a să scrie ăcastă carte ce ș[ă] cheamu[ă] Alixa[n]drie în luna lu Cireșeriu 15 zi[e] și să sfrăși în luna Făurariu în 15 zi[e].

Ѣ[ѣ] лѣтъ ѧзрки Ѧѡ рожъ хва ѧхкв кроуъ слнцѧ ѕі Ѧ лѹни ъ Златочисло ъ темелиие ъ оу село еже наречетсь симпетроу. зла конць. Adecă: In anul **7128**; dela nașterea lui Hristos **1622**, crugul soarelui 16, a luni 3, numărul de aur 3, temelie 3; în satul care se numește Simpetru".

Data dela nașterea lui Hristos 1622 *nu corespunde* cu data dela facerea lumii 7128. Din aceste două, data greșită pare a fi aceea dela nașterea lui Hristos. Și crugul soarelui 16 și al luni 3, și numărul de aur 3, și temelia 3 nu se potrivesc cu data 1622 ; din potrivă și crugul soarelui și al lunii corespund cu 7128 (recte 1620). (V. N. Docan *An. Acad. Rom. Secț. ist. XXXII*, p. 362). De altfel asemenea greșeli se găsesc chiar și în documentele noastre vechi. Se știe că la noi s'a întrebuințat până târziu calendarul bizantin, care socoteâ anii dela facerea lumii (5508 a. Ch.). Când prin veacul al XVII se introduce la noi calendarul apusean, care începeà anii dela nașterea lui Christos, atunci alături de data după calendarul bizantin se adaogă adesea, în documente și în manuscripte, data după calendarul apusean. Transformarea anilor dela facerea lumii în anii dela nașterea lui Hristos se face însă adesea greșit.

Manuscriptul nostru de Alexandrie este alcătuit din 14 coale; coala fiind împărțită în 8 foi. Fiecare coală are pe prima și ultima foae numărul de ordine. Această particularitate ne permite să observăm că din manuscriptul

nostru s'au pierdut 3 coale dela început şi prima foie din coala 5; 2 foi din coala 9 (a 4-a şi a 5-a), cuprinzând sfârşitul din epiodul Amazoanelor şi începutul din episodul limbilor păgâne; ultimile 5 foi din coala a 11-a, cuprizând episodul, în care se povesteşte cum profetul Eremia se arată în vis lui Alexandru, şi îi prevesteşte moartea apropiată.

Prima problemă care se pune în faţa acestui text fragmentar de Alexandrie e aceasta: Ce reprezintă manuscriptul acesta? *Este însăşi traducerea primitivă a Alexandriei în l. română sau este o copie după un manuscript anterior?* Pentru a răspunde la această întrebare vom studia amănunţit manuscriptul din toate punctele de vedere. Vom analizà mai întâiu natura îndreptărilor pe cari le găsim în manuscript; îl vom comparà apoi cu versiunea celorlalte manuscripte cunoscute cari fac parte din aceeaş familie şi în cele din urmă ne vom oprì asupra limbii.

Indreptările din manuscript. Când traduce cinevà un text dintr'o limbă străină e preocupat mai ales de nevoia de a găsì în limba maternă cuvinte ce-i traduc lămurit noţiunea cuvântului strein. De multe ori însă el nu nemereşte îndată cuvântul căutat şi atunci îi scapă sub condei sau cuvântul strein, sau un cuvânt românesc, care-i exprimă pe departe noţiunea cuvântului strein. La o a doua cetire însă, sau poate câtevà clipe în urmă, îi vine în minte cuvântul căutat şi atunci şterge cuvântul scris pentru a adăogà de asupra ori alături cuvântul nou aflat. In manuscriptul nostru nu găsim nici o urmă de asemenea îndreptare.

Indreptările din Codex Neagoeanus sunt mai de grabă ştersăturile unui copist, care, din nebăgare de seamă, sărind câtevà cuvinte, şterge cuvintele scrise pentru a adăogà alături, deasupra sau pe margine cuvintele sărite. Ştersături de felul acesta se găsesc foarte numeroase în manuscript. (1, 7 v., 8 v., 9, 11, 17 v. 18 v. 28, 30, 34 v., 37, 54, 56, 56 v., 63, 68v., 70 v., 64 v.; 1 v., 7 v., 8 v., 9 v., 14 v., 20, 22 v., 26 v., 28 v., 38 rv., 41 v., 48 v., 50, 57 v., 53, 59, 60 v., 63 v., 67, 69, 75 v.; 58 v., 68, 71 v.).

In unele cazuri omisiunile sunt de întinderea unui rând şi se poate oare cum străvede şi împrejurările cari au indus în eroare copistul. Astfel pe f. 36 copistul, după ce a scris: „iară noi să ne batem amândoi, căci nu este ţie milă de Machidonenii mei“, şterge cuvintele „Machidonenii mei“ şi adaogă mai departe cuvintele sărite: ....„*Indienii tăi mie mi-es[te] milă de*“

In textul original probabil se află scris:

(1) ĭară noi să ne bateu amăndoi
(2) căce nu este ţie *milă de*
(3) Indienii tăi mie mi-eš[te] *milă de*
(4) Machidonenii mei.

Copistul, după ce a transcris exact rândul 1 şi 2 sare tocmai la rândul al 4-lea. Omisiunea rândului al 3-lea s'a putut face cu atât mai uşor cu cât rândul al 3-lea se sfârşea cu aceleaşi cuvinte ca şi rândul al 2 lea „*milă de*“. Copistul, confundând sfârşitul rândului 2 cu sfârşitul rândului 3, după ce a transcris rândul 2-lea, a trecut deadreptul la rândul al 4-lea.

La foaia 49 „popa Ion“ a scris la început astfel după textul primitiv:

(1) . . . . . nu întrà
(2) *că* nu ştiu cumu ţi s[ă] prinde *acol[o]*
(4) eu unde voĭu scăpa de Alexa[n]dru.

Aruncându-şi încă odată privirea peste cele scrise, a luat seama că a sărit întreg rândul al 3-lea din manuscrisul care-i serveà de model:

(3) *că* deca vei peri tu *acolo*

şi atunci, fiindcă spaţiul între rândul al 2-lea şi al 4-lea erà destul de larg, a adăogat la mijloc cu caractere mai mărunte şi mai îndesate rândul sărit. Omisiunea rândului 3 se explică aici ca şi în exemplul precedent. Copistul distrat a confundat rândul 2 cu rândul 3 amândouă sfârşindu-se prin cuvântul „*acolo*“ şi amândouă începând prin cuvântul „*că*“.

Intr'alt loc (f. 36 v.) în manuscriptul primitiv va fi fost scris probabil astfel:

(1) . . . şi trimes[e] solu pre Filonŭ
(2) şi merse la Por împărat cu carte
(3) *Porŭ* ceti carte şi fu bucuros
(4) *Porŭ* să să bată cu Alexandru.

Copistul, după ce a transcris exact rândul 1, 2 şi 3, şi după ce a scris încet şi frumos cu cerneală roşie cuvântul „Porŭ" din rândul al 4-lea, în loc să scrie mai departe cuvintele rândului 4, distrat, sărind din nou la rândul al 3-lea, care începeà şi el cu cuvântul „Porŭ", a scris mai departe cuvintele: *„ceti carte"*. Dându-şi însă seama îndată de greşala comisă, şterge cuvintele *„ceti carte"*, şi scrie mai departe, exact, cuvintele rândului al 4-lea. Indreptări de felul acesta se mai află pe f. 4 v., 15, 21, 29 v., 65 v., 67 v.

Asemenea lapsus memoriae (repetirea aceleiaşi idei sau înodări de propoziţiuni nesfârşite cu propoziţiuni neîncepute) sunt mai greu de admis la un traducător, care are atenţia încordată asupra înţelesului, decât la un copist, care, adesea buchisind, copiază distrat un manuscript strein.

Lacune.— Uneori cuvintele sărite din neglijenţa copistului nu au fost adăogate. Astfel chiar în prima pagină găsim o lacună, care a rămas neîmplinită; găsim frasa: „eu Sanhos împărat.... viniĭu cu oştile mele până aiča şi *nu ştiuĭu* (?) şi eşiră omeni sălbateč[i] mulţi fără samă şi mă loviră". Evident că după „nu ştiuĭu" trebue să lipsească cevà; altfel n'are nici un înţeles. Manuscriptele 270, 1723, 1296 împlinesc astfel lacuna: „nu ştiuĭu *rândul oamenilor*" (adică nu ştiuiu unde se sfârşeste lumea mirului, lumea locuită).

Pe f. 3 v. în Cod. Neagoeanus găsim frasa neisprăvită: *„ce vom face"*, care în context n'are nici o noimă; celealte manuscripte completează lacuna: „ce vom face *noi fără tine*".

Alte ori copistul sare — nu câteva cuvinte sau un rând — ci episoade întregi. Astfel din Codex Neagoeanus lipseşte episodul cu arcaşul indian, episod care se regăseşte atât în

19728
BIBLIOTECA Centrală Universitară Bucureşti

redacţiunea sârbească din care, după cum vom vedeà în capitolul următor, decurge redacţiunea noastră, cât şi în toate cele alte manuscripte, cari fac parte din aceeaşi familie cu Codex Neagoeanus. Iacă acest episod după manuscriptul 3170, în care s'a păstrat mai bine (f. 79 v.):

„Iară într'o zi adusără un Indian şi zisără: împărate! acesta aşe dă de bine cu săgéta cătŭ nimereşte prin inel şi zisă să deĭa odată; el nu vru să deĭa. El zisă: spânzuraţi-l. Şi-lŭ duce să-lŭ spânzure. Şi zisără: omule pentru ce nu dedeş[i] odată; ce vei peri pentru odată. El zisă 10 zile sănt de când n'am pipăitŭ arculŭ pre a mănă; deci de cătŭ am vrut greşi înainte împăratului şi să pierzŭ acelŭ nume bun, mai bine să morĭu cu acestŭ nume bunŭ. Şi-i spusără lui Alexandru şi să milostivi şi-l ertă şi-l pusă copitanŭ (sic) pre 1.000 de oameni".

Din episodul Cleofilei Candachia (cf. C. N. 45 şi urm.) lipsesc următoarele incidente, cari deasemeni se regăsesc atât în redacţiunea sârbească, cât şi în cele alte manuscripte, înrudite cu Codex Neagoeanus:

[După ce Antioh — care, urcat în scaunul împărătesc, trece drept Alexandru — făgădueşte lui Candusal, feciorul Candachiei, că îi va scoate feciorii şi soţia din robia lui Evagrid împărat]:

„Atunce Candasul sărută pičoarele lui Antioh şi zise Candasul: pre milostive Alixandre pentru aceaĭa îţi va da Dumnezeu toată lumea că eşti milostiv pre greşiţii tăi şi-l luo Alixandru de mănă şi să închinară lui Antioh şi-ş[i] luară zioa bună şi-l duse Alixandru la cortul lui Antioh până seara tocmiră şi oastea şi-l cinstiĭa Alixandru pre Candasul seara foarte bine. Şi-i zise nu te scărbi că-ţ[i] voi scoate eu muĭarea şi fečorii dela Evagrid împărat". [Ms. 1867. f. 123 r. v.].

[După ce Alexandru, travestit ca Antioh voevod, a bătut pe Evagrid şi se întoarce cu Candusal la Antioh (=Alexandru):]

„Şi să închinară cu slujba şi mulţumi Candasul şi zise: o Alixandre marele împărat, pre toţi nevolnicii

milueşti pentru aceaĭa te milui D[u]mnezeu cu toată lumea a fi împărat. Şi iară te rog împărate cum ai zis să trimiţ[i] pre Antioh voevodul cu mine sol la maica mea Cleofila că-l văzuĭu într'ăcastă cale mult înţelept şi viteaz bun şi prea credinčos". [Ms. 1867. f. 124].

[După ce Alexandru (recte Antioh) trimete pe Antioh (recte Alexandru) cu Candusal în solie la Cleofila]:

„Şi-ş[i] luară zioa bună şi să duseră seara la cortul lui Antioh şi să ospătară foarte bine şi să prinseră fraţ[i] Alixandru cu Candasul şi să dăruiră bine şi să veseliră mult. Şi a doao zi dimineaţa purcesără în solie la Candachiĭa Cleofila împărăteasa şi mergând pe drum zise Candasul către Alixandru: Frate Antioaşe, aşà mi să pare că în lumé în toată nu va fi om ca tine şi ca Alixandru împăratŭ, doară veţi fi doi oameni destoinici pre lume altul nimelea nu va fi ca voi. Alixandru zise: să mă crez[i] frate că sănt la împăratul Alixandru mulţi ca mine, încă şi mai buni decăt mine; că întâi ĭaste Potolomeĭu, şi Filon, şi Antigon şi Vizantiie, după ei sănt eu Antioh voevod. Şi zise Candasul: pre aceĭa pre toţ[i] ĭ-am avut eu, ci tot eşti tu mai de folos decăt toţi; puteare-ai fi tu împărat preste toţi împăraţii [Ms. 1867 f. 124 v. 125].

Din călătoria lui Alexandru la iad lipseşte episodul, în care Darie prevesteşte lui Alexandru, cà va fi recunoscut de Cleofila:

„Dariie zise: fătul mieu Alixandre să ştii că într'ăcastă cale ce mergi sol la Cleofila eu auziĭu nişte draci pomenind de tine şi ziseră că te va cunoaşte acea împărăteasă ce mergi la ĭa că au scris chipul tău într'o icoană şi te-au ascunsŭ în cămărăle ei, ci te roagă Dumnezeului tău Savaoth că te va scoate dela dănsa". [Ms. 1867 128 r. v.]. Cf. ms. *A p. 40 –*

Aceste episoade şi incidente, cari lipsesc din Cod. Neagoeanus; dar cari se află în redacţiunea sârbească şi cari se regăsesc şi în cele alte manuscripte româneşti — toate *independente* unele de altele, dar toate făcând parte din

aceiaşi familie cu Codex Neagoeanus — aceste episoade şi incidente, deci, nu pot fi socotite ca interpolari datorite diferiţilor copişti, ci ele au trebuit să se afle într'un prototip, altul decât Codex Neagoeanus.

Prefaceri de text. — In episodul limbilor păgâne e o rugăciune a lui Alexandru către Dumnezeu Savaoth. Alexandru, fugărind până în munţi limbile păgâne, se roagă lui Dumnezeu să se lipească munţii între ei, astfel în cât între coastele lor să rămână închise neamurile păgâne. In Codex Neagoeanus această rugăciune e dată în **l. română** (f. 43 r. v.) In 2 manuscripte din biblioteca Academiei Române ms. no. 869 (f. 64 v.) şi ms. 1702 (f. 98 v.), manuscripte înrudite cu Codex Neagoeanus, rugăciunea e dată în **l. slavonă**.

De oarece faptul acesta ne aruncă oarecare lumină şi asupra originalului, care se află la baza redacţiunii româneşti, vom reproduce această rugăciune slavonească în capitolul următor, unde vom căutà să culegem toate urmele, pe cari le-a lăsat redacţiunea slavonă în textele noastre.

Ceea ce ne interesează în capitolul de faţă este prezenţa unui pasaj slavonesc în 2 manuscripte româneşti, înrudite cu Codex Neagoeanus. Formele slavoneşti din cele 2 manuscripte (1702 şi 869) sunt, mai ales în cel din urmă, alterate, ceea ce dovedeşte că copiştii nu mai înţelegeau limba slavonă. Aceste 2 pasagii, neaflându-se în C. N. şi, de altă parte, neputând fi fantazia unor copişti ce nu mai cunoşteau limba slavă, trebue să admitem că ms. 869 şi 1.702 derivă dintr'un manuscript mai vechiu decât Cod. Neag., manuscript în care rugăciunea lui Alexandru către Dumnezeu se aflà copiată aidoma după originalul slavonesc. Din această traducere primitivă s'a desfăcut cu vremea 2 familii: una care a păstrat rugăciunea în slavoneşte cu formele din ce în ce mai alterate, din pricina ignoranţei copiştilor; alta în care rugăciunea a fost tradusă în româneşte. Din prima familie decurge ms. 869 şi 1.702; din a 2-a Codex Neagoeanus.

Din analiza îndreptărilor făcute în Alixandria lui Popa Ion din Sâmpetru, şi mai ales din compararea sa cu cele alte manuscripte din aceeaşi familie rezultă: că textul lui Popa Ion nu ne înfăţişează însăşi traducerea primitivă a Alixăndriei în literatura română, ci o copie posterioară, care se deosibeşte în multe privinţe de prototipul perdut. Episoade şi incidente întregi, cari se aflau în originalul primitiv, au fost omise în C. N., iar pe alocurea textul a fost prefăcut.

Limba.—Rămâne de deslegat acum o a doua problemă: *când s'a tradus şi unde s'a tradus Alexandria?* Nu avem nicăeri nici o indicaţie în această privinţă. Vom examinà însă amănunţit graiul din cel mai vechiu manuscript cunoscut şi vom vedea dacă nu se poate scoate de acì oarecare lumină.

Limba din Codex Neagoeanus ne înfăţişează următoarele caracteristice:

1) Găsim forme cu un fonetism **arhaic**:

A. In cuvintele cari au în silaba paroxitoană a şi se sfârşesc în e sau i nu s'a petrecut fenomenul răsunării lui i final în silaba precedentă: *câne* (8 v.), *cânii* 39 v. 74, *cânilor* 74, *câneşte* 8 v., *pâne* 23 însă găsim o singură dată şi forma *pâine* 12.

E după ţ păstrat în cuvântul: *ţerile* 29 v. găsim mai des formă *ţări* 69, 75, *ţările* 69 v.

E după r păstrat în cuvântul *reu* 28 v. Găsim însă de cele mai multe ori forma *rău* 51 v.

E după după labiala b păstrăt în: *beù* 70 v. găsim însă şi formele: *băù* 70 v. *am băut* 74.

I după r păstrat: *urit* 3 v., 29, *mohorite* 10 v., 17 v., *amarita* de mine 75, *omorir[ă]* 33, şi-l *omori* 74, *pogorie*·s[ă] 46 v., să *pogorie* 52 v., să *pogoriră* 57 v., *şi-ş[i] pâri* 67, *fărim[ă]* 74, *Rimul* (pentru Râmul) 76.

O > aton u: *uspătà, uspătară* 55 v.

O>aton ă păstrat in cuvintele atone: nă, lă; ca d. ex.: şi *nă* gătim 28 cumu *nă* es[te] viĭaţa nostră 41, să *nă* aş-

tepţ[i] 41 v. şi *lă* făcu hainele lunge 30 v.; şi *lă* dete plată; şi *lă* grai 28 v.; şi *lă* păru bine 56 v. Alături de acestea găsim şi formele posterioare ne, le: să *ne* batem 28; şi *ne* tre[me]teţi; şi deca *ne* batemŭ şi *ne* întoarcem̃ 41.

U final precedat de vocala i îl găsim totdeaune păstrat şi transcris cu ю: *începuiu* 45 *văzuiu* 27 v. *craiu* 47 v. *voiu* 48, 49, *raiu* 27 v.

U final păstrat după un grup de consunate în paroxitoane şi chiar în proparoxitoae: *ne gonisescu* 41 v., *muncescu* 16, *hrănescu* 41 v. *mulţemescu* 51 v., *lăcuescu* 14 v, 41 v., *cumu* 14 v., 21 v., 23 v., 32, 34 v., etc., *multu* 51 v., 55 v., 56 v., *voru* 29 v., *gându* 13, 66, *mărgăritaru* 20, *bătutu* 36; *auru* 11 v., 52, 62 v., *Alfeonulu* 24, *Efilactulu 68.*

Mai obişnuite sunt însă formele cu u final înjumătăţit: *muncescŭ* 27 v., *elŭ* 28, 30, *împărătescŭ* 62 v., *câmpŭ*, *cumŭ* 55, 56, *multŭ* 52 v., 53, 58 v., *mărgăritarŭ, aurŭ* 51, 56, 59, 61. Din când în când găsim chiar pe u final căzut *cum.*

Au necontras în: *te răpausi*, 37 v., *răpăusate* 33 v.

Iu aton neredus la i: *minciunos* 82.

N păstrat, chiar în hiat: *să vinu să'ţi rămâne* 42; *rămâni* 73; *ne mângâni* 71 v., *mângănoasă* 71, *pustiniu* 42, *pustine* 24 v., *pustini* 7, *secriniu* 76. Găsim însă alături formele cu n în hiat căzut: *mângâi* 22 v., *mângâe-*s̃[*ă*] 59 v., *pustii* 4, *pustie* 26, 27, 45,51, 53.

Găsim formele neasimilate: *nărocul* 34, 37 *părete* 53 *păreţi* 39, 52, *păhar* 69,70 *păhară* 67 v., *păharnic* 68, *trăbue* 40, *implu* 12, 70 v., *implură* 13 v., 75 v., *imblu, imblară* 20, 21 v., *răsipi.* găsim însă şi forma asimilată *trebueşte* 67 v.

Găsim formele nedisimilate : *precepe* 56, *prečăpă* 56, *beserecă* 22, *tepsie* 12, *neşte* 64 v., *nemeri* 46, *nemeriiu* 40, *nemicŭ* 20 v., *tremet (tremeţi* 25 v., 41, 31, *tremeteţi* 31, 42, *tremese* 35, etc.). *năstemate* 56, *năstemată* 21, 24. Găsim însă şi formele disimilate: *tipsii* 39 v., 66, *nestemată* 23 v., *nestemate* 39 v., 52. 55 v., 59, *trimeţ* 27, 30 v., 53 v., *trimete* 27, *trimese* 36 v.

2) Fonetism cu caracter Dialectal.

A aton>a : *dascalul* 27, *capitanŭ* 64, *macari* 3 v., *calare* 65, *calarași* 24, 30 v., 36 *noa* 3, 12, 41 v., *voa* 12, 23, 29, 57. Alături de aceste forme găsim însă și formele: *măcari*, *călare* 1 v., *călărăși* 34.

E aton după z > ă : *Dumnezău* 7, 13 dar și *Dumnezeu* 34.

E aton > i : *ai vinitŭ* 25, *au vinitŭ*, *vinit-amŭ* 7, *vinit-au* 13, *viniĭu* 1, *să viniți* 69,, *veți vini* 69 v., *veni-vei* 7; *zisi* 36 v., 53, *fugi* (pentru fuge) 46 v., 62 *și-i spargi* (imperativ) 47 v, *galbine* 11, 17 v., *galbini* 12, 33, 66, *ții (pentru ție)* 33 v. Alături de aceste forme găsim și formele cu e aton păstrat: *ai venitŭ* 114, *au venitŭ* 54 v., *venit-amŭ* 18 v,, 76, 41, 70, 80, *venit-aŭ* 35 v., *veniĭu*, *să veniți* 35 v., 35 v., *veți veni* 47 v., *zise*, *fuge*, *galbenii* 40, 62 v., 63, *ție* 36.

E final aton > ă: *izvorăle* 75, *păhară* 67 v.

Pentru Ǫ și ǫ urmat în silaba următoare de a, e găsim în Codex Neagoeanus *o* și nu *oa*: *omeni* 13 v., 21 v., 22 v., 27 v., *oste* 1, 18, 21 v.. 22, 28 v., *să se întorcă* 1 v., *ne întorcem* 41 v., *întorce* 18, 73, *porta* 15 v., *morte* 22 1 v., 60, 36 v., 37, *nopte* 14 v., 15 v., 20, 21 r. v., *oe* 22 v. *nostră* 30, *nostre* 14, *pome* 14, *sanatosă* 73, *scoseră* 39 v., 39 v., *să scoță* 22, *scose* 20 v., *sorele* 21, 22, 25, 39, 52, *tote* 23, *totă* 11 v. [Aceste forme se găsesc foarte des în textul nostru și cred că nu trebuesc interpretate ca niște simple greșeli grafice. Avem de a face mai probabil cu o pronunțare specifică a sunetului o, asemănătoare cu sunetul lui a unguresc, pronunțare ce se întâlnește și astăzi în țara Oașului, în Ardeal spre părțile Mureșului, și în câtevà localităţi din Banat, Bucovina și Basarabia]. Alături de formele menționate mai sus se găsesc însă și formele cu o > oa : *noapte*, *moarte*, *noastră* 41 v., *poartă* 28 *scoaser[ă]* 20 v. 39 v., 40, 67 v., *scoase* 20 v. *soarele* 39 *toate*, 14, 38 v.

Ea > a după o labială, după o dentală, după r, s, z, č, ğ, j, h. După o labială : să *margă* 1 v. 18 v. 19, *să lovască* 37 *să să ivască* 63, după o dentală : *vitazŭ* 37, *să cetască* 1 v., *să să gătască* 1 v., *te aștaptă* 18, *să ce-*

tască 1 v. *stagul* 64 v., *zidască* 43 v., *împărătasă* 45 după s, z: *sara* 32, 33, 34 v., *sam[ă]* 1, 73 v., *să păzască*, după r: *deraptă* 6 v., *îngerască* 16, *traba* 33 v., *muerască* 15 v., *şiragul* 64 v., *să tracă* 4 v., *să părască*, după č, ğ, j: *aičă* 20, 49 v, *ačasta*, *într'ača* 45, *ača* 45 v., *čas* 31, 43 v., *munčască* 37, *săğata* 39. Găsim însă şi formele *vitĭazŭ* 37, *gătească* 34, *stĭagul* 64 v., *împărătĭasă* 41.

Ea rezultat din ę+e în silaba următoare îl găsim trecut la e: *şerpe* 46 v., dar şi *şarpe* 9 v., *şarpele* 9 v.

Ea final (primitiv sau derivat)>e probabil un ę ca acela, care se aude astăzi în Moldova, Maramureş, ţara Oaşului şi în Ardeal spre părţile Mureşului: *oste* (pentru oastea); avem *cetate* noastră 41 v.; Alexandru ceti *carte* 42, *ave* 11, să *auzie* 9 v., *grăe* 27 v., *plânge* 34, *să vede* (pentru să vedea) 65 *me* 1, 26, 36 v. 69 v. 70, *re* (pentru rea) 11 *e* pentru ea) 51 v., *ne-i* (pentru ne-ai) adus 3, *bine-i venit* 57 v.

Rar foarte rar surprindem şi urmele unui ea final păstrat: *mé* 75 v., *le-au* văzutŭ 134, *ţĭ-amŭ* văzutŭ 49 v., *ştiea* 68, *într'acé* 45 *tăia* 23 v., 24 v.

Pentru **j** sau **djo** lat. găsim de vreo câtevà ori ğ: *ğudeţ* 50 v., *ğos* 38, 46 v., *ğudecătorĭului* 62, Formele obişnuite sunt însă cele cu j (*judeţ*, *jos* etc), cari merg paralel cu cele în z (transcrise cu 3).

Morfologie.— Articolul femenin pentru genetiv şi dativ singular iei: valurile *mariei* 59 v., *lumiei* 72, 3, *cetăţiei* 63 v.; găsim însă şi genet. dat în ei: *silei* 50, *morţei* 74, *apei* 46 v.

Nominativul plural în *e* la substantive femenine de declinarea I, la cari azi prin analogie cu declinarea II avem i: *groape* 8 v., *sgardele* 39 v., *săgete*, *lumine* 49.

Nominativul plural dela substantivul faţă: *faţe* 33.

Găsim substantive femenine, al căror plural se formează în i păstrează pe a tonic neschimbat în ă la plural : *sabii* 67 v., *sabiile* 37 v., 67 v., *corabii* 6.

Sufixul de vocativ e adăogat direct la tema articulată a substantivelor de declinarea II: *ome* 63 v..

Pluralul substantivelor neutre în ure: *darurel[e]* 59, *podure* 32 v., *lature* 64, *lucrure* 18 v., dar şi *lucrurile* 7 v. *darurile* 67 v.

Substantivul *arame* 14 v., 15 v., păstrează terminaţiunea declinării a III, apropiindu-se astfel de prototipul latin aeramen.

La conjugări găsim numeroase urme din vechiul perfect simplu (formele organice de pers. I plur. şi I sing.): *învis[e]* 19 v., (pentru învie), *învis[e]ră* 19, *sparsem* 29 v., *bătumŭ* 32, *nu-l putumŭ* 32, *noi te înşelăm* 23 v., *scrişu*, *scrişŭ* sau *scriş* 25, 26, 27, 30 v., 36 42 v., *mă întorşu* 18 v.

La verbele a sta şi a da formele organice de Perf. simplu: *stete* şi *dede* 28, 32, 33, 24 v., 51 v., *dederă* 22, 23, dar şi *stătu* 23 v., 37 v., 46 v., *stătură* 43 v.

Forma de imperativ dela verbul a sta: *stă; stă pre loc Alexandre* 18.

Forma de imperativ negativ corespunzătoare imperfectului subjonctivului latin: *nu mă uitareţi* 73.

Forma de imperativ dela îmblare: *blăm;* blăm de-m[i] arată 48 v.

Găsim încrucişări între formele voi, vei, va şi între formele independente vreau, vrei, vreà: stă pe loc Alexandre că *veri perì* 18, nu te *veri stăvì* 25, *veri eşì* 53, *veri scăpà* 55 v.; sau în inversiuni: *vede-ver[i]* 16, *întraveri* 16 v. *eşi-veri* 18. Alături de acestea găsim şi formele: *vei vede* 25. 51, *vei perì* 51, *vei scăpà* 25, 55 v. sau în inversiuni: *vede-vei*, *pierdeţi-vei* 25 v. Găsim forme ca: acum *vom să ne batem* 31, *nu veţi să mergeţi* 29 v., iar de nu *vei să ne batem* 36, că *vei să te baţi* 42 v.

Conj. să cu înţeles condiţional o singură dată: *să* amŭ peri toţi cu tine 3 v. De cele mai multe ori găsim însă: *deca, diaca, dacă.*

In ce priveşte ca *lexicul* observăm alaturi de cuvinte de origină slavă luate din textul slav ca: *fărij* 55 v. (cal alb), *silă* 28 v. (putere), a se *văznì* 51 (a se trufi), *blajen* 12 v. 14 (fericit), *socacĭu* 19 (bucătar) *voinic* (soldat), *povodnic* 64 v. (călăreţ), *ciudă* 8 (minune), *a stăvì* 25 v. (a

stà)= *a cerni* (a vopsì cu negru) 61 v.; alături de cuvinte bizantine pătrunse în textul român prin filiera slavă ca: *stratocamil* 65 (struţ), *lefantă* 32 v., *galie* (corabie) 10 v., remarcăm şi cuvântul ardelenesc **ferdele**, 62 v. (cf. ungurescul fertály şi germanul viertel) ardelenism care se regăseşte în mai toate manuscriptele. Din moştenirea latină însemnăm cuvântul: a *a via* (a trăi), *înparţi* (cu sensul de: a desparţi).

În tabloul fonetic şi morfologic schiţat mai sus am putut observà o **mare neconsequenţă** atât în ce priveşte formele fonetice şi morfologice arhaice, cât şi în ce priveşte fenomenele fonetice dialectale. Alături de formele arhaice din grupa 1-a: n+i̯ păstrat găsim forme cu n+i̯ căzut; alături de i după r păstrat, găsim i după r trecut la î; alături de u final păstrat, găsim u final înjumătăţit; alături de formele nă, lă găsim formele ne, le; alături de forma faţe, găsim forma feţe; alături de genet. şi dat. în iei, găsim genet. şi dativ. în ei etc. In ce priveşte formele dialectale din grupa a 2 a alături de ea final > e, găsim ea final păstrat; alături de e aton>i, găsim pe e aton păstrat; alături de ǫ sau ǫ + în sil. următoare a, e>o, găsim pe ǫ sau ǫ+în sil. următoare a, e>oa; alături de ź>ǵ, găsim pe ź; alături de e aton>i, găsim pe e aton păstrat ş. a. m. d.

Cum trebuesc interpretate aceste forme?

Ştim că primul curent de tălmăcire a cărţilor slavoneşti în limba românească începe — sub înrâurirea husită (1) — prin a doua jumătate a sec. XV în părţile nordvestice ale cuprinsurilor româneşti. (2) Din acest curent de traducere decurg cele mai vechi texte româneşti: Psaltirea Scheiană,

---

(1) N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688* p. 15 şi urm.

(2) D-nul Iorga în *Ist. lit. rel.* localizează primele traduceri româneşti „într'un unghiu sălbatec din Maramureş sau din Ardealul vecin cu înălţimele maramureşene" (p. 19). D-nul Ovid Densuşianu într'o serie de prelegeri, ţinute la Universitate, în decursul anului 1907—8, a localisat textele în: Bucovina, Maramureş şi părţile nordice din Ardeal până în regiunea munţilor apuseni.

Codicele Voroneţian. Comparând manuscrisul nostru cu aceste texte din a 2-a jumătate a sec. al XV-lea, observăm că într'adevăr toate formele arhaice din manuscriptul nostru se regăsesc în Codicele Voroneţian şi în Psaltirea Scheiană. In schimb însă nu găsim in Codex Neagoeanus nici o urmă din fenomenul, care caracterisează cu deosebire cele mai vechi texte româneşti: *rotacismul.* Nu găsim de asemeni nici o urmă de e + m e + nt păstrat, d, t + i păstrat în derivate. Şi nu găsim o sumedenie din formele morfologice, pe cari le întâlnim în Psaltirea Scheiană şi Codicele Voroneţian: pers. II a imperfectului în a în loc de ai. Nu găsim apoi pers. I şi II-a Plus-quam-Perf. în-ase în loc de -asem,-aseşi; Imperf subj în rem, ri, ret, rem, reţ, re în propositiile condiţionale; formele organice dela a fi şi anume indicativul pres.: su, sem, seţ; In lexic nu găsim o sumedenie de cuvinte din moştenirea latină pe cari le întâlnim în Psaltirea Scheiană şi în Codicele Voroneţian (giune, zeu, măritu (ginere), opu, gintu, urdinra, vipt, deşideratu, etc.).

De altfel se ştie că singurii cărturari în trecutul nostru, cunoscători ai limbii slave, erau preoţii şi călugării, şi, ca atare, nu e probabil să se fi tradus o carte cu caracter profan înainte de a se fi tradus cărţile fundamentale ale bisericii.

Formele arhaice din Cod. Neagoeanus se regăsesc şi într'un alt text, tălmăcit în a doua jumătate a sec. XVI şi tipărit în 1582 la Orăştie (Palia). Unele din aceste forme arhaice vieţuesc şi astăzi, restrânse în unele ţinuturi româneşti (Temişana, Ţara Oaşului). Deci formele arhaice din Cod. Neag. nu trebuesc numai decât socotite ca urme rămase din graiul traducerii primitive, care se va fi făcut în aceeaşi vreme şi în acelaşi ţinut cu Psaltirea Scheiană şi Codicele voroneţian, ci mai de grabă cred, că trebuesc interpretate ca rămăşiţe din graiul unei regiuni, în care acest fonetism arhaic persistà încă pe vremea, când s'a tradus sau s'a copiat manuscriptul nostru. Trecând dar fenomenele cu caracter arhaic din grupa 1-a în grupa 2-a a fenomenelor

fonetice cu caracter dialectal, rămâne să ne explicăm desăvârşita neconsequenţă.

Am văzut la început că, din analiza manuscriptului ca manuscript, şi din compararea lui cu alte manuscripte, am scos concluziunea că Codex Neagoeanus nu reprezintă însuşi originalul, ci e o copie, făcută după un manuscript anterior. Aceasta nu înseamnă însă că „popa Ion Românul" n'ar fi traducătorul Alixăndriei. S'ar fi putut admite că preotul acesta din Simpetru, după ce va fi tradus romanul plin de ştersături şi de corecturi, să se fi apucat a-l copia din nou. Desăvârşita *neconsequenţă* însă, pe care o întâlnim la fie-ce pas în fonetismul şi morfologia textului, faţă de *consequenţa* formelor fonetice şi morfologice din notele copistului (cari oglindesc graiul lui), ne împedică de a admite această ipoteză. Trebue dar să admitem, că manuscriptul, tradus într'o regiune cu anume caractere dialectale, aveà la început o înfăţişare uniformă sub raportul graiului. Trecând însă din sat în sat, textul a pătruns cu vremea într'o regiune cu caractere dialectale deosebite. Acì cărturarii, cari şi-au trecut din mână în mână copia, au introdus, treptat, în cuprinsul manuscrisului lor, forme dialectale din graiul lor.

In ce regiune s'a tradus Alixăndria şi unde s'a copiat? După cum am văzut în descrierea manuscriptului, dintr'o notă a copistului, rezultă că codicele s'a scris în satul Sâmpetru din Ardeal. «Eu multŭ greşitŭ şi ticălos Popa Ion din sat din *Simpetru* scriş ačastă carte ce să c[h]amă Alexandrie». După domnul I. Bianu, în Ardeal sunt 5 sate cu numele Sâmpetru: 1) unul în colţul de S.-Est, câţivà klm. depărtare de Braşov, 2) în partea de S.-Vest lângă Haţeg, 3) spre Nord, între Reghinul săsesc şi Cluj, 4) în Sălaj (Szilagy-Somlió) şi 5) lângă Oşorheiu (Udvarhely), în secuime.

Din notele strecurate în cuprinsul manuscriptului, şi reproduse de noi mai sus, putem deduce că graiul copistului din Simpetru înfăţişà următoarele particularităţi: o+a în silaba următoare > oa (t*oa*tă dumnea v*oa*stră); ea final > e

(în *voe* tatălui; spre toată fire; ...de moştiniţi împărăţi*e* ce-om gatitŭ; ce este împărăţi*e* ceştii lumi); u final păstrat numai după i: sfărşiĭ*u*, cireşĭ*u*, cireşarĭ*u*, craĭ*u*, ustenĭ*u*; în celelalte cazuri redus la ŭ: învricatul*ŭ*, judeţ*ŭ*, cănd*ŭ*; j, z păstrat (z însemnat cu з); n+i păstrat numai într'un singur exemplu: măgà*n*oaş; e aton protonic > i: v*i*niţi moşt*i*niţi.

Această grupă de fenomene fonetice, este dar caracteristica graiului pe care-l vorbeà şi scrià copistul; cea laltă grupă de fenomene fonetice, indicată la studiul textului, aparţine regiunei, în care s'a tradus şi prin care a trecut legenda, până ce a ajuns în satul copistului.

Pentru a puteà localizà cu precisie în spaţiu punctul, din care a plecat traducerea şi locul în care s'a făcut copia, avem nevoe de o cartografie dialectală, în care fiecare fenomen fonetic şi morfologic să fie precis delimitat prin graniţe hotărite. Mai ales e nevoe de o asemenea cartografie într'un ţinut cum e Ardealul, unde, din pricina împestriţării etnografice, se observă, uneori, pe o suprafaţă foarte restrânsă variaţiuni destul de simţite în graiu. De pildă: la Braşov o+a în silaba următoare > oa; pe când câţivà Klm. mai departe—vreo 18—la Elöpatak, în Secuime, o+a în silaba următoare>o (nopte). Apoi, fiindcă graniţele, cari delimitează anumite fenomene linguistice, nu sunt aceleaş astăzi ca în trecut—ci uneori se lărgesc alteori se restrâng — pentru a puteà localizà cu precisie în timp şi în spaţiu un text vechiu, e de nevoe ca cartografia dialectală să se întindă şi asupra graiului din trecut. Studiile dialectale la noi nu au ajuns încă, până acum, la precisia de care avem nevoe acì, iar un studiu istoric asupra dialectologiei nu avem încă. Totuşi, din cele ce cunoaştem până acum asupra dialectologiei noastre, putem presupune cu oarecare probabilitate, că regiunea, din care a pornit traducerea, trebueşte căutată în părţile S.-V. ale Ardealului.

Rezumând cele expuse :

1) *Codex Neagoeanus nu ne înfățișează însăși traducerea primitivă a romanului lui Alexandru Macedon, ci e o* copie *după un manuscris anterior.*

2) *Legenda nu s'a tradus în aceeași vreme și în aceeaș regiune cu Psaltirea Scheiană și C. Voronețian, ci s'a tradus, poate, în a* 2-a jumătate a sec. XVI.

3) *Popa Ion Românul din Sâmpetru* nu e traducătorul *legendei lui Alexandru Macedon.*

4) *Legenda s'a tradus într'o regiune dialectală deosebită de aceea căreia aparțineà satul Simpetru, probabil prin* părțile S.-V. ale Ardealului.

5) *Legenda* s'a tradus din l. slavă.

III.

CLASIFICAREA MANUSCRIPTELOR CUNOSCUTE. RECONSTITUIREA PROTOTIPULUI PIERDUT ŞI FILIAŢIUNEA LUI CU REDACŢIUNILE SLAVONE ŞI BIZANTINE.

In capitolul precedent am văzut că Alexandria a pătruns în literatura română în a doua jumătate a veacului al XVI, prin părţile S. V. ale Ardealului, din literatura slavă. Se naşte acum întrebarea: care a fost forma primitivă pe care a avut-o romanul, când a pătruns în literatura noastră şi din care anume redacţiune slavă derivă versiunea Alexandriei noastre (bulgară sau sârbă)? Manuscriptul cel mai vechiu pe care-l avem — după cum am văzut, o copie făcută la cel puţin o jumătate de veac după arhitipul neaflat — e un manuscript fragmentar şi plin de lacune. Din analiza lui nu ne putem face o idee exactă de forma prototipului perdut. Trebue dar să studiem comparativ toate celealte manuscripte, cari ne înfăţişează aceiaş redacţiune. Lăsând apoi la o parte interpolările posterioare, făcute de copiştii români, restabilind ordinea episoadelor inversate, complectând omisiunile făcute, vom puteà în cele din urmă să reconstituim în linii generale forma, pe care a avut-o romanul în prototipul perdut. Numai după ce vom reconstituì astfel textul prototipului, vom puteà comparà versiunea românească cu cele 2 redacţiuni slave (bulgară şi sârbă), despre care am vorbit în capitolul introductiv.

In colecţiunea Academiei române se află următoarele manuscripte:

I. Ms. 270. E cunoscutul codice al lui Ioniţă Giurescu, stu-

diat de Haşdeu în *Cuvente den bătrâni* (t. II pxxvii). Cuprinde următoarele texte: 1) „Pentru a doua venire a luĭ Hristos" (f. 4). 2) „Trepet[n]ic de semne oameneşti" f. 8 v. 3) Zilele cele rele ce au arătat Dumnezău lui Moisi ca să arate tuturor oamenilor când să vor tămpla să nu să apuce de nicĭ un lucru că nu va procopsi" f. 13. 4) „Gromovnic al lui Iraclie înpăratul care au fost numărator de stele. Are aceste semne şi aşà să încep toate zodiile dela luna lui Martie f. 13 v. 5) „Profeţiile tuturor lunilor" f. 20 v. 6) Diferite „dohtorii" pentru boale; descântece şi proorociri pentru furt şi altele, f. 29. 7) „Calendar, scoasă după limba ungurésca pă limba rumănéscă dă acest an şi dă alţi trecuţi ani şi dă alţii ce vor să fiĭe" f. 40 v. 8) „Intrebări şi răspunsuri trebuincĭoase şi dă folos spre învăţătură celor ce vor ceti. Dascălu întreabă, ucenicul răspunde" f. 52. 9) „Gromovnic al lui Iraclie..." f. 57. 10) „Slovele de cĭumă, care, când să aude de acĭastă boală, scriindu-le pe o hărtie întocmai cum sănt mai jos, le lĭagă la măna stăngă şi le poarcă" f. 71. 11) „*Viĭaţa şi povesté şi lucrurile mareluĭ înpăratu Alexandru Machedon din cetaté lui Filip craĭu. Cum făcu războaĭe cu toate dihaniile pămăntului şi fu împărat a toată lumé*" f. 73. 12) „Răvaş de friguri" f. 148. Pe dosul primei scoarţe şi pe f. 1 şi v. se află mai multe „răţete". Textele s'au scris de „*Ioniţă Gĭurescu*"... „logofătu din sărăfiĭa judeţului *Prahova*" la anul *1799* Fevruarie „fiind îndemnătoru dă s-au scris acéste, Dumnélui Păun Săulescu biv paharnic" 1).

II. Ms. No. 438 în 4° foi 126. Scrisoare cirilică de o singură mână. „*Alexandrie a marelui înpărat Alecsandru Machidon*, acuma într'acestaş chip scrisă în zilile prea luminatuluĭ nostru Domnu Io Costandin Nicolae Voivod, — Mitropolit fiind a toată ţeara chir Neofitu,—cu toată cheltuĭala Dimii Stolnic dela dum-vel Ban, la leat 7.225. Scris de *Costandin*, copil din casă totu dela dum-vel Ban fecĭoru

1) I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, I, p. 616—7.

Stoicăi. S-au început la Fev. 1 dni și s-au sfârșit la Fev. 10 din dela Hristos *1746.* 2) Intrebări și cu răspunsuri f. 124.

III. No. 575 in-4°, cuprinzând însă caete de deosebite mărimi. Foi 199. Scrisoare cirilică de mai multe mâini. Manuscris miscellaneu alcătuit din următoarele texte: 1) „Poezii și cântece moldo-românești de pe vremea veche, pe când Moldoveniĭ nu să împrumută cu neravurile acele lepedate di Evropieni în țara lor" f. 1. 2) „Izvodu di dulciați" f. 16. 3) „Satira a unor persoani fără—[1]834 Mart. 9. Petrachi Agâricĭ". f. 31. 4) „1839 Noemvri. Rățetă de o doftorii foarte folosătoari de multe patimi". f. 41. A prescris-o „Ienachi Gunescu", care a găsit-o la „d-luĭ Sărd. Ghiorghi Lupașcu ot Bacău, găsâtă și de d-luĭ în hărtiile Vorn. Ștefănachi Rosăt" (f. 44). 5) „Rugăcĭunĭ folositoare pentru lauda lui Dumnezău f. 47 scrise la 1839 Aprilie 7 de „Ioan Tulburi", „în sat Lozâiĭ Călugăriĭ", (v. f. 50). 6) „*Incepuĭu a scrie de vieața și lucrumarea lui Alicsandru împărat dela Machidoniĭa din cetate ce să chiema Filipus*", scrisă de „*Iereĭ Ștefan ot Colța 1780;* când eram eu Ștefan dascal la *București* la M. Colți, 1780, de învățam carte de pomană la Ioan Dascălu" f. 52. 7) „Cântec de dojană sufletuluĭ, glas 6" f. 128 v. 8) „Incepuiŭ a scriĭe de împărăție preslăviteĭ gutie" (?) în luna luĭ Ianuariĭa, în 20 de zile f. 132 v. (o singură pagină restul perdut). 9) „Viĭața sfântuluĭ mucenic Haralambie", f. 134. 10) „Rănduĭala vecernieĭ" scrisă la 1853 Noemvrie 23. f. 164. 11) Un caet, cuprinzând diferite texte cu cuprins religios între cari și câtevà versuri (1).

IV. No. 869 volum in folio de 80 foi. Pe f. 1 v. într'un chenar împodobit, sus cu pajura împărăției rusești, iar jos cu marca Moldovei, se află o notiță cu cerneală roșie, în care se spune de cine și când s'a scris textul: Cu mila lui Dumnezeu am scris această *Alexăndrie* în zilele preà luminatii împărății sale măriri Ecaterini Alexienii — urmează

(1) V. mai pe larg în: I. Bianu și R. Caracaș: *Catalogul manuscriptelor românești* t. II. p. 329 și urm.

întregul pomelnic al familii imperiale ruseşti, — eu *Năstase Negrule* aice în *Iaşi* la velat *1790* April 1". manuscriptul a fost legat greşit. Inceputul pe f. 3. Pe f. 1: „Născutul calului lui Alexandru". Volumul cuprinde numeroase ilustraţiuni colorate, înfăţişând diferite episoade din cuprinsul romanului ca: „cetatea Filipusa", (f. 3), „oastea lui Filip craĭu" (5 v), „Căpcânii" (23 v.), „mueri salbatice" (f. 41) „furnici cari luà omul şi-l mânca", etc.

V. **No. 1.303** un volum in 4° de 328 foi. Inceputul secolului XIX cuprinde: 1) *Alexandria* (pe foile 1—120). Primele foi sunt perdute. Incepe cu naşterea lui Alexandru: „...pre tocmeli şi născù [co]con şi Nethinav îl luo în braţă şi-l blagoslovì şi zisă: să-i punem numele Alexandru". 2) Rogăciune către pre sf[â]nta născătoré de D[u]mnezău forte folositore f. 121. 3) Rugăčune cătră pré induratul şi pre milostivul D[u]mnezău umilitŭ şi cu evlavie f. 129 v. 4) Altă rogăčune cătră Domnul nostru Is[us] H[risto]s f. 131 v. Intăi epistolie f. 132 v. 5) Ipistolie ce trimesă dela Domnul nostru Is[u]s H[risto]s cătră pravoslavnicii creştini, blagosloveşte părinte f. 144. 6) Alfavita cé sufletească f. 148 v. 7) Stihosloviĭa f. 322 (lipseşte sfârşitul).

VI. **No. 1.629** un volum in 4° de 70 foi scrise urât coprinde: 1) *Alixăndria*. Pe f. 49 v. „Aciastă Alicsandrie am făcut-o eu *Ioniţă Copilul* să se ştie la leat *1756*". Lipsesc primele foi; textul începe cu: „...într'aceĭa vreme mĭarse agĭutor luĭ Darie împăratul Eghiptului şi ave Filipu crăĭasă anume Olimbiĭada". 2) „Istoria lui Costandin Vodă cel Bătrân" f. 50. 3) „O ce groaznic[ă] tămplare" f. 53 v. „Stihuri asupra peirei răposatuluĭ Manolache Bogdan Vornicu ves[t]it şi asupra lui Ioan Cuza biv vel Spătar cari au perit de sabie în d[o]mnia Măriĭ Sale Costandin Dimitrie Moruz Voevod Viniri spre Sâmbătă la 8 cĭasuri de noapte 1778 Avgust 18 f. 59 v. 4) O serie de cânturi lumeşti: „Pre slăvită orodită (sic) stăpâna mea cea cinstită" (63 v.) „Norocul m'au îndemnat inimioara mi-au secat" (f. 65). „Prea frumoasă pustie primeşte-mă într'a ta desime" (69) ş. a.

VII. **No. 1.702** volum in-4° de 146 foi cuprinde: 1) *Viiața mareluĭ împărat Alexandru dela Machedoniĭa, iar cursul anilor dinceputul lumii dela Adam până atunce erà 3200 de ani*". Scris în *Moldova* de *Costandin Chiricean* „de pe izvod" ce a „găsit" (v. f. 124) pe vremea lui *Grigore Ghica* după cum ar rezultà din următoarea notă de pe prima scoarță: „Să să știi de când s-au dus Moscalii din țara Moldovii umbla velet atunce le[a]t 7283 (1775) și acì au rămas domnŭ în fața Moldovii Măria Sa Gligori Ghica Vod[ă]". 2) Istoriĭa Troadeĭ cetăți f. 125.

VIII. **No. 1723** in-4° de 133 foi scrise *Teodorŭ Popovici* v. f. 36 v. S'a perdut prima foae. Incepe cu:... și cetitorĭu de steale. Și atâta erà de iscusitŭ [Nehtinav] cătŭ luà toate rodurile și bunătățile dela patru țări și le ducĭa în țara lui.

IX. **No. 1867** in-8° foi 238 scrise de „Reseţe" logofătului Staicului s[i]nŭ Vasilie Ier[o]monah, când a fost năstavnic la mănăstirea Aninoasa „leat 7225" *(1717)*, (v. f. 204 v). Manuscript miscellaneu, coprinzând mai multe texte de literatură populară: 1) *Alexandria,* din cari lipsesc primele foi. Incepe cu: „... împărăţiĭa ta. Și trimiser[ă] sol la Darie împărat [cei 3 crai] și cărțile lor și deadiră cărțile lui Darie împărat". Textul neisprăvit; ultimele cuvinte sunt: O dragul mieu Alixandre, silnicŭ împărat, cum toată lumé luași și de moarte nu scăpași; dar pre mine cui mă laș[i] o dragul mieu Alixandre. Amin". 2) Pildele luĭ Isopŭ cu toate jigăniile f. 158. 3) Gromovnicŭ al luĭ Iraclie împărat car[e] au fost numărătorĭu de steale", f. 194. 4) „Curgerea lunilor", f. 206. 5) Archirie fragment fără început și fără sfârșit v. f. 222.

X. **No. 3170** miscellaneu in-4° de 106 foi. Scris dela anul *1879* de Gheorghĭa Popovici Cucuĭan lăcuitor în *Păușe* (v. f. 102). Cuprinde: 1) *„Povestea lui Alexandru împărat"*, f. 1—84. 2) Istoriĭa lui Archiriĭa pre înțeleptulŭ", f. 84 v. 3) „Intrebare înțeleptuluĭ cu lumĭa" f. 90 v. 4) „Cuvântŭ de vreme de apoĭ", f. 95 v. 5) „Istoriĭa lui Nicolaĭa", f. 99. 6) „Inţelepciune". „Pilda omului cu păsărĭa" f. 101 v. Pe f. 103: „Indexulŭ lucrurilor care să află într'ăcastă carte".

XI. **No. 3.374** in-4° de 134 foi. Scris de *Panait Ralet* Căpitan în *Fălciu* la inceputul sec. *XIX*. Cuprinde: 1) *„Istoria lui Alexandru“* din care lipsesc câtevà pagini dela început. Textul începe cu: „... trimese carte la Dariie împărat di la Persida într'acest chip: scrim noi patru crai, craiul Avirilor și craiul Harapilor, impăratul Cazălbașilor și craiul Etiopilor la marile împărat Darie“, f.1 — 129. 2) Arătări de vreo câtevà doftorii și meșteșuguri“. f. 129 v. Pe f. 133 nota: Această Alecsandri este a me a lui Costandin Croitorĭul din Fălciu, și am dat pi dănsa 4 leĭ dela Panait Căpitan din Fălciu 1808, Fevruari 12“.

XII. **No. 3.464** in 4° de 132 foi, din cari lipsesc 6 foi. Scris la anul *1801* (v. f. 24) de *Negoiță Blănaru?* (v. f. 126 v.) Textul începe cu „....veste bună că au născut împărătesa un cucon și-l chemă Alesandru și forte să veseli Filip“.

XIII. **No. 3.512** în 4° Scris la anul *1789*, de *Iordache Cod[reanu?]* „de pe o Alexandrie veche ce au fost în turnul cel Mare dela mănăstirea Putna“. (v. f. 4). — Titlul: *„De pe altă carte, începuĭ a scrii de viĭața mareluĭ împărat Alexandru dela Filipa Grada.* Acesta au fost întăi împărat Elinilor la Machidonie grečască; și era pre atunce cursul anilor dela zidire lumeĭ 5201. Pe acele vremi era și filosofii cei mari elinești Platon, Aristotel și Pidagor“.

XIV. **No. 3.521** in-4° sec. XVIII. F. 85. Titlul: *„Incepum a scrie cu vrăre luĭ Dumnezeu lucrurile mareluĭ împărat Alixandru dela Machidonie den cetatea Filipusului* cum au luatŭ lumea toată și căte războe au pătutŭ (sic) cu toț[i] impărații lumii și cu toate dihăniile de pre lume și pre toate le-au bătut Alixandru; și fu împăratŭ preste toț[i] impărațiĭ lumiĭ. Textul nu e terminat; ultimele cuvinte sunt: „Și zise Alixandru: proclet să fie cela ce hrănește ucigătorĭul de oameni, și curva în cas[ă] și vânzător de cetate și iară...“ Manuscriptul cuprinde numeroase ilustrațiuni ca: Filipus cetate (1), Antina (21 v.), Alexandr[u] împărat, Nev[tinav] împăr[at] (32), Vavilon (36) etc.

XV. **No. 1.296** in 4° de 114 foi. Scrisă de „mai micul intru

dascăli, Georgi" în şcoala Putni, în *mănăstirea Putni*, în anii *1781*, Fevruarie 22 (v. f. 109 v.). Cuprinde: 1) *Alexandria: „Aice am scris pentru împărăţie lui Alexandru Machidon din hronograf, scris pe scurt şi pre puţăn"*. 2) Un fragment din Vămile văzduhului (?) (f. 111). 3) „Poveste sufletului păcătos Ionŭ?" (f. 111 v.). 4) „Pentru om, care are faptŭ şi vra să desfacă, ačasta să citĭască căndŭ a fi lună noao de 3 or[i], cu faţa la pământŭ sara" f. 113.

In afară de aceste manuscripte, aflate în Biblioteca Academiei Române, se mai cunosc încă următoarele:

a) Un manuscript, aflat în posesiunea lui Gaster şi publicat în *Revista pentru Istorie Archeologie şi Filologie* VII (1893) p. 337 şi urm. Face parte dintr'un codice, scris între *1784—1806* de *Ioniţă von Arhip*, ginerile lui Vasile Calmuschi din *Suceava* (Bucovina). Incepe pe f. 2 cu titlul: *Cu vrere luĭ Dumnezeu începui a scrie Alecsăndrie, adică istorie lui Alicsandru Machidon, care au bătut toată lume şi toate împărăţiile şi toate crăiile dinu toată lume şi le-au supus luĭ. În vreme aceea era cursulŭ anilor let 5200 de ani.*

b) Un manuscript amintit de Hasdeu, în *Etymologicum Magnum Romaniae* I (col. 860), ca aflându-se pe vremea aceea „depus" în Arhivele Statului din Bucureşti. Manuscriptul făcea parte dintr'un codice. Pe f. 137 se află următoarea notă: „Ačastă carte, ce se chiamă Alixăndrie, o am scris eu *Bucur Grămăticul* din *Sámbăta-de-sus*, nepotul lui Man Barbu, şi o am scris în oraş în *Bucureşti*, când învăţam eu cântări la dascălul Coman — domnesc era acel dascăl —, şi mă dedése mariĭa sa vodă la acel dascăl, în zilele préluminatului şi înnălţatului şi de Dumnezăŭ ĭubitor Io Costandin voevod a toată Ţara-Rumănéscă Domnŭ, şi mă pusése pe mine dascălul vătaf peste şcoala lui, peste 50 de copii, şi îmbla vălétul atunci 7212 *(1714)* martie 18 zile".

c) Gaster citează în *Literatura populară română* (p. 14) două manuscripte din 1793—8, aflate în colecţiunea d-lui Gr. Creţu şi un fragment din 1794, aflat în posesia lui Hasdeu;

iar în *Crestomatie română* (I p. 166) un manuscript in folio, din 1817, aflat în colecţiunea sa (1).

Avem dar în total 21 manuscripte. Din aceste 21, manuscriptul amintit de Hasdeu, important prin vechimea sa (1714), nu se mai găseşte azi. Manuscriptele din colecţiunea d-lui Creţu ne-au rămas innaccesibile. Cercetarea noastră se întemeiază aşà dar numai pe cele dintâiu 15, aflate în Biblioteca Academiei Române şi pe manuscriptul publicat de Gaster.

Clasificarea.—Toate aceste 15 manuscripte, amintite mai sus, se pot clasificà în 2 mari grupe: I-a—pe care o vom numi-o **A** — cuprinde manuscriptele cu No. 270, 438, 575, 869, 1.296, 1.303, 1.702, 1.723, 1.867, 3.170, 3.374, 3.464, 3.512 şi 3.521; textul tipărit în 1.794; a II-a grupă — pe care o vom numi-o **B** — cuprinde ms. cu No. 1.629, la care se poate alăturà şi textul bucovinean, publicat de Gaster. *Grupa A* ne înfăţişează o versiune mai *desvoltată;* pe când *grupa B* ne înfăţişează o versiune cu mult mai *prescurtată.*

Grupa A.—Textele din prima grupă la rândul lor, se subîmpart în 2 subdiviziuni. Prima subdiviziune, pe care o vom numi-o A_1, cuprinde manuscriptele cu No. 575 şi 3.170, 3.521 şi textul tipărit în 1794, cum şi ms. No. 1.303 şi 3.374, copii făcute după acest text. A 2-a subdiviziune, pe care o vom numi-o A_2, cuprinde manuscriptele cu No.

(1) In *Crestomatie română,* I p. 166 şi urm. II, 132 şi urm. M. Gaster dă extracte din 2 manuscripte: unul din 1799, păstrat în Biblioteca Academiei Române (No. 270); altul aflat în colecţiunea sa. Acesta din urmă nu e altul decât manuscriptul reprodus mai târziu în *Revista pentru Ist. Archeol. şi Fil.* (VII), după cum se poate vedeà uşor din compararea pasagiilor respective. Tot Gaster mai citează în *Lit. pop.* şi în *Crest. rom.*, încă un ms. din Biblioteca centrală. Se ştie însă că manuscriptele Bibliotecii centrale au trecut din 1884 în colecţiunea Muzeului Naţional; iar dela Muzeu au intrat în Biblioteca Academiei Române anul acesta. E probabil manuscriptul citat de noi cu No. 3.464. Un fragment asupra morţii lui Alexandru, aflat de Gaster în Cod. Sîrku, (cf. Gröber's *Grundriss der romanischen Philologie.* (1896) II 3 p. 380), nu ne este cunoscut.

270, 438, 869, 1.296, 1.702, 1.869, 3.464, 3.512. Notele cari diferenţiază aceste 2 subdiviziuni sunt:

1) Episodul, în care Olimbiada îndeamnă pe Alexandru să meargă la Nehtinav ca să înveţe dela acesta starea crugului şi umbletul zodiilor, e pus în manuscriptele din A_1 *după* episodul luptei lui Alexandru cu Ptolomeiu (cf. 575_{57}, 3.170_{9}, $3.521_{7\,v.}$); pe când în manuscriptele din A_2 episodul e pus *înainte* (cf. 270_{76}, $438_{12\,v.}$, 869_{6}, 1.296_{8}, 1.702_{8}, $1.723_{8\,v.}$, 1.867_{8}, $3.512_{8\,v.}$). Cu această din urmă grupă concordă şi tipăritura din 1794 p. 17.

2) Darurile, pe cari le capătă Alexandru dela Râmleni, sunt puse în subdivisiunea A_1 *înainte* de cartea lui Daniil proorocul (cf. $575_{68\,v.}$, $3.170_{25\,v.}$, 3.521_{23}, 1.723_{33} ediţia din 1.794_{66}); pe când în manuscriptele din subdiviziunea A_2 darurile Râmlenilor sunt puse *după* cartea lui Daniil proorocul (cf. 270_{87}, 438_{31}, 869_{19}, $1.296_{23\,v.}$, 1.702_{23}, $1.867_{37\,v.}$, $3.464_{22\,v.}$, 3.512_{21}, 3.521_{24}.

3) Episodul, în care Darie îndemnat de boerii săi, nu purcede însuşi la luptă împotriva lui Alexandru; ci trimete pe Mamant Voevod, e pus în manuscriptele din subdiviziunea A_1 *după* a 2-a scrisoare a lui Darie către Alexandru (cf. 575_{77}, 3.170_{36}, $1.723_{46\,v.}$, 3.521_{34}, textul din 1.794_{97}); în manuscriptele din subdiviziunea A_2 e pus *înainte* chiar de prima scrisoare, (sau mai bine după ce tae limbile iscoadelor), (cf. 270_{93}, 438_{40}, $869_{27\,v.}$, 1.702_{41}, $1.296_{40\,v.}$, 1.867_{50}, 3.463_{38}, $3.512_{30\,v.}$).

4) In manuscriptele din subdiviziunea A_1, când Amvis se desparte de Darie pentru a slujì pe Alexandru, Darie *trimete vorbă* lui Alexandru să se împace cu el „că împărat la împărat nu se închină“ (cf. 575_{81}, $3.170_{41\,v.}$, $3.521_{38\,v.}$ ediţ. din 1.794_{111}); în manuscriptele din subdiviziunea A_2 vorbele lui Darie sunt cuprinse într'o *scrisoare* mai desvoltată (cf. $270_{97\,v.}$, 438_{48}, 869_{30}, $1.702_{51\,v.}$, 1.723_{54}, 1.867_{62}, $1.296_{50\,v.}$, 3.464_{48}, 3.512_{35}.

5) Episodul cu peştele uscat, înviat în apă, e pus în manuscriptele din subdiviziunea A_1 *înainte* de peştera plină de pietre preţioase (cf. 575_{96}, 3.170_{59}, $3.521_{58\,v.}$, tipăritura din

1794_{173}); în manuscriptele din subdiviziunea A_2, exceptând 438_{75}, 1.867_{95}, 3.464_{79}, 3.512_{48}, 1.796_{78}, episodul cu peștele uscat, care învie în apă, e pus *la urmă*. (cf. 270_{110}, 869_{55}, $1.702_{81\,v.}$, 1.723_{79}.

6) In manuscriptele din A_1, episodul căpcănilor e pus în cartea II-a, după răsboiul lui Alexandru cu Darie, la călătoria aceluia prin pustii (cf. $575_{92\,v.}$, 3.170_{55}, $3.521_{53\,v.}$, tipăritura din 1794_{159}); în manuscriptele din A_2, episodul căpcânilor e pus *de 2 ori:* o dată în cartea a 2 a după războiul cu Darie (în același loc cu ms. din A_1); a doua oară e pus în cartea 1 a, acolo unde, în A_2, se află episodul despre oamenii cu obraze de om și trupurile de șarpe (după exped. la Râm.). (Cf. 270_{88}, $438_{31\,v.}$, $869_{19\,v.}$, 1.296_{30}, 1.702_{31}, $1\,867_{58\,v.}$, $3.464_{24\,v.}$, $3.512_{24\,v.}$)

7) Episodul monștrilor cu „obraze de om și trupul de șarpe e pus în A_2 în locul episodului cu femeile sălbatice (cartea a 2-a după lupta cu Darie cf. $270_{104\,v.}$, 438_{63}, 869, 1.296_{66}, $1.702_{67\,v.}$, $1.723_{63\,v.}$, $1.867_{79\,v.}$, 3.464_{65}, 3.512_{41}.

8) In manuscriptele grupei A_1 la episodul cu Candusal lipsesc incidentele, notate de noi la Codex Neagoeanus (v. cap. II p. 18—19).

9) La episodul călătoriei lui Alexandru în Egipt lipsește episodul, în care se povestește, cum Darie prevestește pe Alexandru că va fi recunoscut de Cleofila Candachia, împărăteasa Mastridului (v. cap. II p. 19).

Grupa B se caracterizează prin o versiune cu mult mai prescurtată. Prescurtarea se face: 1) prin concentrarea expunerei, 2) prin omiterea unor episoade.

Iacă un exemplu mai caracteristic pentru felul cum concentrează uneori episoadele ms. 1629:

Codex Neagoeanus.	Ms. 1629.
Și de acole merse 100 de zile și ajunser[ă] la o beserecă; și era scris pre ușe hramul sorelui; și acole era scris de morte lu Alexandru. Și văzu acole cătŭ va trăi și cum va muri și de cine	Și purcĭase Alecsandru la biserica soarelui; și mĭarse 100 de zile și se apropie de lume și ajunse la biserica Soarelui. Și mĭarse Alecsandru și se închină bisericii și văzu acolo de

i-e lui moarte. Și să întristă Alexandru și pl[ă]nse multŭ și zis[e]: o morte necredinčos[ă] și lume înșelătore cum mângăi pre om și apoi tu-l bagi suptŭ pământŭ și bogații și săracii! Și s[ă] scărbi mare scărbă și cu jale. (f. 22).

moarte lui și cătu va lua și cumu îl vor otrăvi. Și se scărbi foarte (f. 35 v.).

Din manuscriptul 1629 lipsesc următoarele episoade:

1) Textul scrisoarei lui Alexandru către Filon (30 v. 31 din cod. Neagoeanus).

2) Scrisoarea lui Por către limbile păgâne și ajutorul trimes de acestea (35 v. din Cod. Neag).

3) Expediția lui Alexandru contra limbilor păgâne (43—44 v. Cod. Neag).

4) Scrisoarea Olimbiadei către Alexandru (59 v. 60 r. din Cod. Neag.).

5) Omul care e dăruit de Alexandru cu 100.000 de galbeni pentru măritarea fetei (62 r. v. din Cod. Neag.).

6) „Calicul" dăruit de Alexandru cu o cetate (63 v. din Cod. Neag).

7) Episodul cu tâlharul, care, de și înfruntă pe Alexandru, e făcut totuși căpitan (64 r. Cod. Neag).

8) Moartea proorocului Ieremia și transportarea osemintelor lui la Alexandria (66 v. 67 r. Cod. Neag).

9) „Muerea" pedepsită pentru că-și părăsește bărbatul (67 r. v. Cod. Neag).

10) Dăruirea și concediarea voivozilor (67 v. 68 r. Cod. Neag).

In afară de versiunea prescurtată manuscriptul se mai caracterizează prin următoarele inversiuni proprii:

1) Episodul cu „ploconul" lui Alexandru și apa vie e pus după convorbirea lui Alexandru cu Evant asupra „muerilor" Nagomudrilor și înainte de convorbirea asupra raiului.

2) Episodul cu peștera plină de pietre prețioase e pus înainte de a ajunge Alexandru la porțile raiului, imediat

după ce trece de cetatea, în care locuiau femeile „Nagomudrilor“.

3) Descrierea cetății lui Por după înșirarea visteriilor lui. Prin aceiași versiune prescurtată și prin aceleași inversiuni proprii, notate mai sus, se apropie de manuscriptul cu No. 1629 din Bibl. Acad. Rom. textul lui Ioniță von Arhip din Suceava, publicat de Gaster în Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie.

In rezumat, avem dar 3 grupe de manuscripte: A_1 A_2 și B. Aceste constatări ne impune o nouă serie de probleme: Ce reprezintă aceste 3 grupe de manuscripte: *Sunt toate copii cari decurg din aceleași prototip, sau reprezintă fiecare din ele o traducere aparte? In acest ultim caz, s-au tradus toate din aceiași limbă sau din mai multe limbi (slavonă și greacă)?* Să analisăm mai întâi grupa A_1

Unele cuvinte slavonești ca *voinic* = soldat, *ciudă* = minune *farij* = cal alb, *stratocamil* = struț ș. a. pe care le-am aflat în Codex Neagoeanus, și care se regăsesc în mai toate manuscriptele cercetate, nu constituesc un argument hotărâtor pentru dovedirea unității de traducție la baza tuturor acestor manuscripte, de oare ce, aflându-se și în alte texte din vremurile acelea, cuvintele slavonești, de mai sus, pot fi socotite ca fiind înpământenite în limba literară a vremei. Interesante sunt însă unele nume proprii, de oarece ele ne dovedesc în chip evident, că la basa *tuturor* manuscriptelor se află o redacțiune slavonă.

Ducipal numele calului lui Alexandru. Redacțiunile bizantine și redacțiunea neogreacă îl numesc Βουκέφαλος din Βοῦς = bou și κέφαλος cap), fiind-că are în frunte un corn lung de un cot. Redacțiunile latine îl numesc Bucephalus, redacțiunea sârbească și împreună cu ea toate manuscriptele românești, studiate mai sus, îl numesc Ducipal (red. sârb. Доучипаль (1).

(1) Novacovici: Приповетка о Александроу великом p. 148.

Nagomudri e numirea cu care sunt cunoscuţi, în redacţiunea sârbească, Brahmanii din redacţiunile bizantine. Nagomudrii din Нагъ gol şi мждрь înţelept nu e altceva, decât traducerea cuvânt de cuvânt a grec. γυμνοσοφισταί (din Γυμνός gol şi σοφιστής înţelept), epitetul dat Brahmanilor, fiindcă aceştia în dispreţul lor pentru deşertăciunile vieţii, nu poartă nici măcar îmbrăcăminte. Traducătorul sârb a desfăcut deci cuvântul grec în elementele sale alcătuitoare şi, traducându-le pe fiecare în parte, a format numele propriu Нагомоудри (1). Textele româneşti cunoscute ne dau toate forma: „Nagomudri".

Unele nume proprii greceşti, cari la prima vedere ne ar face să bănuim, că la baza textelor româneşti se află un original grecesc, confirmă din potrivă ipoteza de mai sus:

Macaron se numeşte ostrovul, în care locuesc Nagomudrii (în redacţiunea neo-greacă τὰ νησία τῶν μακάρων (2) insulele fericiţilor). In Alixandria sârbească însă, traducătorul a luat ajectivul μακάρων drept nume propriu şi nu s'a mai încercat a-l traduce: Макарон'скы отокъ. (Novacovici p. 85). Toate manuscriptele româneşti, cercetate de noi, resfrâng această greşală a originalului sârbesc.

Evant e numele împăratului din ostrovul Macaronului. In redacţiunile bizantine acest împărat e numit Δάνδαμις (cf. Müller op. cit. p. 109); în redacţiunile latine din apus Dandamis. Evant din textele noastre nu e însă decât grecescul εὐάντης plăcut, epitetul cu care Alexandru va fi numit pe Dandamis, în prototipul bizantin al redacţiunii sârbeşti. Şi acì traducătorul sârb a luat epitetul drept nume propriu, şi, din εὐάντης, s'a ajuns în redacţiunea neogreacă la Εὐαήνθης; iar în redacţiunea sârbească la Іефантъ (Евант Jagič). Manuscriptele româneşti toate dau forma: *Ievant* sau *Evant.*

Psoglavi (din пьсъ = câine şi глава cap.), numele mon-

---

(1) Novacovici, *op. cit.* p. 85.

(2) Ne servim de ediţia tipărită la 1810 în Veneţia Ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος v. p. 149.

ştrilor cu 2 capete: unul de câine şi altul de om (în redacţiunile greceşti Κυνοκέφαλοι. La episodul călătoriei lui Alexandru prin pustii, псоглави, din redacţiunea slavă, au fost traduşi în toate manuscriptele prin căpcâni. La episodul limbilor păgâne (cf. cap. LV), mai toate manuscriptele dau cuvântul slavonesc. Traducerea cuvântului, într'o parte, prin căpcâni şi păstrarea lui într'altă parte sub forma slavonească constitue o scăpare din vedere, care nu cred să fie independentă în toate manuscriptele. (Cod. Neag. 44 v., 575_{108}, 3.512_{63}, 3.170_{71}, 270_{119}, 438_{94}, $1.296_{90\,v.}$, 1.723_{101}, 3.464_{97}, 3.521_{71}), tipăritura din 1.794_{212}.

Un nume propriu, care prezintă iarăşi un interes deosebit, e numele împăratului, pe care Alexandru l-a impus Tătarilor (= în redacţiunile neo-greacă şi slavă: Cumanii). In redacţiune neo-greacă acest împărat — vărul lui Alexandru — nu e numit: καὶ ἔκαμε Βασιλέα τὸν ἐξάδελφόν του (1) (şi a făcut împărat pe vărul său). Redacţiunea sârbească îl numeşte Ланцатура sau Ван'цатоура: пара имь постави братоучеда своіего прьваго, Ланцатоура именемь Novacovici p. 18 (şi le a pus ca împărat pe vărul său primar anume Lanţatura; în alte ms.: Vanţatura). Cum va fi fost în textul sârbesc, de care s'a folosit traducătorul român, nu putem şti; dar traducătorul nostru, dând peste un nume ce nu-i erà de loc familiar, dar care aveà totuşi desinenţa anţ, l-a prefăcut—şi acì se vede iarăşi originea lui ardeleană — l-a prefăcut deci în numele cunoscut de el: **Franţ**. Acest nume se află în *toate* manuscriptele româneşti. Cât erà de înţeles acest nume la noi, în Principate, se vede din faptul, că mai toate manuscriptele munteneşti şi moldoveneşti îl transcriu: *Franţe* sau chiar *Franţa*. Această substituire de nume propriu, care e isprava traducătorului român, nu poate fi, cred, întâmplătoare în toate manuscriptele (575_{61}, $3.170_{13\,v.}$, $3.512_{12\,v.}$, 270_{80}, 438_{19}, 869_{9}, 1.296_{14}, $1.702_{14\,v.}$, $1.723_{15\,v.}$, $1.867_{18\,v.}$, $3.464_{8\,v.}$, 3.512_{14}, $3.521_{12\,v.}$, ed. din 1.794_{34}).

(1) Ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ed. cit, p. 33.

Trecem însă la altă serie de fapte.

In capitolul introductiv am văzut, că traducătorul sârb al Alexandriei a adăogat la unele nume proprii greceşti, cari au o semnificare oarecum simbolică, şi traducerea lor în limba sârbească. Traducătorul român, păstrând în textul său numele proprii greceşti şi traducerea lor în limba sârbească, a adăogat la rândul său corespondentul românesc. Alte ori traducătorul a intercalat în textul românesc cuvinte şi propoziţii slavoneşti fără să-şi mai dea osteneala de a le traduce; ba, într'un loc, traducătorul a cuprins în textul românesc o întreagă rugăciune slavonească. Aceste particularităţi — cari se găsesc uneori în *toate* manuscriptele, *totdeauna* însă în manuscripte din *ambele* grupe A_1 şi A_2 — ne întăresc convingerea că amândouă grupele decurg din acelaşi prototip. E greu de admis ca doi traducători, în locuri şi vremuri deosebite, să fi avut ciudata idee de a păstrà în traducerea lor, exact în aceleaşi locuri, cuvinte, propoziţii şi frase întregi slavoneşti.

Iacă toate aceste particularităţi:

Şi-i puseră numele Alixandru ce să chiamă *greceşte* iar *sărbeşte* să chiamă Извратъ, iară *rumăneşte* să cheamă ales că ales ieste de toţi $1867_{6\,r.\,v.}$ cf. $270_{75\,v.}$, 438_{11}, 575_{56}, $869_{4\,v.}$, $1629_{5\,v.}$, 1702_{6}, 1723_{6}, 1867 $3170_{7\,v.}$ 3374, 2.521_{6}, 3.512_{6} ed. 1.794_{13}.

Şi acolea făcù Alexandru o cetate mare şi o chiamă *greceşte* Osinesă iar *sărbeşte* Єдиностадо (numai în $575_{70\,v.}$, 3170); iar *rumăneşte* într'un loc adunare, căci să adunase acolo toţi $3170_{28\,r.\,v.}$ cf. 270_{83}, 438_{33}, 869_{20}, $1.296_{31\,v.}$, 1.702_{22}, $1.867_{40\,v.}$, $3464_{26\,v.}$, $3.512_{25\,v.}$.

Şi să închinară la Alexandru şi ziseră: многа лѣта 1867_{36}, $270_{87\,v.}$, $438_{30\,v.}$, 575_{68}, $1.296_{27\,v.}$, 3.170_{24}, $3.464_{21\,v.}$, $3.512_{23\,v.}$ $3.521_{22\,v.}$.

Şi-l băgară în beserecă, въ ста̑ѧ ст̑ѣ $575_{68\,v.}$, $438_{30\,v.}$, 1.296_{23}, 1702_{29}, 1723_{32}, 1867_{37}, $3.512_{23\,v.}$

Şi zise Alexandru: Миръ тебѣ брате; о вьсѣмъ радость

Codex Neagoeanus $10_{v.}$, 575_{93}, 3.170_{56}, 438_{70}, 869_{50}, $1.296_{73\,v.}$, 1.702_{75}, $1.867_{88\,v.}$, 3.464_{73}, 3.512_{45}, $3.521_{55\,v.}$, ed. 1.794_{162}.

La epitetul luptelor lui Alexandru cu Darie proorocul Eremia, arătându-se în vis lui Alexandru, îl sfătueşte să se ducă singur contra lui Darie, numai să se roage lui Dumnezeu Savaoth ast-fel (O dăm întocmai după ms. no. 1867).

Єдинь ст҃ъ ст҃ъ ст҃ъ гдь сѫздавий нб҃о нб҃о и землю [земле] и на х҃ерꙋвимѣ почиваѩй [почиваей$_{1702}$] и ѿ серафи҃м славѝ саваѡ҃ гдь гдь вседержитель $1.867_{55\,v.}$, 575_{78}, 3.170_{98}, 270_{94}, 438 $1.702_{45\,v.}$.

Evident că această rugăciune, cum şi frasele notate mai sus, cari se regăsesc în manuscripte din *ambele* grupe au trebuit să se afle în prototipul perdut. In curs de 2 veacuri unii copişti mai independenţi au transpus pasagiile slavoneşti în limba română, alţi copişti mai conservativi, de şi nu mai înţelegeau limba slavonă, s'au căsnit totuşi să copieze cuvintele slavone mutilându-le adesea oribil.

Tot în arhitipul perdut trebue să se fi aflat şi următoarea rugăciune slavonă, pe care ne-a păstrat-o numai manuscriptele cu No. 869 (f. 64) şi 1702 (f. 98 v.) din Biblioteca Academiei Române.

La epitetul limbilor păgâne Alexandru se roagă lui Dumnezeu să se închidă munţii astfel (v. şi pag. 20):

Бже бг҃ом и гдь всем҃ видимимь и невидимимь твореч҃е рече и создошесе ти еси един҃ превечен҃ без началне и невидимыи твоимь заповидимь всѣ сътвори и предал҃ еси въ рꙋкꙋ мою все страх҃ да молю имѧ твоѧ всѧ хвалениѧ и сие прошениѧ сътвори и повели сем двема горам стати се все час҃.

In manuscriptul 1.702 formele slavoneşti sunt şi mai alterate (d. p. везна чалне моѣю), ceea ce dovedeşte că copistul nu mai cunoştea bine limba slavă. Aceiaşi rugăciune ne-o dă în slavoneşte cu formele alterate şi ms. 869. Această rugăciune în unele copii trebue să fi fost transpusă de timpuriu în l. română, de oarece în Codex Nea-

goeanus (f. 43) pasagiului slavonesc de mai sus îi corespunde următoarea traducere :

„Domnul și Dumnezăulŭ tuturorŭ Dumnezăilor cela ce s[ă] răpausă spre herovim[i] și spre serafimi cela č-au făcutŭ cerul și pământul și tote văzutele și nevăzutele Savaoth Dumnezău rogu-te eu robul tău, și ascultă-mă astăz[i] pre mine păcătosul că cu zisa ta luoĭu lume totă și bătuĭu pre toți împărații și acmu poți să zič munțilorŭ acestora să să adune unul cu alaltŭ să să închiz[ă] limbil[e] păgăne să nu mai ĭas[ă] pre lume mirului“.

In ce privește textul românesc, observăm că manuscriptele nu concorda cuvânt de cuvânt; dar trebue să ținem seamă că toate sunt copii facute la 2 veacuri, după originalul perdut, că fiecare copist — uneori din nebăgare de seamă, alteori intenționat — a omis, a adăogat, a prefăcut oarecum textul copiat, și că această operă de prefacere s'a urmat necontenit în decurs de două veacuri. Totuși, când și când, textul acestor manuscripte concordă în mod surprinzător. Iacă de pildă cum e redat un episod în Codex Neagoeanus, în ms. No. 3.170 din grupa A_1 și în ms. cu No. 1.867 din grupa A_2:

Codex Neagoeanus$_{61v.}$	3.170$_{8.}$	1.867$_{143v.}$
Și acolo sta un Turcŭ batrânŭ boerinŭ și-ș cernie barba ca să fie tinăr. Iară Alexandru-lŭ vazu și zis[e]: o dragul mieu Merchis că ce-ți cerneşti barba pote-ți fi ceva ajutorĭu? Rogu-te păzeşte-te să nu te înșel[e] cernĭal[a] că barba va fi niĭagră, ĭar picorel[e] slabe și tu te ții tinăr; ĭar zile să vor înpuțina și tu veri muri; apoi te vei chema înșelat. Și răseră toți domnii de ace.	Iar într'o zi văzu pre un Turcŭ bătrânŭ cernindu-și barba să se facă tănăr. Iar Alexanzise: o dragul mieu Merchise că ce-ți cerneşti barba pote-ți fi ceva ajutor? spune-mi rogu-te; să nu te înșeliă cerneala că barba va fi neagră ĭară picoarele vor fi slabe și tu te ții tănărŭ, ĭară zilele vor fi puținele și tu vei muri; apoi te vei chema înșelat. Și răseră boerii mult de aceasta.	Iar într'o zi văzu Alixandru pre un Turcu bătrân, pre nume Mirchis și-ș[i] cernĭa barba ca să să vază tănăr. Iar Alixandru zise: o dragul mieu Mirchise că ce-ți cerneşti barba poate-ți fi ceva ajutor cernéla; spune rogu-te; și te păzéşte să nu te înșale cernéla că picoarele slabe și tu te ții tănăr, iar zile vor fi puține și tu vei muri; apoi te vei chiema înșelat. Și răseră boiarii mult de acasta.

In urma acestor fapte nu mai rămâne, cred, nici o îndoială, că manuscriptele din grupa A_1 şi A_2 decurg din acelaşi prototip şi că prin urmare trebuesc socotite ca ramuri colaterale ale aceleaşi familii. Rămâne să stabilim acum, dacă manuscriptele din familia B decurg din acelaşi prototip din care decurge şi manuscriptele familiei A, sau dacă nu cumvà familia B resfrânge o traducere independentă, după un original slavon sau grecesc prescurtat. Un răspuns definitiv la această cestiune este greu de dat, de oarece din familia B nu avem până acum decât 2 manuscripte: unul păstrat în Biblioteca Academiei Române (1629); altul publicat de Gaster în Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie. Unele nume proprii ca: *Ducipal* (G. cap. 37, 1.629_{26}), *Negomudri* (G. 82 1.629_{33}), *Macâron* (G. 82 1.629_{33}), *Ivantiea* (G. 82 $1,629_{34}$) ne-o ar arătà că la baza acestei grupe de manuscripte se află acelaşi text sârbesc, care se află şi la basa manuscriptelor din prima grupă. Unele frase ca: „Şi-i puse numele Alexandru ce să zice *sârbeşte Izbran* (1629_3, Gaster 8: Izbrail adică ales) „Şi-l agĭunsără la *Poticeşti* 1629_6 (în Gaster, 14 adăogat: ce să cheamă cursul capetelor"), cum şi numele propriu **Franţa** (1.629_8 G. cap. 22) ne-ar indicà apoi, că această clasă de ms. nu e independentă de cealaltă. Dovada definitivă însă că grupa B decurge din acelaşi prototip ca grupele A_1 şi A_2 nu se va puteà face fireşte, decât atunci când vom aveà o serie de manuscripte, cari să ne înfăţişeze fasele principale, prin care a trecut textul dela forma desvoltată din grupa A la forma prescurtată din grupa B. Se pare că aceste fase se pot urmări, de oarece manuscriptul, publicat de Gaster, ne presintă o versiune puţin mai desvoltată decât ms. 1629. In textul lui Gaster se găsesc următoarele episoade, cari lipsesc din manuscriptul 1629:

1) Scrisoarea lui Alexandru către Filon (cap. 95).

2) Expediţia lui Alexandru contra limbilor păgâne (cap. 102).

3) Tâlharul, care, de şi înfruntă pe Alexandru, e făcut totuşi căpitan (cap. 121).

4) Calicul dăruit de Alexandru cu o cetate (cap. 122).

Reconstituirea prototipului. Toate manuscriptele studiate mai sus, còpii făcute la 2 veacuri după punerea în circulaţie a originalului, sunt, toate defectuoase. Fiecare din ele prezintă omisiuni şi inversiuni proprii. Pentru a puteà restabilì textul prototipului perdut trebue să studiem comparativ toate manuscriptele din câte trele grupele. E evident că elementele comune tuturor acestor manuscripte au făcut parte din arhetip. Se pune însă întrebarea: care este rândul episoadelor a căror ordine diferă dela grupă la grupă, şi, dacă episoadele, cari se găsesc numai în câtevà din aceste manuscripte, au făcut parte din arhitip sau trebuesc socotite ca interpolări posterioare, datorite copiştilor? Pentru lămurirea acestei cestiuni trebue să comparăm textele româneşti cu redacţiunea sârbească, din care derivă. Putem presupune cu multă probabilitate, că au aparţinut prototipului perdut toate elementele din manuscriptele româneşti, pe cari le regăsim şi în redacţiunea sârbească — mai ales când aceasta concordă şi cu redacţiunea neo-greacă (1).

Cercetarea comparativă a manuscriptelor mai sus amintite cu redacţiunea sârbească ne-a adus la următoarea schemă:

CARTEA I. (2)

I. (1) Când erà cursul lumii 5250 ani, împărăţea la Eghipet Nehtinav, mare fermecător şi cititor de stele, care luà bunătăţile de la patru ţări şi le aducea în ţara lui.

---

(1) Se ştie în urma cercetărilor lui Wesselofsky, că redacţiunea neogreacă se leagă cu acelaşi prototip bizantin, cu care se leagă şi redacţiunea sârbească.

(2) Dintre manuscriptele româneşti, numai ms. cu No. 575 şi 3 170 au textul împărţit în capitole. In Codex Neagoeanus textul a fost împărţit în capitole, posterior cu o cerneală spălăcită, şi, pe cât se pare, de o mână streină. Numerotăm cu cifre latine capitolele după aceste manuscripte româneşti si cu cifre arabe capitolele corespunzătoare din redacţiunea sârbească, publicată de Novacovici.

Şi scria la cartea lui Daniil proorocul, că la anii 5200 va eşì Inorogul şi, mergând la toţi pardoşii dela apus, va ajunge la berbecele cel mare, pe care-l va junghia şi se vor cutremurà toate limbile

(2) Intr'o zi se adunară la cetatea de scaun a Avarilor craiul Ivirilor, craiul Cazâlbaşilor şi craiul Etiopilor, şi scriseră carte lui Darie împărat, cerându-i oastea lui în ajutor, ca să-l scoată pe Nehtinav din „Eghipet". Darie citind cartea, porneşte însuşi cu toată puterea contra lui Nehtinav. Boerii lui Nehtinav, spăimântaţi de mulţimea oştilor, aleargă la Darie şi îi povestesc cele văzute. Nehtinav îi potoleşte, trimiţându-i să ţie straja.

(3) Nehtinav topi ceara, o turnă în cupă de aur, şi, făcând oşti, văzu oastea lui spartă. Plângând soarta Eghipetului, scrise cartea Eghiptenilor, vestindu-i că se duce dela ei bătrân şi va veni tânăr ca de 30 ani, pentru a-i scoate din robia lui Darie. Apoi, lăsând cartea pe masă, chemă bărbierul de-i rase barba, mustăţile şi capul; se îmbrăcă în haine proaste şi eşi noaptea din oraş, ducându-se la „Filipus cetate, la Machedonia". Eghiptenii, găsind a doua zi stema în pat şi scrisoarea pe masă, „zidiră un stâlp", făcând pe el chipul lui Nehtinav şi îi puse stema în cap şi scrisoarea în mână.

(4) Filip craiul dela Machedonia, plecând în ajutorul lui Darie — că-i erà birnic — spuse Olimbiadei, împărăteasa sa, că, de nu-i va face copil până se va întoarce el dela răsboiu, se va despărţì de ea. O roabă cu învoirea Olimbiadei chemà în lipsa lui Filip pe Nehtinav pentru a da împărătesei erburi de feciori. Nehtinav, spunând împărătesei că va venì la ea Amon Dumnezeu, (5) se făcù seara cu capul de leu, cu picioarele de vultur, cu coada de aspidă şi cu 2 aripi una neagră alta de aur şi intră la ea.

II. (6) Sosind ora naşterii, Olimbiada chemă pe Nehtinav, care oprì naşterea pe loc până ce se «tocmiră» zodii norocoase. Olimbiada născu un fiu pe care-l luă moaşa şi-l duse la biserica lui *„Amon şi Apolon Dumnezei"*. Puseră numele

copilului *„Alexandru grecește așà se cheamă, sârbește Izbrat,* iară *românește* marele ales".

(7) Filip, întorcându-se dela oaste, văzu în vis pe Amon Dumnezeu, unde-i aduse un fiu mic și îi zise: bucură-te Filipe, că ai dobândit fecior. Un vultur, care tocmai atunci trecea pe sus, își lăsă oul în poala lui Filip. Filip speriat, sări în sus; oul căzu jos și crăpă: din el eșì un șarpe mic, care înconjură oul, și, când vru să intre înăuntru, murì la gura oului. Aristotel tălmăcì visul: oul e pământul; șarpele e fiul lui Filip care va lua lumea toată și la moșiea lui nu se va mai întoarce.

(8) Atunci sosiră și olăcari dela Machedonia, vestind că Olimbiada a născut un copil. Boerii eșiră înainte cu fiul și îl luă Filip în brațe și-l binecuvântă.

III. Filip chemă pe Aristotel ca să învețe pe Alexandru înțelepciunea lui. Nehtinav merse la Olimbiada și ceru pe Alexandru, ca să-l învețe seara cursul planetelor, starea crugului, umbletul zodiilor și citirea stelelor. Olimbiada chemă pe Alexandru și-l îndemnă să meargă la Nehtinav. „Și mergea Alexandru până la amiazi la Aristotel și seara la Nehtinav; și învață în șapte ani toată filosofia lui Aristotel și a lui Nehtinav".

(9) Aristotel strânse 200 de „coconi" de vârsta lui Alexandru, întocmind 2 oști. Oastea, comandată de Alexandru, învinse pe cealaltă, care se afla sub comanda lui Ptolomeu.

Intr'o zi Alexandru, fiind cu Nehtinav într'un foișor, vru să-i încerce știința și-l întrebă, dacă știe „de cine îi va fi moartea". Nehtinav îi răspunse că va fi omorît de un fecior al lui. Alexandru, știindu l că n'are copil, îl împinse din foișor. Nehtinav, murind, destăinui lui Alexandru, că el îi este tată — lucru pe care i-l mărturisì apoi și maică-sa. „Și-l îngropară pe Nehtinav; iar Filip nu știa cum se sfârși Nehtinav".

IV. (10) Intr'o zi, comisul spuse lui Filip că o iapă a făcut un mânz cu un corn între urechi de un cot de lung. Filip porunci să facă un grajd de fier pentru mânz; și, pe cine judecà de moarte, îl băgà în grajd de-l omora mânzul.

V. Alexandru strică într'o zi lacătul, încălecă pe Ducipal şi eşì pe poartă. Filip trimise boierii după el. Aceştia îl ajung la *Potecești* se să chiamă cursul cailor. Alexandru se luă la întrecere cu ei şi-i rămase, sărind un pârâu de 16 coţi lărgime. Filip se bucură de vitejia lui şi îi dete 100 voinici de vârsta lui să învețe a săgetà.

VI. (11) Alexandru plecă la ostrovul Dalfionului să-şi încerce norocul cu Ptolomei. (12) Aci Alexandru omorì pe Calistenus şi Ptolomeiu pe Laomedus. Un filosof. care fusese de faţă la luptă, prooroci lui Alexandru că va cuceri toată lumea. „Nu cu voia mea, ci cu voia lui Dumnezeu" răspunse Alexandru.

VII. (13) Filip, după sfatul unor boeri, părăsise pe Olimbiada şi luase altă împărătească. Când Alexandru sosi, îl găsi pe Filip la ospăţul de nuntă. Un boer cârti pe Olimbiada ; Alexandru îl lovi cu scaunul în cap şi-l ucise. Ceilalţi săriră jos din foişor şi-şi frânseră picioarele. (14) Filip, spăimântat, trimite să vie înapoi Olimbiada.

VIII. (15) Filip cade într'o boală grea. Tătarii, aflând aceasta, pornesc contra Machedoniei. Alexandru, după sfatul lui Filip, porneşte contra Tătarilor, îi bate şi le dete domn pe vărul său **Franţ**.

(16) Anarhos împărat, care îndrăgise pe Olimbiada, aflând că Tătarii vin asupra Machedoniei, momi pe Filip printr'o scrisoare că-i vine în ajutor. Când Filip şi Olimbiada se întâlniră cu Anarhos, acesta răpeşte pe Olimbiada, rănind de moarte pe Filip. Alexandru, întorcându-se dela răsboiul cu Tătarii, şi aflând cele petrecute, se luă după Anarhos îl prinse şi îl predete lui Filip, care-l înjunghie. Curând după aceasta îşi dete şi Filip sufletul.

IX. (17) Alexandru, urcându-se în scaunul tatălui său, chemă boeri la sfat. Selevechie, Antioh, Antigon, Ptolomei, toţi îl sfătuiră să se gătească de răsboiu Alexandru trimise cărţi în toate cetăţile să se strângă meşterii şi să facă cele de trebuinţă oştilor. Pe steaguri îşi puse „semnele" lui.

X. (18) Darie, auzind că a murit Filip, trimite pe Can-

darcus în solie la Machedonia cu carte, în care cere pe Alexandru la curtea lui până va fi de „domnite"; până atunci ei să primească domn pe Candarcus, iar lui să-i trimeată haraciu şi oaste pe an.

Alexandru, aflând că vine solul lui Darie, se sue în scaunul de aur al tatălui său, îşi pune stema în cap, apoi citind cartea, o rupe şi trimete lui Darie o scrisoare ironică. Pe sol îl cinstì cu daruri şi l trimite înapoi la Darie.

(19) Darie trimise alt boer, Calinderus, cu carte şi cu jucării mici de copii: două rotile să se joace; 2 racle să le umple cu haraciu şi 2 saci de mac să numere câţi soldaţi are.

(20) Alexandru sparse raclele, roase macul şi îi trimite împreună cu o „carte" o traistă de piper să-l roază să vază cât sunt Machedonenii de iuţi şi de tari

(21) Apoi porunci să se adune oştile pe câmpii Filipusului şi se gătì de răsboiu.

XI. Alexandru plecă mai întâiu asupra Solonului peste care domneà Arhidon impărat. Arhidon impărat trimete inaintea lui Alexandru sol cu carte de inchinare, în care făgădueşte ca ostatec pe fiul său Policarpuş [ms. 438, 270: Polistrat 1867: Paulică]. Alexandru primeşte darurile şi răspunde printr'o carte în care făgădueşte pacea pentru haraciu şi oaste pe an.

XII. (22) Alexandru merse apoi la Antina cetate, pe care o judecà 12 filozofi. Auzind cetăţenii că vine Alexandru, făcură sfat. Filosoful Soflochii, amintind luptele lui Alexandru de până acum, îi sfătuì să se închine. Alt filozof îl certă. Sofloclie fugì peste noapte la Alexandru şi-i povestì tot ce se petrece în cetate. Alexandru trimise ca sol un Tătar. Antineanii, aflând prin dragoman că Alex. le cere închinarea cetăţii, se îndârjiră şi omorâră pe dragoman. Alexandru, mâniat, atacă cetatea de 4 părţi. Tătarii pătrunseră în cetate; dară cetăţenii aprinseră „praf de tun". Lăsându-se seara, Alex. se retrage. Dioghenie filozof sfătuì pe Alexandru să scoată pe cetăţeni afară „cu meşteşug". Alexandru

lasă la poarta cetăţii oi şi boi şi scrise carte, că, fiind certat de Dumnezeii lor elineşti, s'a retras şi le-a lăsat cirezile pentru jertfă. A 2-a zi locuitorii, crezând că Alexandru s'a retras, se iau dupe el. Un călăraş încercă în zadar să-i oprească. Alexandru îi înconjoară, îi bate, cucereşte şi arde cetatea. Femeile şi fetele se roagă lui Alex. să'i miluească. Alexandru încearcă zadarnic să oprească pe soldaţi dela măcel, apoi dând foc bisericii le spuse că de ar aveà Dumnezei n'ar arde biserica lor. Locuitorii plânseră ruina cetăţii şi se auzì în toată lumea de „răul Antinenilor".

XIII. Alexandru plecând la Râm, îi ieşi înainte şi i se închină cu haraciu craiul dela Trachia, craiul dela Moreea, craiul dela Dalma şi craiul dela Travala, ş. a.

Râmlenii, auzind că vine Alexandru, făcură rugă în biserica lui Amon Dumnezeu. Acesta li se arătă în vis sfătuindu-i să se închină lui Alexandru, care este feciorul lui. Râmlenii îl primiră atunci cu cinste. Inaintea lui Alexandru eşiră 2.000 de fete cu cunune de aur, cu haine roşii, călări pe cai albi şi-i urară: многа лѣта Alexandre. Alexandru îşi „tocmì" oştile şi intră în cetate. Il întâmpină cetăţenii care i urară: многа лѣта; apoi 2.000 de preoţi cu făclii aprinse, care-i urară şi ei многа лѣта. Apoi intrară în biserica ст҃а ст҃ѣх, ce o făcuse Sabela sora lui Solomon. Acì Alexandru primì darurile Râmlenilor şi cetì cartea lui Daniil proorocul, în care se vorbea de Inorogul, care va junghia pe berbecele cel mare. Cetăţenii îi tâlmăciră cartea: Inorogul este el, iar berbecele este Por împărat.

XIV. Alexandru plecă de acolo spre ţara leşască apoi răsbătù la pustie, unde dete peste oameni cu obraze de om şi trupul de şarpe.

Mai departe la un munte de fier, dete peste păsări cu obrazele de femee şi cu părul ca de porc mistreţ, care furau omul de pe cal. Alexandru poruncì ostaşilor să aprinză snopi de trestie; păsările îşi aprinseră aripele şi căzură jos.

XV. De acolo se întoarse la lume şi ajunse la ţara Engliteri, pe care o bătù. Pătrunse la marea albă; poruncì să

facă „catarge“, şi trimese voevozii pe „catarge“ să „bată“ ţările şi să facă cetăţi cu numele lor. Pe Ptolomeiu şi Filon îi trimese pe uscat. (23) Alexandru intră şi el în catargă şi făcù cetatea Alexandriei, Vizantie ajunse la Ţarigrad şi făcù Vizantiea, Antioh făcù Antiohia, Selevchie făcù Selevchia. Ptolomeiu merse spre marea Acrăm Tătaru [spre Ardeal şi Ţara Românească]; şi aduse crai legaţi lui Alexandru, care se milostivì spre ei şi-i slobozì.

Voivozii nu ştiau care pre unde sunt; dar s'au aflat prin neguţătorii din cetăţile zidite cu numele lor. Peste un an se întâlniră şi făcură cetatea „ce se numeşte *greceşte Osinesă, sârbeşte Edinostad, iar româneşte într'un loc adunare*“, fiindcă acolo s'au întâlnit.

Alexandru făcù cetatea Tripolis; voivozii cerură să facă şi a'te cetăţi, dar Alexandru se opuse, spunând că nu stă puterea cuiva în cetăţi, ci în viteji.

XVI. (24) Alexandru trecù la Troada cetate, unde murise o mulţime de crai pentru soţia lui Meleuş craiul, Elenuşa, care s'a lăsat să fie furată de Alexandru Parej. Cetăţenii îl primiră cu daruri.

CARTEA II.

XVII. (1) Alexandru se întoarse spre Darie. Acesta află prin iscoade de judecata dreaptă a lui Alexandru; dar nu crezu şi trimese scrisoare ameninţătoare Erusalimlenilor, ca să nu se închine lui.

XVIII. Alexandru, mergând la Erusalim, trimete carte înainte, cerând să i se închine. Erusalimlenii îi răspunseră că, fiind „sub mâna lui Darie“, nu se pot închinà lui, până ce nu va bate mai întâi pe Darie. Alexandru le răspunde că nu se cade să ţie cu Darie, care se închină idolilor, şi că el, până ce nu se va închinà în Erusalim lui Dumnezeu, nu se va luptà cu Darie.

Proorocul Ieremia sfătueşte pe Ierusalimleni să se închine lui Alexandru şi în aceeaşi noapte se arătă în vis lui

Alex., sfătuindu-l să meargă contra lui Darie. A doua zi, povestind visul voevozilor, Alexandru intră în cetate se închină lui Dumnezeu, și se lepădă de idoli. Ierusalimlenii scoaseră daruri multe, pe cari Alexandru le dăruì proorocului Ieremia, ca să facă jertfă lui Savaoth Dumnezeu. Ieremia prooroceşte lui Alexandru că va luà toată lumea şi la moşia lui nu se va mai întoarce.

XIX. (2) Alexandru plecă la Egipt şi înconjură cetatea lor de 4 părţi; dar nu o putù lua. Intr'o zi călduroasă, Alexandru se scăldă într'un râu şi se îmbolnăvì. Aflând Eghiptenii aceasta, scriseră lui Filip vraciul, îndemnându-l să otrăvească pe Alexandru şi făgăduindu-i împărăţia Eghipetului. Filip le răspunde într'o carte batjocoritoare. Atunci Egiptenii scriseră lui Alexandru, că Filip vraciul vreà să-l otrăvească. Intriga lor e dată pe faţă. (3) Alexandru însănătoşindu-se, atacă din nou cetatea cu „tunurile" şi o cucereşte.

(4) Egiptenii, căpătând iertarea, îi spuseră povestea lui Nehtinav împăratul lor Şi îl duseră la „stâlpul pe care se aflà scris Nehtinav". Stema căzù de pe capul lui Nehtinav în capul lui Alexandru; şi se mirară toţi de aceasta. Alexandru făcù şi el un alt „stâlp şi se scrise în el", alături de Nehtinav. Egiptenii aduseră daruri multe lui Alexandru, pe care acesta le dăruì ostaşilor.

XX. (5) Intr'o zi, aflând că vine Darie, Alexandru plecă cu oastea la Eufrat. Acì prinse iscoadele lui Darie şi află dela ele numărul oştirii persane. Alexandru poruncì apoi ostaşilor să facă toţi seara focuri şi, urcând iscoadele într'un munte înalt ca să vază mulţimea focurilor, le liberă. Darie tăiă limba iscoadelor ca să nu-i înspăimânte oastea.

(6) Darie trimete o scrisoare insolentă şi ameninţătoare lui Alexandru, cerându i haraciu dela ţările cucerite. Când Alexandru citì scrisoarea, se mânie şi vru să spânzure solii lui Darie; dar aceştia scăpară prin stăruinţa voivozilor. Alexandru răspunde lui Darie printr'o carte bajocoritoare şi ameninţătoare.

XXI. Darie strânse boerii săi şi aceştia îl sfătuiră, că nu

CENTRALA UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

se cade lui să se lupte cu Alexandru, un crai mic; ci mai bine să trimeată pe un boer a lui. Darie trimise pe Mamant voevod cu 200.000 de călăreți și 200.000 de pedestrași. Alexandru, văzând mulțimea oștilor, își îmbărbătează soldați. Apoi își împărți armata în 3 părți, se lovì cu vrășmașii, și, punându-i pe goană, ajunse la „conacul" lui Darie. Darie fugind trimite cărți în toate țările să se strângă oștile la Babilon.

XXII. Alexandru se gătì din nou de luptă și încălicând pe Ducipal, umblă prin mijlocul oastei îmbărbătând o.

In acea noapte văzu Alexandru în vis pe Ieremia proorocul, care-i prezice că va invinge pe Darie și îl învață cum să se roage lui Savaoth Dumnezeu [în ms. 270, 575 e dată în **slavonește**, în ms. No. 1723 e tradusă în românește].

XXIII. (7) Alexandru porni cu războiu asupra Babilonului, se opri de-asupra Eufratului și abătu apa peste câmp. Alexandru pătrunse în cetate pe urma apei, pune foc cetății și măcelărește cetățenii. Babilonenii se închinară și-l dăruiră cu daruri scumpe.

XXIV. (8) Darie, aflând că Alexandru a cucerit Babilonul, se întristă mult. (9) Un boer al său anume Amvis, cuprins de milă, se hotărì să omoare pe Alexandru, fie chiar cu prețul vieții sale. Se îmbrăcă în haine macedonești, luă sabia lui Darie, pătrunse prin oastea macedoneană și vrù să lovească pe Alexandru, dar greșì și-l lovì peste coif. Fu prins și Alexandru îl ertă pentru jertfa făcută stăpânului său. Alexandru trimete vorbă lui Darie prin Amvis să i se supună și să plătească haraciu și oaste pe an.

Darie, aflând isprava lui Amvis, se întristă și plânse mult. Amvis își cerù voe să se ducă să slujească pe acela care i-a dăruit zilele. Darie îl slobozì și îl însărcină să spue lui Alexandru că împărat la împărat nu se închină și că, dacă Alex. ține la răsboiu, el va aduce oaste din Indii dela Por împărat.

XXV. (10) Alexandru, fiind îndemnat în vis de Proorocul Ieremia să se ducă sol la Darie, cu toată împotrivirea voevozilor săi, își iea rămas bun dela ei și pornește singur în solie.

(11) Darie, aflând că vine sol dela Alexandru, făcù divan mare îşi tocmì parada pentru a uimì pe sol prin strălucirea pompei şi bogăţia sa. Solul aduse o carte, prin care Alexandru amintind de haraciul, pe care-l plătise tatăl său Filip şi de scrisoarea umilitoare pe care i-o trimesese Darie la urcarea lui în scaunul părintesc, îl sfătueşte să se închine lui, dacă nu vreà să piară el şi cu tot poporul său de sabia Macedonenilor.

(12) Solul se poartă mândru la curtea lui Darie. Darie îl chemă la masă. Alexandru luă pe rând 3 pahare şi le băgă în buzunar. Intrebat de ce face aşà, el răspunde că la împăratul său e legea că până la al 3-lea pahar toate sunt ale solului. Un boer al lui Darie, Candarcus, care fusese trimis în solie la Macedonia, recunoscu pe Alexandru şi-l destăinuì lui Darie. Alexandru însă tăgădui. După masă, Darie strânse sfatul spre a hotărî asupra solului.

Alexandru, văzând că a fost recunoscut, se îmbrăcă în haine persane şi eşì din cetate. La fiecare din cele trei porţi ale cetăţii Alexandru spune portarilor că a fost trimes de Darie să strângă oştile şi scoate spre încredinţare câte un pahar impărătesc. In urma sfatului cu divanul, Darie, căutând să prindă pe Alexandru, află dela portari mijlocul prin care a scăpat. Trimete repede pe urma fugarului pe Candarcus cu 100.000 de voinici; dar Alexandru isbutise să treacă apa Sinarului. De pe celalt mal, Alexandru trimete prin gonaşii săi vorbă lui Darie să se gătescă de răsboiu.

XXVI. (13) Darie, plângând cu mare jale, trimese carte la Por împărat, cerând ajutor impotriva lui Alexandru. Por împărat cetì cartea şi trimise pe boerii săi cu oştire, ca să prindă pe Alexandru şi să-l aducă la el.

Darie, văzând ajutorul lui Por, se înveselì şi purcese la luptă. Alexandru prinde iscoadele, trimise de Indieni, şi, urcându-le pe un gorgan înalt ca să vadă oştirile macedonene, le dete drumul. Iscoadele povestiră Indienilor cele văzute. Indienii se speriară şi mergeau la răsboiu cu frică mare.

Lupta ţine toată ziua. Un vânt mare suflă praful peste oşti. In cele din urmă Indienii încep a fugì şi Macedonenii a-i gonì.

XXVII. Filon, îndemnat de Alexandru, prinde pe Indieni şi îi sileşte să se închine, apoi luându-le caii şi armele îi sloboade şi-i trimete la Por să-i spue să nu mai dea ajutor altora.

(14) Darie, fugind, fu ajuns de 2 boeri ai săi Răzvan şi Candarcus. Aceştia îl străpunseră cu suliţile şi îl jefuiră, lăsându-l în picioarele cailor.

Alexandru, trecând pe acolo şi auzind pe Darie văicărindu-se, îl ridică de jos şi-l duse în căruţa sa de aur la „Persida cetate". Acolo, Alexandru se urcă în scaunul lui Darie.

XXVIII. Darie, văzând pe Alexandru în jeţul său, ceru să aducă pe fata lui Ruxandra pentru a o da lui Alexandru ca soţie. Alexandru se ridică din scaun şi o luă de mână, punând-o lângă el în jeţ. Luă apoi stema din cap şi o puse în capul ei, şi luă inelul ei şi-l băgă în degetul lui, şi o sărută, şi zise: „Să ştii Darie împărat că Ruxandra ta îmi va fi împărătească de azi înainte". Darie, rugând pe Alexandru să judece pe Candarcus şi pe Răzvan, îşi dete sufletul.

(15) Alexandru petrecù cu alai mare pe Darie până la mormânt, apoi, chemând pe Candarcus şi pe Răzvan, îi judecă şi-i spânzură.

(16) Alexandru scrie carte la maică-sa Olimbiada şi la dascălul său Aristotel, povestindu-le cum a învins pe Darie şi cum s'a căsătorit cu fica lui.

XXIX. După aceia învingătorul deschise visteriile lui Darie, împărţind aurul şi argintul ostaşilor şi voevozilor. Intr'o zi se suì Alexandru într'un foişor şi strigă tare că se leapădă de „Dumnezeii elineşti: Amon şi Apolon şi Pisidon" şi mărturiseşte credinţa într'un singur Dumnezeu. Apoi dete ordin să se arză capiştele şi toţi Dumnezeii elineşti.

XXX. Alexandru şezù la Persida cu Ruxanda împărăteasa un an şi, lăsând în locul lui ca împărat pe Filon, trimese crainici în toate ţările ca să se strângă oştile la Persida cetate.

XXXI. (17) Alexandru, strângându-şi oştile şi luând toate cele de nevoe pentru treaba lor, porneşte în potriva lui Cris. Acesta, încercând să se împotrivească, e bătut; ţara lui e prădată, iar avutul împărţit oştenilor.

XXXII. Alexandru merse înainte, bătând multe ţări, până ce ajunse în pustie la locul „gadinilor sălbatice". Intâiu s'au răsboit cu nişte femei sălbatice, cu părul ca de porc mistreţ şi cu ochii sclipitori ca stelele. [In ms. din familia A, în locul acestui episod se află episodul căpcânilor cf. şi cap. XXXVIII; în 438 după episodul căpcânilor este adaos şi acest episod].

XXXIII. (18) De acolo merse Alexandru 50 de zile şi ajunse la o ţară de nisip, unde locuiau furnici uriaşe, cari ieşeau peste noapte din găurile lor şi luau omul de-l mâncau. Alexandru porunci să aprindă pae la găurile lor „şi aşà perirà multe".

[**Ms. 1296.** *f. 66 v.* Mergând mai departe, ajunse la un câmp plin de pietre mari, şi „eşi din pietrele acelea" oameni cu urechile aşà de mari, că le acopereà tot trupul. Ostaşii prinseră unul din aceştia şi l duseră lui Alexandru, care porunci să-l urce într'o caretă. Cum îl urcară, muri. Atunci îl detera jos: omul învie repede şi fugì. „Şi aşà se chiamà acei oameni adică Taneviji".

f. 67. Şi merseră mai departe şi ajunseră la o ţară „cu oameni ce se chiamă Satiri". Erau goi şi păroşi şi cu picioarele de capră. Veniră la Alexandru şi se rugară să se milostivească de ei, că-i vor fi de folos în lupta cu Por-Impărat. Alexandru îi întrebă de unde îl cunosc, şi de unde ştiu că se va bate cu Por. Ei îi răspunseră că au fost şi ei oameni, şi au avut „filozofi", dar că pentru făr-de-legile lor au fost „schimbaţi". Alexandru luà 100.000 dintre ei şi îi fură de ajutor în răsboae.

f. 67 v. Şi merse mai înainte şi ajunse la «Arimati». Şi acei oameni aveau numai câte un ochi în mijlocul frunţii. Veniră la Alexandru şi-i spuseră că ei sapă mărgăritarul cel de mult preţ; dar, că „au mare nevoe de gréfi" (Greif?) cari vin la ei cu răsboiu şi le fură mărgăritarul].

Mai departe Alexandru dă peste nişte râuri foarte late. Făcură poduri uriaşe şi trecură râurile în 35 de zile.

XXXIV. (19) Mergând mai înainte, ajunse în ţara Piticilor cât cotul de mari, cari se luptau cu cocorii. Alexandru le făcu cetate şi îi învăţă să facă arme şi săgeţi.

XXXV. Mai departe ajunse la „stâlpul lui Sanhos împărat". Pe stâlp erà scrisă „jitia" lui. Vrând să meargă la raiu, a fost întâmpinat acì de oameni sălbateci cari l-au omorît şi pe el şi pe oastea lui. Alexandru învălueşte stâlpul şi spuse ostaşilor că scrie pe stâlp că mai departe este o «ţară dulce».

(20) Alexandru puse tabăra acolo. Când vru să-şi continue drumul, văzù un om sălbatec stând semeţ. Alexandru porunci să trimeată o femeie înaintea lui ; sălbatecul vru să o mănânce. Alexandru trimise în ajutorul ei 2 călăreţi. Atunci sălbatecul strigă şi es din pădure o mulţime de sălbateci. Alexandru îi încon oară şi îi bate.

A doua zi vin voevozii să se plângă că i-a scos la pustie, să moară ucişi de oameni sălbateci. Alexandru, mustrându-i pentru lipsa de curaj, îi potoleşte.

XXXVI. (21) Mergând mai departe, dau peste stâlpurile lui Eracle împărat şi ale Semiramidei. Pe stâlp erà scrisă povestea lor: cum au eşit din lume la pustie pentru fărde-legile oamenilor, apoi deteră şi peste curţile lor. Erau poleite cu aur, dar pustii.

(22) Mai departe ajunseră la o apă mare şi se vedeà pe celălalt mal ţară şi oameni. Alexandru trimise mai întâiu pe Ptolomeiu cu 7 voinici să iscodească lucrurile, (23) apoi trecù şi Alexandru în ostrov. Acì oamenii îi povestiră că ei sunt din ţara grecească, că împăraţii lor Eracle şi Semiramida, scârbiţi de răutăţile oamenilor, s'au urcat pe o corabie şi au ajuns la locul, unde Alex. a văzut stâlpul lor. Eracle a împărăţit 40 ani. După moartea lui au ales 12 filosofi să-i judece; dar ei s'au dedat la răutăţi şi Dumnezeu, mâniat, a trimes asupra lor oameni sălbateci, cari le-au stricat ţara. De atunci s'au retras în ostrov. Ei îi dau lui Alexandru 7 filozofi, care să-l călăuzească la Evant împărat.

XXXVII. (ct. 21) Mai departe Alexandru dă peste oameni cu 6 picioare şi 6 mâini.

XXXVIII. Pătrunde apoi în ţara Căpcăunilor, oameni cu 2 capete: unul de câne şi altul de om.

XXXIX. După aceea ajunse la o coadă de mare cu nişte raci uriaşi, cari luau peste noapte caii şi îi trăgeau în mare. Alexandru poruncì să facă pe malul apei gropi şi să le astupe cu pae. Şi făcând aşà, căzură mulţi raci în gropi.

XL. (25) Mergând mai departe 7 zile, ajunseră la un munte înalt, pe care erà legat cu verigi de fier un om de 1000 de coţi, şi plângeà de se auzeà glasul lui cale de 3 zile.

XLI. La un alt munte deteră peste o muere legată pe trupul căreia se aflà încolăcit un şarpe. Filosofii tălmăciră lui Alexandru că aceia sunt Adam şi Eva. Trecând apoi peste un ezer în care se svârcoleau şerpi — sufletele celor păcătoşi — XLII (26) ajunseră la ostrovul «Macaronului.» Alexandru luând vin, pâine şi galbeni, trece cu corabia în ostrovul înflorit, unde întâlnindu-se cu un om gol, îi spune: миръ тебѣ брате. Acela îi răspunde о вѣсѣмъ радость şi îl îndrumă la Evant împărat.

Mergând mai înainte, Alexandru zări pe Evant, stând gol pe jilţ cu cununa de aur pe cap. Sub picioarele lui ferbeà apă ca aurul. Alexandru sărută mâna lui Evant şi vru să-i aducă plocon pâine, vin şi galbeni. Evant refuză darul şi îi dete o sticlă cu apă de sub picioarele lui, spunându-i că, dacă îmbătrâneşte omul şi se spală cu acea apă, întinereşte din nou. Alexandru află dela Evant, că Nagomudrii se trag din Sith. După ce Adam a fost isgonit din raiu, a locuit în ostrovul lor 500 de ani, apoi a venit îngerul Domnului de a luat pe Adam cu toţi ai lui şi i-a scos la lume. Sith însă cu ai săi, pentru dreptatea lor, au rămas acolo. Evant îi povesteşte lui Alexandru despre Dumnezei elineşti, cari se muncesc în iad; apoi îl lămureşte că femeile Nagomudrilor locuesc într'un alt ostrov şi se întâlnesc cu bărbaţii lor numai odată pe an. (27) In cele din urmă îi povesteşte despre raiu. Alexandru înduioşat de viaţa Nagomudrilor, ar vrea să rămâe

cu ei, dar Evant îl trimete la lume, unde-l aşteaptă împărăţia lui Por. (28) Alexandru plecă de acolo (şi trecù pe lângă cetatea de aramă a „muerilor“ fără să intre înăuntru).

XLIII. Mergând apoi 10 zile, Alexandru ajunse la un câmp frumos cu tot felul de flori, şi, căutând spre răsărit, văzù sus porţile raiului, cu văpăi de foc pe ele. Acì îi eşiră înainte lui Alexandru 2 îngeri şi-l sfătuiră să se întoarcă pe apa Eufratului la lume. Alexandru plecând dela raiu, ridică un stâlp, în care scrise cu slove elineşti şi ovreeşti, că a venit până acolo şi că îngerii l-au sfătuit să se întoarcă la lume.

XLIV. (29) Mai departe dau peste o peşteră mare. Alexandru porunceşte să lege mânjii la gura peşterei, iar ostaşii încălicând pe epe, să intre în peşteră şi să scoată tot ce vor găsì înăuntru, că acel ce va scoate mult se va căì şi cel ce va scoate puţin iar se va căì. Peste o zi epele au scos ostaşii afară la mânji. Din peşteră au scos numai aur şi pietre preţioase. Şi împărţind, după porunca lui Alexandru, toţi frăţeşte, se căiră cei ce nu scoaseră nimic, că n'au scos mult; iar cei ce au scos mult, că împărţiră cu cei ce nu scoaseră nimic.

XLV. (30) După aceia ajunse la un ezer frumos. Acì „socaciul“ (bucătarul) lui Alexandru merse cu un peşte uscat să-l spele în apă. Cum dete de apă, peştele învie. Alexandru zise să încerce cu alt peşte şi învie şi acela. Atunci Alexandru porunci să se scalde toţi ostaşii; „şi fură toţi sănătoşi şi tari.“

(31) De acì ajung la un ezer cu apă limpede şi dulce ca zaharul. Alexandru, vrând să se scalde, un peşte cu solzii de aur se luă după el până pe uscat. Soldaţii îl împresurară şi-l spintecară. In inima lui găsiră o piatră nestimată cât oul de gâscă. Peste noapte eşiră din apă fete frumoase, care, umblând prin mijlocul oştilor, plângeau pe împăratul lor, ucis de Alexandru.

XLVI. Mergând mai departe, dau peste Ispolini oameni cu cap de om şi trupul de cal XLVII peste biserica soarelui unde Alexandru citeşte „scripturi“ despre moartea lui.

XLVIII. (32) Pe când Alexandru se întorceà mâhnit spre lume, dă peste oameni cu un picior, cu o mână, cu un ochiu şi cu coadă de oae, cari încearcă să păcălească pe Alexandru; dar cari prin naivitatea lor se păcàlesc pe ei insişi.

CARTEA III.

XLIX. (1) Por împărat, auzind că vine Alexandru, îi trimete o scrisoare sumeață, cerându-i haraciurile dela țările cucerite. Alexandru îi răspunde printr'o scrisoare, povestindu-i cum a bătut pe Darie, şi cum a mers până la raiu, şi cum a aflat dela Evant că Dumnezeii lor sunt în iad. Speră că îl va bate cu ajutorul lui Dumnezeu.

(2) Alexandru mai scrie şi mamei sale Olimpiada şi dascălului său Aristotel, povestindu-le cele ce a văzut prin pustii.

(3) Por strânse oştile de luptă. Aflând Macedonii şi Perşii de mulțimea oştilor lui Por, se speriară şi hotărîră să prindă pe Alexandru şi să-l predeà lui Por. Alexandru, aflând prin „Potolomeĭu", hotărîrea ostaşilor, îi dojeneşte. Macedonenii se desvinovățesc, aruncând vina asupra Turcilor (Perşilor), cari i-au speriat fiindcă sunt vecini cu Indienii. „Alexandru se mânie pe Turci" şi le puse invelituri pe cap şi le făcù haine femeeşti şi sunt până azi aşà."

(4) Alexandru trimete scrisoare la Ruxanda şi Filon, cerând să-i vie Filon în ajutor cu oştile.

L. Por puse înaintea oştilor 1.000 de lei; Alexandru puse o mie de bivoli şi se încăerară leii cu bivolii şi se traseră de-o parte, iar oştile se loviră în față şi fu bătut Por.

Por, după sfatul boerilor, puse înaintea oştilor „lefante"; iar pe „lefante" puse poduri cu puşcaşi. Alexandru puse înaintea oştilor o mie de cămile cu clopote; şi să spăimântară „lefantele" şi dete peste oastea lui Por. Por, învins, trecù apa Alfeonului. Filon venì cu oastea odihnită dela Persida şi, trecând Eufratul, bătù pe Por.

LI Por, mâhnit de înfrângerea suferită, fugì la „India, cetate", şi scrise limbilor păgâne dela răsărit să-i vină în ajutor.

(5) Alexandru scrie lui Por împărat, că sau să se închine lui sau să iasă să se lupte amândoi, că e păcat să moară atâta lume pentru ei. Por încearcă zadarnic să amăgească pe Filon, care nu voeşte să trădeze pe Alexandru.

LII. Por ieşì să se lupte cu Alexandru, dar fu trântit jos de pe cal şi ucis printr'o stratagemă: Alexandru, păcălindu-l că vin oştile asupra lor, Por îşi întoarse capul şi atunci Alexandru îi înfipse suliţa sub subţioară.

LIII. Alexandru intră în India cetate şi luă vistieriile lui Por şi puse în locul lui ca împărat pe Antioh.

LIV. (6) Din India Alexandru plecă spre ţara Amazoanelor şi scrise carte Talistradei, cerându-i să i se supună şi să-i trimită haraciu şi oaste pe an. Talistrada îi răspunde, povestindu-i viaţa lor. Bărbaţii lor trăesc în alt ostrov şi le agonisesc de mâncare, pe când ele poartă grija războaelor. Il invită să vie sub podgorii ca să se lupte. Alexandru scrie o scrisoare ameninţătoare. (7) Talistrada îi răspunde, cerându-i ertare şi trimiţându-i haraciu şi 3.000 de fete. Ptolomeiu cerù în glumă să-l facă căpitan peste fete; dar Alexandru le trimese pe toate înapoi.

LV. (8) De acolo merse Alexandru la ţara Mersidonului spre Evimitrie împăratul pe care-l bătù, prădându-i ţara.

(9) Apoi merse contra limbilor păgâne, cari fugiră în munţi. Alexandru, după ce-i gonì 15 zile până în inima munţilor, se întoarse înapoi şi se rugà lui Dumnezeu Savaoth să se închiză munţii (în *869* şi *1702* rugăciunea e dată în l. **slavonă**). Dumnezeu îi ascultă ruga şi se lipiră munţii; numai de 12 coţi nu se împreunară. Alexandru poruncì să zidească din munte până în munte şi puse un clopot în vârful muntelui. Când băteà vântul, sunà clopotul şi limbile păgâne, crezând că-i Alexandru acolo, fugeau îndărăt. „Şi vor eşì acele limbi la vremea de apoi când va venì Antihrist".

LVI. (10) Alexandru pornì de acolo spre ţara Mastridului peste care domneà o femee, Cleofila. Aceasta aveà 2 fii, amandoi împăraţi: Dorif si Candusal. Cleofila trimese un

zugrav să zugrăvească chipul lui Alexandru şi apoi ascunse chipul într'o cămară a ei.

Alexandru mergând spre Mastrid, Candusal, feciorul Cleofilei se spăimântă şi fugì la muma sa. In drum însă fu bătut de împătatul Evagrid, care-i luă soţia şi copiii în robie. Candusal fugind, fu prins de straja lui Alexandru.

Alexandru, auzind că i se aduce Candusal, se îmbrăcă cu hainele lui Antioh, iar pe Antioh îl îmbrăcă cu hainele sale şi-l urcă în jilţul împărătesc. Candusal, întrebat cine este, îi povestì pilda cu omul care, fugind de leu, se urcă în copac. Alexandru (= Antioh) poruncì lui Antioh (=Alexandru) să ia oaste şi să meargă cu Candusal ca să-i scoată soţia şi copiii din robie. Candusal mulţumì lui Alexandru pentru mila lui.

(11) Antioh (= Alexandru), bătând pe Evagrid, scoate din robie soţia şi copiii lui Candusal şi împreună cu acesta se înfăţişază înaintea lui Alexandru. Alexandru, după cererea lui Candusal, trimite pe Antioh (= Alexandru) cu Candusal în solie la Cleofila.

(12) Pe drum, Candusal arată lui Alexandru o peşteră, în care se ziceà că sunt munciţi Dumnezăii elineşti şi în care cine a intrat nu a mai eşit. Cu toată împotrivirea lui Candusal, Antioh (= Alexandru) intră în peşteră. Acì dete de o lumină frumoasă şi văzù doi draci, ducând un strugure într'o prăjină, apoi alţi doi ducând o nucă într'o prăjină. Mai departe dă peste două gadine, cu obraz de om, peste Sanhos împăratul, legat ş. a. Alexandru recunoscându-l, află dela acesta că: oamenii legaţi sunt cei ce au fost trufaşi în viaţă, gadinele cu obrazele de om sunt domnii cei silnici, iar în peştera şerpilor se muncesc sufletele păcătoşilor. Mai departe Alexandru dă peste Darie, care-l întreabă de Ruxanda, şi care-i prezice că va fi recunoscut de Cleofila. La urmă dă şi peste Por împărat.

(13) Alexandru, eşind din peşteră, e întâmpinat de Candusal cu care porneşte mai departe spre Cleofila. Ajungând la Cleofila împărăteasa, aceasta îi primeşte bine şi apoi îi bagă într'o casă făcută cu măestrie, în care Ale-

xandru vede tot felul de minunăţii. Cleofila recunoaşte în sol pe Alexandru. Acesta tăgăduеşte; dar Cleofila îl duce în cămara unde aveà zugrăvit chipul lui. Alexandru, văzându-se dat pe faţă, o ameninţă cu hangerul, dar ea îl potolì. (14) In vremea aceasta celălalt fiu al Cleofilei, Dorif, ginerile lui Por, aflând că Alexandru a trimis sol la muma sa, vine înfuriat să ucidă solul. Candusal şi Cleofila îi es însă înainte şi-i potolesc mânia, împăcându-l cu solul. Cleofila după ce ospătă bine pe Alexandru, îl dărui cu daruri scumpe şi cu haraciu fără să-l vădească copiilor săi că este Alexandru.

(15) Alexandru întorcându-se la tabără cu „feciorii" Cleofilei, fu întâmpinat de voivozii, cari 'l mustrară pentru îndrăzneala lui. Feciorii Cleofilei înţelegând că solul fusese însuşi Alexandru, se înspăimântară, dar Alexandru se milostivì de ei şi-i ertă pentru înţelepciunea mamei lor.

LVII. (16) După atâtea izbânzi se întoarse Alexandru la Persida la împărăteasa Ruxanda, şi începù a'şi împărţì voevozilor împărăţiile.

LVIII. (17) După un an de zile, plecă Alexandru la Babilon şi acì văzù într'o noapte pe proorocul Ieremia, care-l vesteşte că a sosit ceasul din urmă, că va fi omorît de un slujitor al lui, că sufletul se va despărţì de corp şi că va învià la judecata de apoi, când cei drepţi vor intrà în raiu; iar păcătoşii în muncile Iadului. (18) Alexandru se deşteptă plângând. Ptolomeiu şi Filon încearcă să l mângâe, arătându-i că visele nu au nici o însemnătate.

(20) De acolo merse în ţara Asidului, unde petrecuse Iov bogatul. Domnii voind să înveseleascà pe Alexandru se suiră cu el în munte la vânătoare şi din vârful muntelui îi arătară în vale peste câte oşti l'au pus Dumnezeu împărat. Alexandru răspunse: aceştia toţi vor intrà în curând sub pământ.

LIX. (21) Intr'acea vreme venì Aristotel dascălul dela Machedonia. Alexandru îl întrebă despre maică-sa. Apoi îi povestì ce a vorbit cu Evant. Aristotel îi spuse că mai-

că-sa l-a trimis pe el să-l întrebe dacă se întoarce la Macedonia; sau nu...

(22) Alexandru făcù masă mare şi puse pe Aristotel mai presus de toţi craii. După masă Aristotel se sculă, aducând darurile şi scrisoarea trimisă de Olimbiadă. Olimbiada îi descrie chinul ei, că nu l-a mai văzut de multă vreme şi îl îndeamnă să se întoarcă la Macedonia. Dacă nu se va întoarce va venì ea la el.

LX. (23) La masă spuse Paharnicul că s'a furat un pahar împărătesc. Alexandru răspunse că ori unde va fi tot paharul lui Alexandru i se va zice.

Aristotel întrebă pe Alexandru la masă cu ce a cucerit lumea. Alexandru răspunde că a avut 4 ajutoare: unul cuvântul dulce, altul mâna întinsă, altul judecata dreaptă şi altul iertarea greşelilor. Aristotel întreabă unde-i sunt visteriile; el răspunse că vitejii sunt visteriile lui. Aristotel îl sfătueşte să facă „cocon" ca să rămână „pomană" la Macedonia; Alexandru răspunse că va rămâne „pomană" faptele lui. Vornicul îl îndeamnă să strângă haraciurile dela ţările supuse, Alexandru refuză.

LXI. Turcul care-şi cernea barba (v. mai înainte p. . .)

LXII. Se aflà acolo un boer care fugeà din răsboae. Alexandru îl sfătuì, ca sau să-şi schimbe numele sau să facă cum face el în răsboae.

LXIII. După aceea au adus la Alexandru 3.000 de tâlhari. Alexandru zise: că e legea judecătorului să-i judec şi a Domnului să-i miluească. Şi-i iertă şi-i făcù vânători împărăteşti.

Arcaşul indian (v. mai înainte pag. 18).

LXIV. Intr'o zi venì un om şi cerù să-l ajute ca să-şi mărite fata. Alexandru îi dăruì 100 de ferdele de galbeni, zicând că darul împărătesc mare este şi îl trimese să aducă pe mamă-sa.

LXV. (24) Alexandru dărueşte pe Aristotel cu 100 ferdele de mărgăritar şi îl trimese să aducă pe Olimbiada dela Macedonia.

LXVI. (25) Intr'o altă zi venì un om şi-i spuse că a găsit o comoară, căreea nu-i poate da de fund. Alexandru pornì cu curtenii şi cu omul ce aflase comoara pe malul Eufratului, unde fusese casele lui Iov bogatul. Au scos de-acolo 500 de buţi cu galbeni şi tot a mài rămas 100.

LXVII. Un calic ieşì înaintea lui Alexandru şi cerù să-l miluească. Alexandru îi dăruеşte o cetate.

LXVIII. După aceea aduseră un tâlhar şi-l întrebă Alexandru: De ce tâlhăreşti? El răspunse de sărăcie. „Eu omor câte un om şi mi zic oamenii tâlhar iar să mă ierţi împărate că tu eşti mai mare tâlhar decât mine că ucizi câte 10.000... şi-ţi zic împărat". Alexandru îl iertă şi-l făcù căpitan.

LXIX. (26) După aceea sosiră olăcari dela Macedonia şi vestiră venirea Olimbiadei. Alexandru dete poruncă să se gătească toţi şi să iasa întru întâmpinarea mamei sale. Venirea Ruxandei şi întâlnirea ei pe drum cu Olimbiada. Alexandru tocmindu-şi voevozii, ese înaintea împărăteselor. Se făcù ospăţ mare şi jucară voinici jocuri frumoase (caruha).

LXX. (29) Atunci venì un popă din Ierusalim şi spuse că a murit Ieremia proorocul; şi „se scârbì" Alexandru pentru moartea lui.

LXXI. Şi veniră oameni dela Alexandria şi se plânseră că nu pot stà în cetate din pricina şerpilor. Şi zise Alexandru să ia oasele lui Ieremia proorocul, şi să le îngroape în cetate. Şi de atunci nu mai poate muşcà şerpii la Alexandria.

LXXII. In vremea aceea venì o muere la Alexandru şi se plânse că o bate bărbatul. Alexandru răspunse că nu e datoria muerei să pârească bărbatul şi poruncì să îi taie limba.

LXXIII. Intr'acea vreme merse Dardauş voevodul la Alexandru şi zise: Impărate trebue să ne vedem moşiile. Alexandru dăruì voevozii cu daruri scumpe şi îi trimise pe la împărăţiile lor.

LXXIV. (27) Intr'acea vreme erà o femee vicleană la Macedonia, care aveà 2 fii la Alexandru: Vreonuş şi Levcaduş. Ea le trimise carte, învăţându-i să ceară dela Ale-

xandru ca să le deà împărăţie la Macedonia; iar de nu le va da-o, să îi deà să beà dintr'o iarbă. Vreonuş îndemnă pe Levcaduş să arunce iarba; dar Levcaduş nu vrù. (30) Acesta cerù în repeţite rânduri la Alexandru Macedonia; dar Alexandru îl refuză. Aceasta îndârji pe Levcaduş paharnicul şi într'o zi, pe când Alexandru se întoarse dela vânătoare Levcaduş îi turnă otravă în pahar. Alexandru simţind că este otrăvit chemă în ajutor pe Filip Vraciul. (31) Filip spintecă „o muşcoae" şi îi dete 3 zile ca să-şi tocmească împărăţiile.

LXXV. Alexandru se iartă cu mama sa cu soţia şi cu ostaşii. Apoi cerù să i se aducă Ducipal din grajd. Ducipal îşi plecă capul şi „mergeà lacrămile din ochii lui izvor", apoi aruncându-şi ochii peste domni zărì pe Levcaduş şi îl omorî; apoi se făcù nevăzut.

LXXVI. Alexandru murì în ţara Erusalimului, aproape de Eghipet, unde a făcut Iosif cele 7 jigniţe ale lui Faraon. Ruxanda împărăteasa luă hangerul lui Alexandru şi se înjunghie. „Şi i-au pus pe amândoi într'un sicriu de aur, şi i-au dus la Alexandria, şi au făcut un turn înalt, şi i-au zidit acolo, şi stau până azi". După moartea lui Alexandru împărăţiile se împart între voevozii săi: Ptolomeu, Antioh, Antigon (1).

Alexandria românească şi redacţiunile bizantine şi slavone. Am văzut mai sus — când am stabilit că manuscriptele româneşti decurg din acelaşi prototip — o sumă de indicii că Alixandria noastră e o traducere după Alixăndria sârbească. Astfel am găsit în manuscriptele noastre frase caracteristice redacţiunii sârbeşti: „Şi i-au pus numele Alexandru, greceşte aşà se chemà, sâr-

(1) Am pus în paranteze episoadele din ms. 1.629 (v. p. 60) asupra cărora nu putem hotărì, dacă au făcut parte din prototip, sau au fost intercalate posterior. Ele nu se găsesc în nici un alt ms. şi nu se află nici în redacţ. sârbească a lui Nov. nici în red. neogreacă.

beşte Ізбрат, iar românește marele ales". „Şi acolea făcu Alexandru cetate mare şi o chemă grecește Osinesă, iar sârbeşte Єдиностад, iar românește într'un loc adunare".

In pasagiile slavonești, păstrate în textele românești, pe cari noi le-am reprodus mai sus la pagina 46 am găsit de asemeni o seamă de forme curat sârbești, precum: землю, земле, почивден създашесе, ти, рѹкѹ, мою, молю. Compararea redacţiunei românești cu redacţiunea sârbească confirmă pe deplin această ipotesă. Intr'adevăr redacţiunea bulgărească se apropie mai mult de redacţiunea bizantină B; pe când romanul sârbesc se apropie mai mult de redacţiunea C. Intre Pseudo-Callisthenes B şi între Pseudo-Callisthenes C sunt deosebiri fundamentale.

Redacţiunea bizantină C. Notele, cari diferenţiază redacţiunea C de celealte red. bizantine, sunt următoarele: 1) *desvoltarea elementului miraculos*, 2) *introducerea elementului creştin.* Minunăţiile, pe cari le vede Alexandru în pustiurile răsăritului, în redacţiunea A, cum şi în traducerea lui Iulius Valerius, sunt povestite în 2 scrisori, pe cari Alexandru le trimete mamei sale şi dascălului său Aristotel. Aceste 2 scrisori sunt despărţite una de alta şi aşezate: 1-a după căsătoria lui Alexandru cu Roxandra fica lui Darie (cartea III cap. 27), a 2-a după bătălia lui Alexandru cu Por (cartea III, cap. XVII). B şi-a îmbogăţit povestirile fabuloase cu o nouă scrisoare către Olimbiada şi Aristotel (cartea II, cap. XXIII). Această scrisoare a fost păstrată şi în C, restul însă a fost *adunat într'un tot întreg*, sporit în mod considerabil cu episoade noi şi intercalat în cartea II, după căsătoria lui Alexandru cu Roxanda. Toată această parte este expusă în C, nu în formă *epistolară*, ci în formă *narativă*. Elementul miraculos este introdus în C şi la sfârşitul romanului. La moartea lui Alexandru Ducipal începe a lăcrămă apoi se năpusteşte asupra otrăvitorului şi-l sfâşie (III, 35). In cartea III-a a versiunei A şi B şi a cod. Valerius, după descrierea călătoriei lui Alexandru la Brahmani,

s'a intercalat cartea lui Palladius: Περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν καὶ τῶν Βραχμάνων (VII—XVI); în C, cartea lui Palladius a fost *contopită cu datele primordiale ale romanului* și expusă în cartea II, 35, la un loc cu celealte elemente mitice.

O altă notă, care deosibește versiunea C de celelalte, este coloritul creștin, pe care-l căpătă personalitatea lui Alexandru în versiunea C. In gura eroului macedonean sunt puse adesea cugetări biblice, și într'un rând, în Siria e cuprins de atâta admirație pentru religia creștină, în cât mai târziu aruncă în foc idolii și mărturisește credința într'un singur Dumnezeu.

Romanul sârbesc și redacțiunea C. Aceleași note, cari deosibește redacțiunea C de celelalte redacțiuni bizantine, se regăsesc și în Alexandria sârbească; dar aceasta din urmă se deosibește însă în multe alte privințe de Pseudo-Callisthenes C.

In linii generale, romanul sârbesc concordă cu redacțiunea C până la capitolul 27 din cartea I. In redacțiunea C urmează apoi o interpolare din textul B, interpolare care e desvoltată în capitolele 28—35 (cartea I), și care nu se află în redacțiunea sârbească. In C expediția lui Alexandru în Erusalim și Egipt e despărțită de expediția lui Alexandru înpotriva lui Darie; pe când în romanul sârbesc aceste episoade stau în strânsă colisiune. In genere, datele redacțiunei bizantine corespund cu datele Alexandriei sârbești, dacă cele dintâiu sunt așezate în următoarea grupare: I 41, II 9 (și 17), 13—15, 11, 16, 20—21. In romanul sârbesc, aceste episoade sunt apoi amplificate cu meditații și citații biblice.

După ce Alexandru a învins pe Darie, a cucerit Persia, și s'a căsătorit cu Roxana (în redacțiunea sârbească Roxandra) pornește mai departe și răzbate în niște meleaguri pustii unde dă peste cele mai îndrăsnețe creațiuni mitice.

Aceste episoade în redacțiunea sârbească sunt mai simplificate și expuse în următoarea ordine: femeile păroase și furnicile uriașe, un râu lat, poporul piticilor și statua lui Sanhos (în redacț. biz. Sosonhos), sălbatecii, sta-

tua lui Heracles şi a Semiramidei, oamenii cu 6 mâini şi 6 picioare, capcânii, racii uriaşi, oamenii lui Heracles, Adam şi Eva, Gimnosofiştii, raiul, ezerul în care învie peştele, peştera cu petre preţioase, peştele cu solzii de aur, Ipolinii, biserica soarelui, oamenii cu un ochiu, cu o mână, cu un picior şi cu coadă de oae. Cartea III din Pseudo-Callisthenes C cuprinde expediţia lui Alexandru împotriva lui Por, în contra Candachiei şi în contra Amazoanelor. Toate aceste episoade se regăsesc şi în textul sârbesc ; însă în Alexandria sârbească se povesteşte mai întâiu expediţia lui Alexandru în contra Amazoanelor şi apoi călătoria la Cleofila. In cap. 17 şi 27—29 ale redacţiunei C urmează iarăşi interpolări, cari nu se află în redacţiunea sârbească (1).

In redacţiunea sârbească a fost introdus profetul Eremia, care cădelniţează pe Alexandru la Erusalim, îl sfătueşte mai târziu să se ducă singur în solie la Darie, şi care în cele din urmă se arată în vis eroului prevestindu-i moartea. Redacţiunea sârbească a mai introdus spre sfârşit câteva episoade, cari scot în relief bunătatea şi dărnicia eroului.

Alexandria românească şi Alixandria sârbească. Redacţiunea românească concordă cu redacţiunea sârbească şi în ce priveşte oranduirea episoadelor, şi în ce priveşte cuprinsul lor. Deosebirile între ambele redacţiuni sunt mici şi puţin însemnate. Le notăm totuşi, pe cât se poate, mai detaliat.

Astfel, în cartea I, lipseşte din redacţiunea românească introducerea cu care începe romanul sârbesc (cap. I); în schimb redacţiunea românească dă textul scrisorii, pe care cei trei crai au trimes-o lui Darie împărat, scrisoare care nu se află în textul lui Novacovici. In redacţiunea sârbească, ca şi în redacţiunea neo-greacă, Methoni şi Sciti, din redacţiunile bizantine (cf. Müller cap. XXIII), au fost înlocuiţi

(1) Cf. Wesselofsky rezumat de Jagić în: *Archiv für slavische Philologie* X, p. 236.

prin *Cumani* și acest fapt a îngăduit lui Novacovici să localizeze prototipul romanului sârbesc în veacul XIII; în redacțiunile românești, Cumanii la rândul lor au fost înlocuiți prin *Tătari*. Episodul Troii, în partea sa finală, e mai desvoltat la Novacovici, decât în textele noastre. Din Alexandria noastră, lipsesc incidentele cu cartea filosofului dela „Râm", în care Alexandru citește povestea Troi, cu călătoria lui Alexandru la mormintele străvechilor eroi, pe cari le cadelnițează, proslăvind memoria lor; lipsește incidentul cu filosoful Menandru (în alte ms. Aristoclis) care căutând să lingușească pe Alexandru se oferă să proslăvească pe Alexandru, precum Omir a căutat pe „împărați Frigiei" și căruia Alexandru îi dă un răspuns foarte înțelept. Din redacțiunea românească lipsește însă cap., notat de Novacovici cu 25, în care se povestește cum Alexandru se întoarce din Asia în Macedonia, cum îi es înainte la râul „Scamandruș" maica-sa Olimbiada și „dascălul său" Aristotel, cum după 3 luni Alexandru pleacă iarăși din „Filipus cetate" spre răsărit.

Cartea II. Călătoria lui Alexandru prin pustie corespunde în ambele redacțiuni până la episodul cu curțile lui Eraclie. In redacțiunea sârbească urmează apoi următoarele episoade: 1) oamenii cu 6 mâini și 6 picioare, 2) căpcânii, 3) racii uriași. In redacțiunea românească aceste episoade sunt puse mai târziu după eșirea lui Alexandru din țara oamenilor lui Eraclie, înainte de Adam și Eva. Episodul Nagomudrilor e expus cu oarecari mici deosebiri în ambele redacțiuni.

In redacțiunea sârbească Alexandru află genealogia Nagomudrilor dela filosofii, luați din țara lui Araclie împărat și a Semiramidei, în drumul spre Macaron (24); în romanul nostru Alexandru, află povestea și genealogia Negomudrilor, mai târziu dela chiar Evant împăratul lor. In Alexandria românească, convorbirea lui Alexandru cu Evant împărat e întreruptă, când Alexandru află dela acesta, că femeile lor locuesc într'un alt ostrov. Impins de curiositate,

Alexandru se duse să vadă ostrovul femeilor, fără însă să pătrundă în cetatea lor. La întoarcere, Alexandru „zideşte“ pe drum „un stâlp“, pe care pune inscripţia că până acolo a sosit, că a vorbit cu Evant împărat, că Dumnezeii elineşti sunt chemaţi de Dumnezeu Savaoth în Tartar. După aceasta, Alexandru se întoarce iarăşi la Evant împărat pentru a reluà convorbirea întreruptă. In manuscriptele noastre, convorbirea lui Alexandru cu Evant nu e întreruptă la mijloc; călătoria la ostrovul „muerilor“ o face Alexandru după ce a isprăvit convorbirea cu Evant.

Din redacţiunea sârbească, lipsesc însă câtevà incidente, cari se regăsesc însă în toate manuscriptele noastre. In Alexandria noastră se povesteşte astfel că, Alexandru venind în ostrovul Macaron, se întâlneşte cu un om gol, pe care îl salută cu cuvintele миръ тебѣ брате (pace ţie frate), iar acela îi răspunde о всѣмъ радость (pentru toate bucurie). Alexandru, voind să mai „grăească“ cu el, acesta îl îndreptă la Evant împărat. (Vezi cap. XLII).

Lui Evant împărat Alexandru îi aduce în dar pâine, vin şi galbeni. Evant nu primeşte darul „Nu e dat nouă să mâncăm ceeace e dat vouă“. Apoi, deşertând „clondirul“ de vin şi umplându-l cu apă, îl dete lui Alexandru, explicându-i că cel ce bea din apa aceea va întinerì „ca de 30 ani“. Alexandru iea „clondirul“ şi îl dă în păstrarea unui „aprod“ socotind să se folosească de el, când va îmbătrânì (cap. XLII).

In cap. 29 din Novacovici Peştera întunecoasă (in redacţ. sârbească ţara întunerecului) lipseşte încheerea, care se află în textele noestre şi care dă o formă mai plină acestui episod. Romanul nostru povesteşte că Alexandru, eşind din peşteră, porunceşte soldaţilor să împartă tot ceeace au găsit între ei frăţeşte. Şi cum ceeace găsise în peşteră erà numai aur şi pietre preţioase, „cei ce nu scosese nimic căitu-s'au, iar cei ce scosese mult încă s'au căit, că împărţiră cu cei ce nu scosese nimic.

Din Alexandria noastră lipseşte în schimb începutul cap. 30 din textul lui Nov. în care se povesteste cum Alexandru

întâlnește 2 păsări cu figuri de om, care-i atrag atenția să se întoarcă înapoi, că-l așteaptă împărăția lui Por.

Cartea III corespunde în amândouă redacțiunile până la episodul Amazoanelor (cap. 6 Novacovici). Acì redacțiunea sârbească e ceva mai prescurtată decât textele noastre. Romanul nostru începe după câtevà considerațiuni asupra Amazoanelor, cu o scrisoare a lui Alexandru către împărăteasa Amazoanelor *Talistrada* (în textul publ. de Novacovici împărăteasa Amazoanelor se numește *Cliterva* sau *Pliterva ;* în Jagič : *Talistrida),* cerându-i haraciu și oaste pe an. Talistrada răspunde povestindu-i viața lor răsboinică și invitându-l la luptă „sub podogorii". Alexandru îi trimete atunci o nouă scrisoare amenințătoare. Toate aceste 3 scrisori lipsesc din textul lui Novacovici care nu cunoaște decât răspunsul Talistradei (Clitervei) la scrisoarea lui Alexandru la care mai adaogă o nouă scrisoare necunoscută în romanul nostru și în care scrisoare Alexandru spune T. că îi trimete chipul lui zugrăvit ca să domnească în locul său și îi cere ajutor de oaste de oarece voește să plece contra lui Evimitrie (Cap. 8 Novacovici) e ceva mai desvoltat în redacțiunea sârbească de oarece se povestește lupta cu Evimitrie, cum Selevchie a înconjurat pe Evimitrie l-a prins viu și l-a dus înaintea lui Alexandru care a poruncit să i se tae capul. Episodul limbilor păgâne se termină în redacțiunea românească cu câtevà prevestiri asupra vremei de apoi asupra lui Antehrist ș. a. Aceste prevestiri lipsesc din romanul sârbesc.

La coborârea lui Alexandru în iad, în textul nostru se povestește că Alexandru întâlnește mai întâiu doi draci, ducând un strugure într'o prăjină și mai târziu alți doi, ducând o nucă într'o prăjină. Acest incident lipsește din textul lui Novacovici (cf. cap. 12).

Din textul românesc, lipsește apoi cap. notat de Novacovici cu 19, capitol, în care se povestește starea sufletească a lui Alexandru, după ce i s'a arătat în vis prooroocul Ieremia, prevestindu-i sfârșitul apropiat. Din textul lui

Novacovici lipsesc 2 episoade, cari se găsesc în redacţiunea noastră: 1) calicul dăruit de Alexandru cu o cetate, 2) tâlharul, care de şi înfruntă pe Alexandru, e făcut totuşi căpitan (cap LXVII, LXVIII).

Scrisoarea Minervei către fii săi e pusă în redacţ. sârbească imediat după sosirea Olimbiadei (v. cap. 27); pe când în redacţ. noastră e pusă mai târziu, după dăruirea şi concediarea „voivozilor" (v. cap. LXXIV). Din Alexandria noastră lipseşte cap. *28* al textului lui Novacovici capitol în care se povesteşte cum Vreonuş, — fiind certat aspru de Alexandru, pentru că a spart un pahar preţios, pe care Alexandru i l dăduse ca să-l transmită Rosandei — se mânie şi se hotărăşte să otrăvească pe Alexandru (1).

Une-ori Alexandria noastră, îndepărtându se de textul lui Novacovici, se apropie de redacţiunea neogreacă; d. ex: episodul Amazoanelor, incidentele din episodul Nagomudrilor. Aceasta nu trebue să se facă a crede că redacţ. românească s'a încrucişat cu cea neogreacă. Nu avem nici un indiciu în această privinţă (2). Dinpotrivă incidentul întâlnirei lui Alexandru cu un om gol în ostrovul Macaronului a fost luat fără îndoială dintr'un original slavon, precum arată formulele de salutaţie: **мирѫ тебѣ брате; и о всѣмъ радость.** Incidentul acesta se regăseşte şi în textul slavonesc publicat de Jagič (Starine III, 282). Episodul Amazoanelor în Jagič (p. 296—7) este şi el mai apropiat de redacţ. românească şi neogreacă decât de red. publicată de Novacovici pe care noi am luat-o ca bază a comparaţiei. Deosebirile, cari se află acum între redacţ. românească şi între textul lui Novacovici au trebuit, dar, să se afle în originalul sârb care se află la baza traducerii româneşti.

---

(1) Compararea Alexandriei sârbeşti cu red. noastră, comparare rezumată acì, s'a făcut în colaborare cu d-nul T. L. Duma.

(2) După cercetările lui Sobolevsky redacţiunea neogreacă ar fi o traducere după red. sârbească.

IV.

RĂSPÂNDIREA ALIXĂNDRIEI PRIN TIPAR.

Tiparul a venit la noi — din Veneţia (1), după căderea ţărilor slave sub Turci — încă dela începutul veacului XVI (1508); dar cărţi poporane nu s'au tipărit decât abia în veacul al XVIII-lea, către sfârşitul domniei lui Brâncoveanu. Erea şi firesc să fie aşà. Acei cari ne-au adus tiparul erau călugări pribegiţi de peste Dunăre, unde, prin sfărâmarea statelor creştine şi întinderea crescândă a puterii turceşti, viaţa culturală erà din ce în ce mai înăbuşită. Ce altă răsplată pentru adăpostul aflat în chiliile mânăstirilor noastre şi ce alt prinos puteau închinà ei Domnului decât să pună sub teascul tiparului şi să scoată corect şi curat, în sute de exemplare, cărţile trebuitoare serviciului divin, cari se copiau cu migăleală de călugării noştrii? Apoi în viaţa — destul de sbuciumată şi la noi—aceste începuturi de activitate tipografică sunt necontenit întrerupte. Un fir continuu în lucrul tipografiei nu aflăm — exceptând pe Coressi — decât în domniile lungi ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu; dar atunci se începe, mai ales în Ţara-Românească, tipărirea sistematică a cărţilor bisericeşti în limba slavonă, tipărire care se impuneà cu atât mai mult cu cât necunoaşterea limbei slavone — limba bisericii — la clerul nostru deveneà din ce în ce mai simţită. Trei tipografii lucrau în Ţara Românească

(1) Cf. N. Hodoş în *Convorbiri Literare*, 1902 p. 1.051; N. Iorga în *Istoria literaturii religioase*, p. 48; I. Bianu *Din cărţile vechi în Prinos lui D. A. Sturdza*, p. 175-6.

pentru tipărirea cărţilor bisericeşti, care din gândul pios al Domnului şi Mitropolitului se împărţeau în dar, nu numai bisericilor şi mânăstirilor din ţară, ci vecinilor Slavi de peste Dunăre „neamuri înrudite cu noi după credinţă şi având acelaşi vestit dialect slovenesc ca limbă".

Pe vremea lui Brâncoveanu însă, mânăstirile şi bisericile fuseseră înzestrate cu cărţile trebuincioase, şi totuşi 5 tipografii lucrau neîntrerupt şi pe întrecute la publicarea cărţilor. Din teascurile lor eşeau cărţi nu numai pentru noi, dar şi pentru Slavii şi Grecii din peninsula balcanică; ba darurile tiparului lui Brâncoveanu mergeau departe în răsărit până la Arabii din Siria şi la Ivirii din munţii Georgiei ai regelui Wakhtang al IV-lea (1). Nu e întru nimic de mirat, că, în asemenea împrejurări, s'au strecurat sub tipar şi câtevà cărţi, cu cuprins poporan. Intâia *„Floarea Darurilor"*, adusă de „Paharnicul Sărachinŭ sinŭ Dohtorŭ Criténul", dintr'o mânăstire a Sf. munte Athos şi tradusă în româneşte de Filoftheĭ Sfîntagoreţul, s'a tipărit la Snagov, în anul 1770 de „smeritul ieromonah Anthim Ivireanul" (2). A doua, *„Pilde Filosofeşti"*, veneà dintr'un isvor occidental; o tradusese din l. franceză în l. italiană secretarul de limbi occidentale al lui Brâncoveanu Del Chiaro; din limba italiană fusese tradusă în greaca modernă de I. Abramiu, Predicatorul Curţei, iar din Greaca modernă fusese prefăcută în l. română de Mitropolitul Antim care o şi pune sub tipar în 1713 cu cheltueala lui „Manul al lui Apostoli" (3). A treia carte poporană, tipărită cu un an înainte de încheerea domniilor pământene, e tocmai **Alexandria** (3). Din nefericire însă nu s'a găsit până acuma nici un exemplar din această carte, ca să vedem de cine

(1) I. Bianu: *Din cărţile vechi* în *Prinos lui D. A. Sturdza* p. 190, 192, cf. Bianu şi Hodoş, *Bibliografia românească veche* I p. 423, 442, 539, 469, 543, 483.

(2) I. Bianu şi Nerva Hodoş *Bibliografia românească veche*, I, p. 393.

(3) Ibidem, p. 487.

și în ce împrejurări s'a tipărit. Tipărirea ei e însă în afară de orice îndoială. Del Chiaro în scrierea sa *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, apărută la Veneția în 1718, vorbind de cărțile tipărite sub domnia lui Brâncoveanu, pomenește la 1713 și *Alixăndria* „o sia storia di Alesandro il Macedono, stampata in lingua valaca: ma detta storia è veramente curiosa per le molte favole che in essa vedonsi framischiate" (1).

După Brâncoveanu activitatea tipografică, lâncezită, se desfășură aproape numai pe lângă mitropoliile din Iași și București și pe lângă scaunul eparhial din Rămnic. In veacul XVIII-lea se petrece însă o mare transformare în vieața noastră religioasă. Printr'un proces, pe care nu-l putem urmări acì, în mănăstirile și bisericile noastre limba slavonă e înlocuită prin limba română. In chip firesc tipografiile din veacul XVIII urmau să fie prinse în tipărirea noului material de cărți românești, necesare serviciului divin.

Târziu, către sfârșitul veacului al XVIII-lea, se tipăresc din nou la noi cărți poporane; de rândul acesta însă în Ardeal. In împrejurări deosebite—unirea cu biserica catolică — se ridică acolo, din mijlocul poporului, o seamă de cărturari, cari, încălziți de strălucirea originei romane, se străduesc să răspândească lumina culturii în straturile adânci ale poporului. In acest scop ei se silesc să întemeeze școli în satele românești și, pentru ca să deștepte gustul cetitului în popor, publicară cărți folositoare pe înțelesul lui. Șincai tipărește la Buda un Călindar, Doctorul Molnar, tipărește cărți de economie rurală, (Stupăritul, cultura pomilor) și amândoi împreună concepe planul unui ziar pentru săteni; în Banat Tichindeal se străduește să ridice nivelul cultural al preoților dela sate, un intreg curent, care cluminează mai târziu în lucrările lui Ion Barac, Vasile Aaron și Budai Deleanu.

---

(1) I. Bianu și Nerva Hodoș. *Bibliografia românească veche* I, p. 486-7 No. 163.

In această atmosferă culturală, vechile manuscripte de literatură poporană, cari circulau printre cărturarii mărunți, sunt puse iarăși sub teascul tiparului. Cel dintâiu din aceste manuscripte e *Alexandria*. Translatorul Dimitrie Iercovici o tipărește în *1794*, în tipografia lui Petru Bart, din Sibiiu cu „îndemnarĭa și cheltuĭala dumnealuĭ Kir Symeon Panté din Selcioa de sus". Cartea, un volum in 8° de 214 p. poartă titlul: „Istoriĭa a Alexandrului celuĭ Mare din Machedoniĭa și a luĭ Darie din Persida împăraților". Cartea începe cu o prefață, care caracterizează epoca aceasta de frământări culturale. Se pomenește mai întâiu stăruințele pentru întemeerea școlilor românești ale „Craiului Iosif", ale „Excelențiĭ Sale Grof Gheorghie Banfi, gubernatorulŭ alŭ țăriĭ Ardéluluĭ", ale „preosfințituluĭ Domnŭ Gherasimŭ Adamovicĭ, Episcopulŭ pravoslavnicŭ al Ardéluluĭ". Se vorbește despre „Domnulŭ Dimitrie Estatovicĭ și D. Șincaĭ, orânduițĭ preste acéste școale Directorĭ", de „D. Molnar Doftorulŭ", „care multe cărțĭ rumănestĭ cu vătămaré sănătățiĭ și scurtaré viețiĭ sale, pentru tréba copiilorŭ celorŭ românești au făcutŭ". Insă adaugă cu indignare translatorul „până acum pré puțină mărturie au dat neamul românescŭ de învățătura sa" și se mulțumește să dormiteze ca „viermele în putregaĭul său"(1). Cartea se închee cu „Arătări de vreo câtevà doftoriĭ și meșteșuguri": „Pentru tuse: ĭa čapa și o coace în foc și iți unge tălpile pičoarelor cu dânsa... De va mâncà calul vreo péná și tușăște: ĭa bătuca, adecă pipota dela o găină și o dă calului să o mănâ[n]ce că-ĭ trece", etc. etc. In cap. III al acestei lucrări am arătat filiațiunea textului, pe care ni-l înfățișează această tipăritură din 1794, cu al celorlalte manuscripte cunoscute. *Alexandria*, tipărită de D. Iercovici, se apropie mai mult de familia A_1, din care face parte și Cod. Neag., având câtevà omisiuni comune cu Cod. Neag. (arcașul indian), precum și câtevà omisiuni proprii (episodul Ipsolinilor, episodul cu Eva, cetatea Tripolis). Din prototipul

(1) V. și I. Bianu și Nerva Hodoș *op. cit.* II p. 361 și urm.

pierdut al primei traduceri, s'au păstrat numeroase urme ale originalului slav, precum şi forma arhaică a limbii. Alexandru, ajungând în ţara *„Nagomudrilor“*, spune unui ostrovean—cuvinte cari par cititorilor de azi că sunt din limba lui Evant Impărat — *„mirăte-va brate* adică“, explică textul, „pace ţie frate“; iar acela îi răspunde, *„obsévom radosti*, adecă pentru toate bucuriile“. In afară de aceste 2 fraze slavoneşti s'au mai păstrat răsleţite în text, din traducerea primitivă, încă numeroase alte cuvinte, dintre cari unele deşteaptă în cititori o noţiune cu totul diferită de aceea pe care au avut-o la început; iar altele nu mai trezesc nici o noţiune. Astfel sunt: *silă* (putere), *ciudă* (minune), *voinic* (soldat), *tâmpene* (tobă), *galie* (corabie), *farij*, (cal), *pisconii*, *stratocamil* (struţ), *socaci* (bucătar). Construcţia frazei poartă şi ea adesea tiparul arhaic: „Eu Talistrada împărătésa scriu *la* marele Alexandru împăratŭ“, *„iar dumnevoastră* de m'aţi urît, *voi* mă ucideţi“, „cum auziţi voi *de* noi, „capul plecat *nu tae* sabia niciodată“, etc.

Doi ani după Alexandria din Sibiiu, apare o nouă *Alexandrie* dincolo de Prut, în târguşorul *Movilău*, în tipografia protopopului „Mihailŭ Strélbiţkiĭ“. O carte românească, cu cuprins poporan, tipărită în Rusia, de un protopop strein, nu e un fapt atât de surprinzător, pe cât s'ar păreà la prima vedere. Mihail Strélbiţkiĭ, de origine Polon (1), se pripăşise pe lângă Mitropolia Moldovei încă din 1756 (2), sub păstoria Mitropolitului Iacov. Indemânatec în meşteşugul tiparului, el dăduse la lumină, în decurs de vre-o 35 de ani, o sumedenie de cărţi bisericeşti. Acì se aflà el în 1788, când armatele ruseşti ocupară principatele române, Potemkin fu numit guvernator al lor, iar în locul Mitropolitului român Leon fu numit Mitropolitul rus Am-

(1) Em. Picot. *Notice bibliographique sur le protopope Mihail Strélbickij graveur et imprimeur à Iassi, à Mogilev de Podolie et à Dubossar.— Paris.* 1905. *(Memoires orientaux.* Congrès de 1905) p. 3 (339). Despre Strélbiţkiĭ v. şi N. Iorga: *Istoria literaturii rom. în sec. al XVIII*, II p. 382-3.

(2) I. Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, II, p. 137.

brosie de Ecaterinoslav (1). In aceste împrejurări, Mihail Strélbiţki, care adusese armatelor ruseşti însemnate servicii de spionagiu pe timpul campaniei, funcţionează mai departe ca Protoiereu. După 2 ani însă armatele ruseşti părăsesc principatele şi împreună cu ele pleacă peste Nistru şi Strébliţkiĭ, care probabil se vedeà compromis. El se opreşte mai întâiu în Dubăsari, dar peste 2 ani se urcă în sus, pe malul Nistrului, statornicindu-se în târguşorul Movilău. Acì în pribegia sa el se ocupà cu tipografia şi trimiteà din când în când foştilor săi enoriaşi câte o carte. In ultimul timp, pe care l a petrecut în Moldova, el va fi dat undeva peste Alexandria din Sibiĭu a lui Petru Bart, şi în 1796 (2) o şi pune sub teascul tiparului, cu titlul: *Istoriĭa a Alexandrului celuĭ Mare dinŭ Machedoniĭa şi a luĭ Darie dinŭ Persida a împăraţilorŭ.* Cum se şi cuveneà pentru o astfel de carte tipograful ii închină şi versuri:

„Acĭastă istorie
Ce-i numită Alixăndrie
Pentru Alexandru împăratŭ
Celŭ mare minunatŭ
Cu frumuséţe luminatŭ.

La sfârşit tipograful a înlocuit. „Arătările de vreo câteva doftorii şi meşteşuguri" prin „*Semne arătate înaintea morţii*".

Tipăritura lui Strélbiţkiĭ reproduce cuvânt de cuvânt textul din 1794. In 1810 apare o nouă ediţie a Alexandriei: „*Istoriĭa luĭ Alexand[ru] acum a doa oară (sic) typarită la anul 1810*". De acum înainte ediţiile se succed lanţ. Din primele 6 decenii ale veacului trecut mai cunoaştem în afară de cele 3 amintite mai sus următoarele tipărituri, cari toate reproduc ediţia din 1794:

Istoriĭa luĭ Alexandru acum a doua oară (sic) typărită la anul 1824.

Istoriĭa luĭ Alexandru acum a treĭa oară typărită la anul 1833.

---

(1) N. Iorga *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor,* II p. 194.

(2) I. Bianu şi Nerva Hodoş *op. cit.* p. 387.

Istoriĭa luĭ Alexandru acum a patru oare typărită la anul 1842.
Istoriĭa luĭ Alexandru acum a cincé oară tipărită la anul 1851.
Istoria lui Alecsandru acum a șașea oară tipărită 1856 Bucureștĭ (tipografia I. Romanov).
Istoria luĭ Alexandru Machedon acum a șeaptea oară tipărită 1857 București (tipografia Romanov).
Istoriia luĭ Alexandru cel mare 1862.
Alisandria sau Istoria lui Alisandru Macedonu, Iași 1868 (Tipografia „Buciumuluĭ Românŭ") cu ilustrațiuni și cu note ca de ex. despre castori (p. 75).

Ediția din 1824 în loc de „Arătări de vreo câteva doftorii și meșteșuguri" sau de „Semne arătate înaintea morții" a adăogat la sfârșit: „*Vrednică de însemnare întâmplare a patru corăbieri rusești carii a fost strâmtorați de ĭarnă în ostrovul Spițberg la anul 1743 și până la scăparea lor au locuit acolo între sălbatece, șasă ani și trei luni*". Se pare că această poveste — un fel de Robinson Crusoe — a plăcut foarte mult, de oarece ea a fost reprodusă în toate edițiile posterioare ale Alexandriei (exceptând ediția din 1868). Numărul edițiilor a mers de sigur crescând în a 2-a jumătate a sec. XIX; dar nu le putem urmărì de oarece în Bibl. Acad. Rom. nu se mai găsesc, după ediția din 1862, decât trei: 2 tipărite la București în 1891 și 1894 o a treia în Craiova la 1893. In anul trecut 2 case de editură: Alcalay în „Biblioteca pentru toți" și Casa Școalelor în „Biblioteca pentru popor" și-au luat sarcina de a răspândì la sate în ediții noi și îngrijite vechea carte de literatură populară.

V.

ALEXANDRIA ÎN SCRIERILE CĂRTURARILOR ŞI ÎN LITERATURA POPULARĂ.

In întregul său, romanul lui Alexandru e alcătuit din 2 straturi. Unul e luat din cărţile cărturarilor: amintiri palide despre fapte petrecute în locuri şi vremuri deosebite, pline însă de anacronisme. Astfel Alexandru atacă „*Antina cetate*“ (Atena) cu *Tătarii* şi o bate cu *tunurile*. La *Râm* (Roma) întră în biserica pe care o zidise *Sabela sora lui Solomon* şi citeşte acolo cartea lui *Daniil proorocul*. La Erusalim *Ieremia* îl cădelniţează cu cădelniţe de aur etc. Al doilea strat e luat din lumea fantastică şi superstiţioasă a basmelor şi tradiţiilor populare. Alexandru află în pustiuri monştri cu 2 capete, unul de om şi altul câine, isvoare cu apă vie, raci uriaşi, cari mâncau caii etc.

Această caracteristică structură a contribuit la marea răspândire a cărţii pe de-o parte în lumea cărturarilor, pe de altă parte în masele adânci ale poporului. N'ar fi lipsită de interes o cercetare asupra cărţilor, cari au circulat în vechea noastră literatură şi cari au împrumutat elemente din Alixăndrie. O asemenea cercetare însă ar trebui să fie pregătită prin o serie de studii aparte asupra acestor cărţi, asupra legăturilor lor cu literaturile streine din cari ne-au venit şi cu diferitele redacţiuni ale romanului, din cari şi-au luat materialul. Ne mărginim însă să amintim acì câteva din aceste cărţi în cari găsim urme din Alixandria.

Dintre cărţile produse pe pământul nostru. „*Invăţăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie*“ au cuprins în text, cu-

vânt de cuvânt, un mic fragment din Alexandrie (1). Nicolae Costin apoi în *Ceasornicul Domnilor* — prelucrat după *„Horologium principum"* al lui Guevara (2), un călugăr spaniol dela curtea lui Carol Quintul—are un întreg capitol: „Voroava a prea înțeleptului Garamantilor [Brahmanilor] cătră marele Alexandru, în care dovedește, că mai mult pot ceĭ, cariĭ cu măsură socotesc de sine și moștenesc puține, decât Alexandru, care moștenește multe și cu mândrie socotind de sine; și că pre mare nebunie easte a'ș vreà a stăpânì lung și lat, care are scurtă căruță a vieții sale" (3). Sămburele acestei „voroave" trebue căutat în redacțiunile apusene ale romanului. O altă carte, care a împrumutat material din Alixăndrie, e *Viața Sfântului Macarie Râmleanul*, (4) o legendă monahală din veacul al XI, care pentru caracterul ei naiv superstițios și fantastic a fost pusă la index de marii Patriarhi ai răsăritului, dar care pătrunzând la noi prin literatura slavă, s'a furișat totuși până și în *Viețile Sfinților* a marelui Mitropolit moldovean Dosofteiu. (f. 78 v.) Prima parte a acestei legende călătoria, făcută spre raiu de 3 călugări, cari pornind dintr'o mănăstire, ajung în cele din urmă la Sf. Macarie, e identică cu călătoria lui Alexandru la raiu; ba într'un loc se pomenește și stâlpul, despre care se spune în Alixăndrie, că l-ar fi ridicat Machedon în preajma raiului „după ce au gonit pe Darie împăratu al Persilor". Cât de mult a intrat însă Alixăndria în sufletul cărturarilor se vede în faptul că ea a împrumutat maetrial până și pentru predici de pe amvon. Astfel o *„Cazanie la îngropăciunea oamenilor morți"* se mântue cu cuvântul de amărăciune pentru deșărtăciunile lumei, pe

(1) Cf. D. Russo: *Convorbiri Literare* an. XLII p. 77 V. *Invățăturile lui Neagoe* ed. N, Iorga (1909) p. 243.

(2) N. Iorga *Istoria literaturii române în sec. al VIII-lea* p. 68.

(3) Publicat de Gaster în *Literatura populară română* p. 559.

(4) Publicată de M. Gaster în *Revista pentru Ist. Arch. și Fil.* vol. V (1885) p. 92 și urm.

care la Alexandrie îl rostește Macedon în ceasul morții (1).

Această deasă întrebuințare a Alexandriei în scrierile cărturarilor se datorește în parte și faptului, că romanul a fost multă vreme socotit drept istoria veridică a vieții lui Alexandru. Numai astfel ne putem explică pătrunderea romanului în *hronografe*, acele repertorii de istorie universală, cari povesteau toate câte s'au întâmplat în largul lumii, dela Adam și Eva până în vremurile autorului. Hronografele noastre (2) cuprind, între altele și un capitol „despre împărățiia lui Alexandru Macedon", care, fiindcă e scris pre scurt și pre puțin numai cât să hie în rându", a luat din Alexandrie tocmai povestea cu Nehtinav „meșter de vrăji și cititor de stele" și, după ce povestește că a fost omorît de un slujitor al lui, ia de mărturie Alexandria „precum scrie la poslaniia lui adecă la Alexandrie de toate câte au făcut". Dar Alexandria a dat material cărturarilor nu numai pentru scrieri, ci ea a servit ca isvor de inspirație și pentru reprezentări plastice. La exposiția din Sibiiu a fost expusă o icoană profană din 1680—1700 înfățișând pe „Alexandru Marele Impărat Machidonean, care, au bătut pe groaznicul Poriu Indianul care cu D[u]mn[e]zeŭ Savaoft, s'au înpotrivit, iară Alexandru cu silința l-au zdrobit". Se văd în ea „popi dela Indiia", „Impărăteasa luĭ Poriu Cletemiștera", „Petrecerea luĭ Poriu", „Inpăratul la îngropăčune", „Voivozi luĭ Alexandru: Potolomeĭ, Filon, Vizantie, Antioh". Meșterul e „mon[ahul] Ghiorghie" care se iscălește și latinește Georgius Pater (3).

Impotriva crezământului de care se bucură între cărturari Alixăndria, se ridică în veacul XVII-lea, marii cronicari moldoveni, cari învățaseră carte latinească în școlile

(1) *Ms. no. 701* p. 99 v. *din Biblioteca Academiei Române.*

(2) Ms. din *Bibl. Acad. Rom.* No. *86* (p. 98) cf. No. *48* (p. 70); *116* (p. 84); *166.* I. Bianu: *Catalogul manuscriptelor*, I, p. 111, 186, 267, 374.

(3) N. Iorga: *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, p. 69.

umaniste din Polonia. Ei vorbesc în cronici conaţionalilor lor despre „Quint-Curtius“ istoricul de faptele lui Alesandru Macedon, însă nu *Alesăndrie mincinoasă care este pe limba noastră plină de basne*“(1), despre Plutarch „vestitŭ istoricŭ la viaţa lui Alecsandru Macedon, carle au scrisŭ Alecsandria cea adevărată; nu basne cum scrie o Alecsăndrie din grecie, ori dintr'alte limbi, scoasă pe limba romnnească, *plină de basne şi scornituri*“. (2) N. Costin pomeneşte şi el de „acea Alecsandrie mincinoasă, ce-i pe limba românească *plină de basne*. (3) Mai puternic se ridică însă în contra Alixăndriei marele cărturar muntean, care-şi făcuse studiile în Italia, Stolnicul Constantin Cantacuzino „o aflare“ zice el „de o *mare grămadă de minciuni*, precum vedem în cea Alexandrie ce-i zic, cine o va fi făcut nu ştiu, şi într'alte cărţulii ce se văd pe la uniĭ şi pe la alţiĭ aicĭ în ţară, şi maĭ multe în Moldova, în care nu să coprind altele făr de minciunĭ şi *basne*, după care unblă norodul acesta rătăcindu-să şi cred celea ce niciodată de crezut nu sănt, că nicĭ aŭ fost acelea vreodată, nici pot fi, căte măcar acea Alexăndrie bălmăjaşte, şi asemenea ca aceia alte cărţulii (4).

Impotriva acestui amestec necerut al cronicarilor se ridică dascălii mărunţi ai neamului. Un Ştefan dascălul din mânăstirea Putnei, copiind pe la 1781 (v. ms. no. 1296 cit. p. 36) Alexandria spune că a copiat-o din hronograf „pre scurt şi pre puţăn, însă numai ca să să ştii cum că ĭaste că-i *adevărat* pisaniĭa sa şi adevărat au făcut multe vitejii în toată lume; *ĭară nu cum zăc unii că sintŭ basne*, ci adevărat acela că ĭar zice şi faci minciuna luĭ bună şi pescaniile ?împăraţilor şi al sfinţilor ce-lŭ învaţă *Diĭavolul tată-său*“.

Cu puţin mai înainte (1764), un alt cărturar mărunt copiea Cronica lui Stoica Ludescu, şi, inspirându-se din Alexandrie,

(1) M. Costin, *Cartea pentru întâiul descălecat* p. 16. Ediţia Cogălniceanu: (1872, tomul I)

(2) M. Costin *Vieţile Domnilor*, p. 285.

(3) *Cartea pentru descălecat* p. 55.

(4) *Operile lui Const. Cantacuzino* editate de N. Iorga p. 67.

adăoga la moartea lui Mihaiu Viteazu: „Pentru aceasta cade-să să blestemăm toţi creştinii pre *neamul uguresc*, mai vârtos căci că sânt d'intr'acele limbi rele şi păgâne ce *le-au închis Alex. Machidon între 2 munţi* şi le-au încuiat. Iar ei de-acolo au spart şi au eşit la lume, precum mărturiseşte Letopiseţele lor(1)."

Mai interesantă este înrâurirea pe care a avut-o Alexandria în masele adânci ale poporului. Ceea ce a înlesnit această înrâurire a fost tocmai elementul fantastic din Alexandrie.

Inainte dar de a urmări legendele, pe cari le-a rodit în închipuirea populară Alexandria, vom scoate puţin în relief elementul popular din ţesătura romanului, şi, prin o indicare a paralelor, pe care le găsim la poporul nostru, vom arătà înrudirea lui cu literatura noastră populară.

In mai toate versiunile cunoscute ale romanului, Alexandru e înfăţişat ca fiu natural al lui Nethinav, împăratul Egiptului. Că acest Nethinav e o slabă reminiscenţă din tradiţiile istorice ale Egiptului — e foarte probabil; dar fapt e, că în Alexandrie acest împărat al Egiptului a fost preformat, pe gustul închipuirii populare, într'un mare vrăjitor, cititor de stele şi ştiutor de planete. El topeşte ceara, o toarnă într'o cupă de aur şi prevede năruirea împărăţii sale; opreşte pe loc naşterea lui Alexandru până ce se „tocmesc" pe cer zodii norocoase. Alexandru însuşi învaţă dela el „citirea stelelor, cursul planetelor, starea crugului şi umbletul zodiilor. "Credinţele în zodii şi prevederea viitorului după formele felurite pe cari le iea ceara topită, mai ales în noaptea de Sân Vasii, sunt superstiţii atât de înrădăcinate în poporul nostru, încât cu toată osânda de pe vremuri a Pravilelor bisericeşti (*Pravila dela Govora*, *Sinopsis* al Mitropolitului Iacov 1756), ele dăinuesc totuşi până astăzi.

Un alt element cu caracter popular din Alexandrie e Ducipal, calul lui Alexandru, care, la moartea stăpânului

(1) *Revista pentru Istorie Archeologie şi Filologie* vol. XI, 1, p. 134—5.

său, se năpusteşte asupra otrăvitorului, îi înfige cornul în inimă şi-l fărâmă cu picioarele. Ducipal e frate cu calul năsdrăvan din basmele noastre, care se hrăneşte cu jăratec, se înalţă cu Făt frumos în hăul văzduhului şi răzbate cu el pe tărâmul cellat. In câtevà basme (Ţugulea de Ispirescu şi Arap alb de Creangă) calul năsdrăvan e înfăţişat, la sfârşit, ca răsbunător al stăpânului său, întocmai ca şi Ducipal.

Pătrunderea elementului popular în povestirea lui Alexandru Machedon se vădeşte însă mai intens după luptele lui Alexandru cu Darie. Inainte de a se aruncà asupra împărăţiei lui Por împărat, Alexandru părăseşte lumea mirului (οἰκουμένη a lui Herodot) şi răzbate în nişte pustietăţi, unde dă peste cele mai ciudate plăsmuiri ale închipuirii populare: furnici uriaşe ce mâncau oameni, monştri cu capul de om şi trupul de cal, căpcânii, pitici de un cot pe care-i băteau până şi cocorii, oameni cu un ochiu, cu un picior şi cu o mână, iezerul în care învie peştele uscat, isvorul cu apă vie din ostrovul Nagomudrilor, şi în sfârşit într'un ungher retras, grădinile raiului. Evident că aceste episoade au fost introduse în Alexandrie din literatura populară. Ispolinii, monştri cu capul de om şi trupul de cal, corespund satirilor din vechile concepţii mitice ale poporului grec; iar pentru alte elemente ale acestui episod găsim paralele şi în literatura noastră populară. Astfel apa vie e un incident foarte obişnuit în toate basmele noastre. Făt frumos în tovărăşia calului său năsdrăvan o află peste 9 mări şi 9 ţări, între munţii cari se bat în capete, şi isbuteşte să o fure la amiaz, când munţii se odihnesc o clipă. Intr'un basm ardelean „Măr şi Păr" (1) fântâna cu apă vie se află la picioarele unei zâne, încremenită în piatră de o smeoaică, întocmai ca în Alexandrie, unde isvorul de apă vie se află sub picioarele lui Evant împărat. Monstrul jumătate om (corespunzător oamenilor cu un ochiu; un picior şi o mână din Alexandrie), propriu basmelor greceşti şi albaneze,

(1) Pop Reteganul *Poveşti ardeleneşti* IV p. 34.

apare şi în basmele noastre; dar nu cu naivitatea unei firi neisprăvite, cum e caracterizat în Alexandrie; ci cu şiretenia şi răutatea unei naturi demonice. Pitici de un cot,— ba şi mai mici: cât bobul de neghină — mişună adesea în basmele noastre; dar tocmai acestora închipuirea populară le-a dăruit atâta isteţime, că, în situaţii, de un comic exuberant, ei înfăptuesc isprăvi pe cari nu le pot împlini nici uriaşii (1). Raiul şi iadul sunt elemente furişate, din literatura religioasă, în literatura populară. Tradiţiile şi colindele noastre dau adeseori descrieri plastice despre aceste locaşuri de răsplătire sau de osândă a vieţii pământeşti.

M. Gaster, menţionând în basmele şi credinţele poporului nostru câtevà elemente, asemănătoare cu cele din Alexandrie (apa vie, credinţele în zodii, topirea cerii), înclinà a vedeà acì înrâurirea literaturii scrise asupra literaturii orale (2). Evident că acest punct de vedere e greşit. Elementele asemănătoare între Alexandrie şi literatura populară, despre care a fost vorba până acì, fac parte din patrimoniul comun tuturor popoarelor, patrimoniu din care, în vremuri şi locuri deosebite, şi-au împrumutat material pentru plăsmuirile lor şi anonimul autor al romanului lui Alexandru Machedon şi fantazia creatoare a poporului nostru. Dar tocmai elementul popular, introdus în roman, a contribuit ca această operă, din lumea cărturarilor, să pătrundă adânc în popor.

Povestite în nopţile de iarnă, la şezători, episoadele Alexandriei s'au desfăcut unele de altele şi s'au împrăştiat în literatura populară, cum se împrăştie boabele de mărgele dintr'un şirag rupt. Asemenea episoade, culese din gura poporului, au fost publicate de curând în revista *„Ion Creangă* (3) de către d-nii S. T. Kirileanu şi C. N. Mateescu. In aceste interesante legende surprindem chiar, cum

(1) O caracterizare documentată a acestor fiinţe supranaturale v. Şăineanu: *Basmele române.*

(2) Gaster: *Literatura populară română* p. 26,

(3) Anul II, No. 9. III, No. 1.

fantazia populară înfloreşte datele primordiale ale romanului. Astfel în legenda culeasă de d-l Mateescu, după ce Alexandru e împedicat a intrà la Raiu, ia drumul spre Iad. Ajungând acì, a spus ostaşilor să-l aştepte afară, şi dacă n'o venì peste 3 zile, să plece". Ingrozit de muncile, pe cari le vede la Iad, îi creşte barba mare şi îmbătrâneşte. „După 3 zile când a ieşit, nu l-au mai cunoscut soldaţii şi l-au întrebat: Moşule, n'ai văzut un tânăr pe acolo? El răspunde: N'am văzut dragii moşului! Şi intrând în cort, se spălă şi eşì afară. Soldaţii, când l-au văzut, au început să plângă şi au plecat acasă".

Dintre multele episoade ale Alexandriei, acela în jurul căruia a brodat mai mult închipuirea populară e: *apa vie*. Isvorul cu apă vie îl află Machedon în ostrovul Nagomudrilor, sub jilţul de aur al lui Evant împărat. Din acest isvor cu apă vie capătă Alexandru în dar un „clondir", pe care-l dă în paza unui „aprod", socotind să se folosească de el, când va îmbătrânì. Despre acest „clondir cu apă vie" nu se mai pomeneşte apoi nimic în tot cuprinsul romanului, nici chiar când Machedon, otrăvit, se sbate în chinurile morţii. Ce s'a făcut darul lui Evant împărat? E fără îndoială acì o lacună. Această lacună, închipuirea naivă a poporului a căutat să o împlinească, urzind din firele unei străvechi credinţe o legendă nouă. Poporul povesteşte că roabele lui Alexandru Machedon au băut, în lipsa stăpânului, apa din clondir şi, devenind nemuritoare, au prins aripi şi s'au înălţat la cer. Ele sunt—după unele versiuni—*ielele sau Rusaliile* (de fapt nişte străvechi divinităţi slavice), cari în tovărăşia unui cimpoer, sboară cântând prin văzduh. Une-ori se coboară pe pământ şi, învârtind hora peste oamenii, pe care-i prind adormiţi la marginea isvoarelor, în poeni sau în păduri, le răpesc vlaga trupului şi frumuseţea chipului, chinuindu-i cu boale năprasnice. Chiar cearcănele de iarbă, peste cari întind hora, se irosesc, şi, cine, din întâmplare, şade în urmă pe petecul acela de pământ, îşi prăpădeşte sănătatea. In vreo câtevà descântece pentru cei

„loviţi de iele", ielele sunt invocate chiar ca roabe ale lui Alexandru, cum de pildă în următorul descântec cules în jud. Argeş (com. Ciocăneşti):

Azi (cutare)
din pat s'a sculat
în mirosul florilor,
în graiu cântărilor,
la drum a plecat,
cu *fetele lui Lixandru împărat*,
în cale s'a întâmpinat (1).

S'au ca în următorul descântec de origine ardeleană (Alexandru-Şandru):

(Cutare) dimineaţa s'a sculat în cântarea cântărilor,
In revărsatul zorilor, în mirosul florilor;
Din pat de aur s'a sculat, pe prag de argint a călcat,
Cu *Fetele lui Şandru* s'a întâmpinat.
. . . . . .
Voi *Fetelor lui Şandru*, voi cuconiţelor, voi Domniţelor (2) etc.

Pe alocurea poporul a căutat să coloreze cevà mai mult individualitatea acestor 3 iele. Astfel, după o legendă culeasă în judeţul Vâlcea, două din roabele lui Alexandru au fost ţigănci şi una romîncă. „Şi sfintele cele făcute din ţigănci ar voi să pocească toată lumea, dar sfânta cea făcută din rumîncă nu le lasă să-şi bată joc de lume, să o schilodească" (3).

După o altă versiune însă, roabele lui „Machedon", cari i-au băut apa vie, sunt *ursitoarele*. Acestea se coboară pe pământ totdeauna la naşterea unui copil. Sunt trei surori: ursitoarea, soarta şi moartea. „Ursitoarea, ţinând în mână furca, pune firul şi învârte fusul; cea mijlocie, adică soarta, toarce firul din caerul prins la furcă şi îl învârteşte pe fus; iar cea mică, moartea, ţinând în mână foarfecile, printre tăiuşurile căruia trece firul, când voeşte, strânge foarfecele

(1) Gorovei-*Şezătoarea* XI, 1910 p. *4*.
(2) Gheorghiu: *Calendarul femeilor superstiţioase*, Piatra 1892. p. 103.
(3) Th. Bălăşel în *Şezătoarea*, III p. 103; nota 1.

la olaltă şi tae firul" (1). După ce au tors firul vieţii încep al ursi cu noroc s'au nenoroc, după cum copilul s'a născut în ceas bun sau în ceas rău.

Pentru a explicà dispariţia sticlei cu apă vie — fără de care moartea lui Alexandru ar fi un non sens — închipuirea populară a născocit legenda cu roabele, cari i-au băut apa din sticlă. Asupra rostului, pe care l implinesc în lume aceste roabe, circulă — după cum am văzut mai sus — 2 versiuni. După una, roabele cari au căpătat nemurirea sunt ielele sau rusaliile; după alta ursitoarele. Năzuinţa de a unificà aceste 2 versiuni, dacă nu chiar prototipul, din care s'au desfăcut ambele versiuni, ne înfăţişează o legendă publicată în Albina (2).

Alexandru a pus sticla cu apă vie într'un dulap, spunând la cele 9 slujnice să nu bea din acea apă. Insă fetele în lipsa stăpânului au băut 3 dintre ele şi pe dată au sburat pe o fereastră; a doua zi au mai băut 3 şi au sburat şi acelea; a treia zi au mai băut şi cele 3, ce mai rămăsese, şi au sburat şi acelea. Toate s'au făcut şoimane — iele — şi cutreeră lumea, îndeletnicindu-se: trei cu ursitoarea pruncilor; trei cu luarea vinelor, pocind oamenii; şi trei cu facerea şi desfacerea dragostelor. Aceste nouă şoimane se întâlnesc odată pe an şi atunci, de bucurie, întind hora mare.

De o mare simpatie s'a bucurat în popor calul năzdrăvan al lui Alexandru, *Ducipal* sau cum îl numeşte poporul, „Duciupal". Incântată de credinţa lui faţă de stăpân, închipuirea poporului, i-a dăruit şi lui nemurirea. După o poveste populară, pe când Alexandru se aflà în Ostrovul Nagomudrilor, „Ducipal" ar fi sorbit şi el din isvorul cu apă vie ce curgeà sub jilţul lui Evant împărat. După o altă poveste însă roabele, cari au băut apa vie, dăruită lui Alexandru de Evant împărat, au dat şi calului o înghiţi-

(1) S. Fl. Marian. *Naşterea la Români. Studiu etnografic.* Bucureşti, 1892, p. 156.

(2) *Albina,* VI (1902-3) p. 883.

tură. Astfel a căpătat şi Ducipal nemurirea. „Trăeşte acum în ostroavele mărilor — spune povestea — şi când îi vine dor de stăpânul său nechează de se cutremură pământul dela o margine până la alta. La vremea de apoi, el va nechezà cu atâta putere, în cât se va cutremurà pământul, aşà de tare că va sărì din ţâţâni" (1).

O altă tradiţie, care-şi are originea în Alexăndrie, şi, care ne arată în acelaşi timp din câte elemente disparate îşi formează poporul legendele sale, este tradiţia despre *Căpcâni*.

Despre Căpcâni se povesteà şi înainte de a fi fost pus în circulaţie romanul lui Alexandru. In istoria naturală a lui Pliniu, acest ciudat amestec de realitate şi fantazie, între alte minunăţii ale naturii, se pomeneşte şi de oameni cu capete de câine, cari latră în loc de a vorbì. Aceşti monştri din lumea miturilor populare, împământeniţi în literatura ştiinţifică a celor vechi, au fost introduşi şi în Alexăndrie. Din Alexandrie, episodul a pătruns din nou în literatura populară, şi s'a îmbinat la noi cu tradiţiile despre Tătari. Ingrozită de cruzimea acestor vecini prădalnici, închipuirea poporului i-a indentificat cu monştrii Căpcâni, pe cari i-a găsit în pustiuri Alexandru Machedon (2). Cu elemente atât de disparate tradiţiile noastre populare zugrăvesc astfel pe Căpcâni sau Tătari: „Căpcânii au fost nişte oameni cu faţa jumătate de om şi jumătate de câne. La nas încă au avut o nară de câne, cu ajutorul căreia erau în stare a urmărì ca şi câinii de vânat prin puterea mirosului". Ei locuiau în *Bugeac*. De acolo năvăleau asupra ţinuturilor învecinate, prinzând oamenii cu arcanul. Pe cei robiţi îi vârau în cuşti de fier şi îi hrăneau cu miez de nucă până ce se îngrăşau. Apoi scoteau din cuşcă unul câte unul, „îl spânzurau de

(1) Th. Bălaşel în *Proverbele Rom.*, de Iuliu Zanne VI, p. 103: Ducipal; *Şezătoarea* III, p. 99 şi 103.

(2) Despre identificarea Tătarilor cu Căpcânii vezi mai pe larg: Şăineanu: *Studii Folklorice*, p. 175 şi urm.

picioare cu capul în jos, ca să-i cadă sângele din corp tot în cap, îi scrijeleau țeasta cu hangerul; iar sângele îl prindeau în vase, pe cari apoi îl beau. Corpul viu, mort cum erà, îl frigeau într'un cuptor,... până se coceà ca pâinea în țest și apoi îl mâncau" (1). Intr'o legendă culeasă de d-l M. Lupescu (2), găsim încrucișarea tradițiunii despre Câpcâni sau Tătari cu un alt episod din Alexandrie, cu episodul limbilor păgâne. „Căpcânii—spune legenda—au fost trimiși de Dumnezeu spre pedepsirea celor răi. Alexandru Machedon, când a avut o bătălie cu Por împărat, i-a prins și i-a închis în niște dealuri împreunate, unde nu-i zi niciodată; și i-a închis acolo de unde nu vor puteà eșì decât la vremea de apoi. El a așezat de-asupra dealurilor o furcă și un clopot, care se trage singur la suflarea vântului. Căpcânii când aud clopotul, socot că-i Alexandru pe acolo și-i păzește. Ei vor eșì de acolo la vremea de apoi, și vor începe slujba pentru cari i-a făcut Dumnezeu".

Documente interesante pentru urmărirea înrâuririi, pe care a avut-o Alexandria asupra sufletului popular, sunt povestirile făurite de popor cu elemente din Alexandrie pentru a-și explicà fie rămășițele unei străvechi cetăți, fie anume particularități ale solului.

St. Novakovič într'un studiu asupra Alexandriei în literatura sârbească (3) ne spune că în satul Tubicĭ din ținutul Yjița (Sud-vestul Serbiei) sunt 2 dealuri mari cu ruine de cetăți romane. Locuitorii din împrejurimi povestesc, că acolo au fost cetățile a 2 impărați Por și Darie, cari s'au unit pentru a luptà contra lui Alexandru Macedon.

Astfel de legende din popor, plăsmuite cu elemente din Alexandrie, se află și pe pământul românesc. Așà în co-

---

(1) Sofroniu Liuba Marcu: Căpcânii adecă Tătarii în *Revista pentru Istorie Archeologie și Filologie* VII, (1893) p. 430. Cf. Elena Niculiță Voronca: *Datinile și credințele pop. rom.* p. 705. Zanne *Prov. Rom.* VI, p. 502-5.

(2) *Șezătoarea.* Anul II, (1893). p. 25.

(3) Приповетка о Александру великом p. XXX.

mitatul Zarandului (Ardeal) e uriaşa despicătură de munte, care formează cheile Turdei; sus pe creasta muntelui, în marginea prăpăstiilor, localnicii arată şi azi drumeţilor *„urmele calului lui Alexandru Machedon“* (1).

In judeţul Romanaţi, în satul Recica sau Reşca se află ruinele străvechii cetăţi romane: Romula; localnicii povestesc, că această cetate, din hotarele satului lor, a fost prefăcută în ruine de *Alixandru Machidon*. Curioasă este de asemenea numirea pe care o dau cetăţii locuitorii: *Antina*. Pentru explicarea acestei numiri s'au propus două etimologii: Antonina şi Arcinna (Hasdeu) (2); şi, cu toate greutăţile de natură istorică şi filologică, s'a scos din aceste etimologii un nou argument pentru teoria continuităţii romane în Dacia. E posibil însă ca şi această numire *Antina* să fi fost împrumutată din Alexandrie. In toate cuceririle lui Alexandru, nicăeri prăpădul nu e descris cu amănunte mai bogate decât la cucerirea cetăţii *„Antina“* (Atena). Pentru a o cuceri, Machedon recurge la un vicleşug: se preface că se retrage şi lasă la porţile cetăţii turme de oi şi cirezi de boi. Dimineaţa cetăţenii, crezând că vrăjmaşul s'a retras, se iau după el. Un „călăraş“ încearcă în zadar să-i oprească: „Nu goniţi pe Alexandru, că eu am văzut astănoapte în vis, unde erà semănat grâu în cetate, şi-l secerau Machidonenii şi cel copt şi cel necopt; şi umblà Alexandru ca un leu prin mijlocul cetăţii“. „Antineanii“, depărtându-se prea mult de cetate, Alexandru, care erà ascuns într'o pădure, îi înconjoară, îi bate şi le dărâmă cetatea. Legenda despre cucerirea cetăţii Antina, legendă culeasă în satul Reşca, se deosibeşte puţin de episodul respectiv din Alexandrie, amintit mai sus; în legenda populară găsim o interesantă contopire a episodului din Alexandrie cu un episod dintr'o

(1) Silvestru Moldovan. *Zarandul şi Munţii apuseni ai Trasilvaniei.* Sibiu 1898, p. 228.

(2) Haşdeu *Etymologicum Magnum* II c. 1236 şi urm.

altă carte poporană — destul de răspândită şi aceasta în vechea noastră literatură—Istoria Troadei. (1)

Iată acum cum povestesc, din bătrâni, sătenii din Reşca dărâmarea Antinei:

„A trimes Alixandru în dar nişte care pline cu buţi de grâu, mari de nu încăpeau pe porţile cetăţii. Şi atunci Antina a poruncit să spargă zidul ca să intre carele. Dar Alexandru nu trimisese numai grâu, ci şi ostaşi mulţi; că puse grâu numai în buţiile din carele dela început şi în cele dela sfârşitul rândului; iar în buţiile dela mijlocul şirului erau tot oameni. Şi a ars de s'a prăpădit cetatea. Şi de atunci a rămas blestem ca numai grâu să mai crească pe ea; dar lume să nu mai steà" (2).

Cât de adânc a pătruns Alexandria în sufletul poporului nostru ne-o dovedeşte iarăşi o interesantă sărbătoare precum şi tradiţia legată de ea: *Paştele Blajinilor*. Tradiţia şi sărbătoarea aceasta, care se regăseşte şi la Ruteni, îşi are sâmburele ei în Alexandrie; dar scriitorii români şi ruteni, cari s'au ocupat până acum cu lămurirea ei, au recurs la ipotezele cele mai îndrăzneţe. Unii au susţinut că Blajinii ar fi un popor, cu care Românii ar fi venit în contact pe vremea invasiunilor; alţii au susţinut (Kaindl), că în tradiţiunea Blajinilor, trebue să căutăm răsfrângerea unui cult arabic, de oarece în limba arabică rachman înseamnă îndurător „ceeace consună cu descrierea din tradiţiuni a fiinţii Rachmanilor". Expunând aceste păreri, răposatul Marian „neavând plăcere", cum zice el „a mai prelungì şirul

(1) Vezi între altele ms. *no. 1.702* din *Bibl. Acad. Rom.* (în special p. 144—5). O versiune a istoriei Troadei după un text din 1778 a fost publicată în traducere germană de Gaster în *Byzantinische Zeitchrift* III p. 528. Asupra isvoarelor ei v. Karl Praechter *Byz. Zeitschr.* IV p. 519 V. Istrin *Archiv für slavische Philologie,* XXVII (1895) p. 416.

(2) Al. T. Dumitrescu în *Secolul* 1909 n. 3000. Notele inginerului Alex. Popovici, reproduse de Odobescu în *Analele Societăţii Academice Române,* X (1877) p. 218, pomenesc în Reşca şi *„Movila lui Alexandru"*.

presupunerilor acestora, prin o nouă presupunere proprie"(1), se mărginește a descrie cu toate amănuntele această credință populară. Amănuntele culese sunt însă atât de bogate, în cât ne dau putința de a prinde firele de legătură între această tradiție populară și episodul Nagomudrilor din Alexandrie. Iată în câtevà cuvinte, după Marian, datele esențiale ale acestei tradițiuni:

Blajinii, Rohmanii, Rocmanii sau Rogmanii sunt o seminție de oameni, cari trăesc, retrași, pe lângă apa Sâmbetei în hotarele Raiului. Se trag din *Sift*, feciorul cel drept al lui Adam. „Sunt oameni supuși, ascultători, plecați întru Domnul și buni la inimă. Petrec viața în rugăciuni; trăesc *goi* și se hrănesc cu poame. Sunt despărțiți de femeile lor și doar odată pe an, la Paște, se întâlnesc cu ele, petrecând împreună câtevà zile (după unii 6 săptămâni, după alții *30 zile*). Pe fete le cresc femeile; iar pe băeți bărbații, luându-i dela mamele lor de îndată ce au început a umblà și a mâncà singuri". Sunt creștini ca și noi, dar cum trăesc, despărțiți și depărtați de lume, nu știu când cade sorocul Paștelui și al Crăciunului, decât atunci când le dăm de veste noi. De aceea gospodinele aruncă pe râuri la Crăciun coji de nuci, la Paști coji de ouă; râurile duc cojile în apele Sâmbetei, care tocmai ocolește ostrovul, în care locuesc acești Blajini. Paștele Blajinilor (în Dumineca Tomei, sau Joia după Paști, în alte locuri) îl sărbătoresc Românii „pentru durerea de mâni, de picioare, dar mai ales pentru rodirea țarinelor, eșind în lunci și dumbrăvi cu mâncări, băuturi și lăutari".

In această descriere a Blajinilor avem toate notele cu cari sunt caracterizați în Alexandrie *Nagomudrii*, (red. slav. Нагомоудри) (2), pe care-i află în preajma raiului Alexandru

(1) S. Marian *Sărbătorile la Români* III: Paștele Rocmanilor, p. 188. Despre Blajini și Rocmani v. și Elena Niculița Voronca: *Datinele și credințele poporului român* I (1903) p. 348 și urm.

(2) St. Novacovici op. cit. p. 81.

Machedon. Nagomudrii trăesc şi ei despărţiţi de femeile lor, întâlnindu-se cu ele doar odată pe an, şi petrecând împreună — ca şi Blajinii — *30 de zile*. Pe băeţi îi cresc bărbaţii, pe fete femeile. Petrec viaţa în rugăciuni către Dumnezeu Savaoth; se hrănesc cu poame şi trăesc goi (de acì şi numele: **Нагъ** în slavoneşte gol şi **мѫдръ** înţelept, traducerea literară a prototipului bizantin γυμνοσφισταί). Dela Evant, împăratul Nagomudrilor, află Machedon şi povestea lor. Adam şi Eva, isgoniţi din Raiu, au locuit câtvà timp pe locurile lor. După 500 de ani însă Dumnezeu, „scârbit" de răutăţile seminţiei lui Adam, a trimes pe îngerul său, de a luat pe Adam cu toţi ai săi şi i-a dus în pământul, din care a venit Machedon. In preajma Raiului a rămas numai fiul cel drept al lui Adam *Sith*. Urmaşii lui sunt ei, Nagomudrii.

Aşà dar şi în ceeace priveşte caracteristica vieţii şi în ceeace priveşte obârşia, între Blajinii din tradiţia populară şi între Nagomudrii din Alexandrie identitatea e desăvârşită. Denumirea de Blajini şi Rocmani care — fiind atât de îndepărtată de forma Nagomudri—ar puteà naşte oarecare bănuială, înclină dimpotrivă pentru această identificare. Blajini (dela slv. **блаженъ**, adică fericit) e epitetul cu care sunt numiţi de Macedon aceşti idilici urmaşi ai lui Sith, fiindcă după moarte ei trec deadreptul în Raiu.

Rocmani, Rohmani sau Rogmani, numirea, pe care o poartă mai ales în părţile Nordice ale Bucovinei, în vecinătatea Rutenilor, nu poate fi despărţită de forma ruteană corespunzătoare Rahman şi, ca atare, trebue socotită ca o formă coruptă din forma **Brahman**. Forma Brahman se regăseşte pentru Nagomudri din redacţiunile noastre în cele mai vechi redacţiuni bizantine (Βραχμᾶνες); în redacţiunile slavone şi române numele propriu al sacerdoţilor indieni a fost înlocuit prin epitetul *Nagomudrii* (înţelepţii goi) (1).

(1) V. mai sus pag. 43, 62, 72.

Astfel, mulţămită Alexandriei, au ajuns *Brahmanii*, din India, să fie sărbătoriţi în *tradiţiile poporului nostru*.

In urma celor spuse mai sus nu mai e de mirat că „Alixandru Machidon“ a pătruns până şi în cuprinsul, plin de umor şi voe bună, al colindelor:

Aho, ho, ho!
Bucuraţi-vă, boeri mari, bucuraţi-vă
De ăst clopoţel vărsat
Din ziua lui Sfântu Vasile lăsat,
Precum s'a bucurat
Şi *Alixandru Machidon* împărat (1).

---

(1) A. Candrea, Ov. Densuşeanu şi Th. Speranţă: *Graiul nostru*, 412. Cf. p. 507.

Notă. — Partea a 2-a din capitolul acesta (Inrâurirea Alexandriei asupra literaturii populare) a fost tipărită în *Convorbiri Literare* anul XLIV vol. I (15 Fevruarie) p. 602.

VERIFICAT 1987
BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

ERRATA
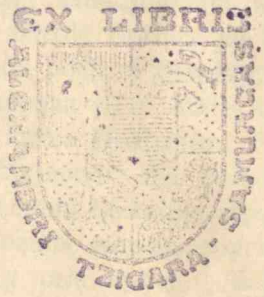
Pag.	19	rândul	32	de sus,	în loc de:	*cf. ms.*,					să se îndrepte: *(cf. mai departe p. 40)*
»	32	»	1	»	»	»	»	*(t. I p.)*	»	»	» *(t. II p. XXVIII)*
»	46	»	7	»	»	»	»	нѣо нѣо	»	»	» нѣо нѣо
»	71	»	23	»	»	»	»	*(cartea. cap.)*	»		» *(cartea III cap. XXVII—XXIX)*
»	79	»	13	»	»	»	»	*Wakhtang IV*	»		» *Wakhtang VI*
»	80	»	6	»	»	»	»	*Alesandro il Macedono*			să se îndrepte: *Alessandro il Macedone*
»	80	»	8	»	»	»	»	*framischiate*			să se îndrepte: *frammischiate*
»	83	»	4	»	»	»	»	*2 ani*	»	»	» *3 ani*
»	86	»	3	»	»	»	»	*principium*	»	»	» *Principum*
»	57	»	13	» sus,	după	*575*					să se adaoge: *ş. a. (v. mai sus p. 46).*